

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**SEBEP VE SONUÇLARIYLA
FLORANSA KONSİLİ**

MEHMET BÜYÜKYILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PROF. DR. AHMET TÜRKAN
DANIŞMAN**

KONYA-2024

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**SEBEP VE SONUÇLARIYLA
FLORANSA KONSİLİ**

ORCID: 0000-0003-4998-9334

MEHMET BÜYÜKYILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PROF. DR. AHMET TÜRKAN
DANIŞMAN**

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BÜYÜKYILDIRIM
	Numarası	21810201057
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı/Dinler Tarihi Bilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet TÜRKAN
	Tezin Adı	Sebepler ve Sonuçlarıyla Floransa Konsili

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet BÜYÜKYILDIRIM
İmza

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BÜYÜKYILDIRIM
	Numarası	21810201057
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı/Dinler Tarihi Bilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet TÜRKAN
	Tezin Adı	Sebepler ve Sonuçlarıyla Floransa Konsili

Hristiyanlık tarihinin doğuşundan itibaren özellikle en çalkantılı dönemlerinden birinin merceği altına alındığı bu çalışmada, Hristiyanlığın iki kadim kilisesinin birbirinden ayrılışı ve yeniden birleşme çabaları konu edilmiştir. Türkçe çalışmalar içerisinde hemen hemen hiç bir kaynağın olmadığı, Hristiyanlığın en önemli konsillerinden biri olan Floransa Konsili'ne giden süreç ile konsil sonuçlarının ele alındığı bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Hristiyanlık hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Katolik ve Ortodoks mezhepleri tanıtılmıştır. Ardından ilk ihtilâfların ve bölünmelerin başladığı ekümenik konsillere yer verilmiştir. En sonunda büyük bölünmeye giden süreçte yaşananlar ortaya konmuştur. Floransa Konsili'nde yer alan tartışmaların iyi özümsemesi için dördüncü yüzyıldan itibaren

gerçekleşen bu konsillerin iyi anlaşılması gerekmektedir. İkinci bölümde ise birleşme çabaları kapsamında küçük ve büyük ölçekli toplantıların yapıldığı görülmektedir. Fakat ansızın gerçekleşen IV. Haçlı Seferi, bu birleşme çabalarına darbe vuran önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. Birbirinden uzaklaşan iki kilisenin, ortak tehdit için birleşmesi gerekiyordu. Bunun için de büyük ölçekli bir konsile ihtiyaç vardı. Sonunda İsviçre’de başlayan konsil, Ferrara’da devam etmiş, daha sonra da nihâi durağı olan Floransa’da son bulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise, Floransa’dan çıkan sonuçların dünya ve Avrupa üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Floransa Konsili’nin Hıristiyan dünyası üzerinde siyasî ve askerî açıdan birçok etkisi olmuştur. Giderek büyüyen Türk tehdidi ile çaresiz kalan Doğu Kilisesi, inanç konusunda verdiği birçok tavizle Floransa’dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Floransa’dan çıkan sonucu lehine kullanan Moskova Kilisesi, “Üçüncü Roma” olduğunu ilân etmiştir. Bizans’ın düşmesiyle sıranın kendisine gelmesinden endişe duyan Roma, bu uzun soluklu toplantıda birleşme adına attığı adımların hiçbirinden sonuç elde edememiştir. İstanbul’un fethi için o ana dek yapılan girişimlerin hepsinin başarısız olması, İstanbul’un fethinin çok zor hatta imkansız olduğunu düşünmelerine neden olmuştur. Müjdeye mazhar olmak için gecesini gündüzüne katan komutan II. Mehmed, nihâi zafere ulaşarak Konstantinopolis’in adını “İstanbul” olarak değiştirmiştir. Tarihin akışına yön veren bu değişim ile dünyada yeni bir sayfa açılmıştır. Bizans’ın düşmesini kabullenemeyen Avrupa, İstanbul’u Türklerin elinden geri almak için birçok girişimde bulunmuş ama başarılı olamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, Konsiller, Büyük Bölünme, Floransa Konsili, İstanbul, Türkler.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ABSTRACT

Author's	Name-Surname	Mehmet BÜYÜKYILDIRIM
	Number	21810201057
	Department	Philosophy and Religious Sciences/History of Religions
	Study Programme	Master's Degree
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet TÜRKAN
	Title of the Thesis	The Council of Florence With Its Causes and Consequences

In this study which focuses on the most turbulent periods of the history of Christianity since its birth, the separation and reunion efforts of the two ancient Churches of Christianity are analyzed. This work that discusses the process leading to the Council of Florence, one of the most important councils of Christianity, and its results, which have almost never been mentioned in our language in the literature, consists of three main parts. In the first section, after giving a brief information about Christianity, Catholic and Orthodox sects are introduced. Then, the ecumenical councils where the first conflicts and divisions began were mentioned. Finally, what happened in the process leading to the great division was revealed. In order to internalize the discussions in the Council of Florence properly, these councils that took place since the

fourth century must be understood very well. When we come to the second section, we see that large and small-scale meetings are held within the scope of unification endeavors. However, the fourth Crusade suddenly made history as an important event that hit these unification efforts. Two Churches that were moved away from each other had to unite against a common threat. Therefore, a large-scale council was needed. Finally, the council started in Switzerland, continued in Ferrara, and then ended in Florence, its final stop. In the third and last section, the effects of the decisions which were taken in Florence in the world and Europe were discussed. The Council of Florence had many political and military effects on the Christian world. The Eastern Church, not knowing what to do with the growing Turkish threat, had to leave Florence with many concessions regarding faith.

Using the outcome of Florence to its advantage, the Moscow Church declared that they were the “Third Rome”. Rome got worried that it would be its turn after the fall of Byzantium, and couldn’t obtain any results from all the steps it took for unification in this long-term council. The fact that all attempts to conquer Constantinople had failed so far made them think that the conquest of Constantinople was very difficult or even impossible to achieve. Commander II. Mehmed who worked day and night to reach the miracle, achieved the final victory and changed the name of “Constantinople” to “İstanbul”. With this change that directs the flow of history, a new page has been turned in the world. Unable to accept the fall of Byzantium, Europe made many attempts to take İstanbul back from the Turks, but they failed.

Keywords: History of Religions, Christianity, Councils, Great Schism, Council of Florence, Istanbul, Turks.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
A. Araştırma Konusu ve Problemi.....	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
C. Araştırma Yöntemi ve Araştırma Konusuyla İlgili Belli Başlı Kaynaklar.....	2
D. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	3

I.BÖLÜM

HRİSTİYANLIK, KONSİLLER VE BÜYÜK BÖLÜNME

1.1. Hristiyanlık ve İsa Mesih.....	4
1.1.1. Katolik ve Ortodoks Mezhepleri.....	7
1.1.2. Katolikler	8
1.1.3. Ortodokslar	9
1.2. Ekümenik Konsiller	12
1.2.1. İznik Konsili	14
1.2.2. İstanbul Konsili	16
1.2.3. Efes Konsili	17
1.2.4. Kadıköy Konsili	20
1.3. Bölünmeye Doğru	23
1.3.1. İkonoklazm Hareketi	25
1.3.2. Şarlman'ın Taç Giymesi.....	28
1.3.3. Filioque Meselesi	29
1.3.4. Diğer İhtilaf Edilen Konular	31
1.4. Büyük Bölünme	34

II.BÖLÜM

BİRLEŞME ÇABALARI VE BASEL-FERRARA-FLORANSA KONSİLİ

2.1. Birleşme Çabaları ve Bu Çabalara Engel Olan Olaylar	37
2.1.1. Bari Konsili.....	38
2.1.2. IV. Haçlı Seferi	39
2.1.3. II. Lyon Konsili.....	41
2.1.4. XIV. Yüzyılda Doğu ve Batı'nın Durumu	43
2.1.5. Konstanz Konsili.....	46
2.2. Basel Konsili.....	48
2.3. Ferrara Konsili	51
2.3.1. Ferrara Konsili Oturumları ve Tartışılan Konular	52
2.3.2. Ferrara'dan Floransa'ya Geçiş	55
2.4. Floransa Konsili ve Önemi	56
2.4.1. Floransa Konsili Gündem Maddeleri ve Yapılan Müzakereler	57

III.BÖLÜM

FLORANSA KONSİLİ'NİN SONUÇLARI VE ETKİLERİ

3.1. Floransa Konsili'nin Sonuçları	66
3.1.1. Floransa Konsili'nin Roma ve İstanbul Tarafındaki Yansımaları	67
3.1.2. Birlik Kararnamesi	73
3.1.3. Konsilin Ayrılmış Doğu Kiliseleri İçerisindeki Yansımaları	76
3.2. Floransa Konsili'nin Neden Olduğu Siyasî ve Askerî Etkiler	78
3.2.1. Floransa Rönesansı.....	83
3.2.2. Üçüncü Roma: Rusya	85
3.2.3. Bessarion'un Aktif Rolü ve İstanbul'u Geri Alma Çabaları	87
3.2.4. İstanbul'un Yönetiminde Floransa Konsili'nin İzleri	89
3.2.5. Mantua Kongresi.....	91
3.3. İki Kilise Arasında Birleşme Umutları.....	93
3.4. Floransa Konsili'nin Günümüze Yansımaları	95
4. SONUÇ.....	98
5. KAYNAKÇA	101
6. EKLER.....	108

KISALTMALAR

M.	: Miladî
MS.	: Milattan Sonra
Ed.	: Editör
n.d.	: No Date
Tdv.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ö.	: Ölüm Tarihi
St.	: Saint
Bkz.	: Bakınız
sy.	: Sayı
vb.	: Ve benzeri
çev.	: Çeviri
Mat.	: Matta
Mar.	: Markos
Yuh.	: Yuhanna
I.Kor.	: I. Korintliler
Gal.	: Galatyalılar
Rom.	: Romalılar

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Hıristiyanlığın iki kadim kilisesinin birleşme çabaları ile Hıristiyanlık tarihinin en büyük ve en kapsamlı konsillerinden biri olan Floransa Konsili, nedenleri ve etkileriyle birlikte ele alınmıştır. Bilindiği üzere Hıristiyanlık tarihinde bazı zamanlarda ihtilaflar ve iç bölünmeler yaşanmıştır. Bu bölünmelerin neden olduğu etkiyle ihtilafları çözüme kavuşturmak için Hıristiyan dünyası birçok kez bir araya gelmiş ve sorunları müzakare etmişlerdir. Düzenlenen ekümenik konsillerle Hıristiyan inanç amentüsü kesin şekilde ortaya konmuş ve buna karşı çıkanlar aforoz edilerek cezaya çarptırılmışlardır.

Katolik ve Ortodoks Kilisesi'nin inanç konusunda birbirlerini sapkınlıkla itham etmesiyle gelinen noktada artık kesin bir ayrılık gerçekleşmiştir. XI. yüzyıla kadar birçok noktada karşı karşıya gelen Doğu ve Batı Kilisesi'nin aralarındaki problemler 1054 yılında zirveye çıkmış ve resmî bölünme gerçekleşmiştir.

Kesin olarak birbirinden ayrıldıktan sonra yeniden birleşme adına birçok kez toplanan Katolik ve Ortodoks Kiliseleri, bu toplantılardan en büyüğü için Floransa'da bir araya gelmiştir. Hıristiyanlık dünyasını birleşmeye zorlayan en büyük etken ise Türklerin, Balkanlardaki hızlı ilerleyişiyle Doğu ile Batı'yı tehdit edecek güce sahip olmasıydı. Bu nedenle, Floransa Konsili'nin etkileri de gösterilen çabanın büyüklüğü ile aynı doğrultuda olmuştur. Basel'de başlayıp Ferrara'da devam eden ve nihayetinde Floransa'da son bulan bu büyük toplantı, görünüşte başarılı gibi olsa da aslında başarısızlığa uğramıştır. Gösterilen fedakarlıklar ve verilen tavizlere rağmen Bizans, umduğu yardımı bulamamış ve Türklere karşı çaresiz durumda kalmıştır. Uzun tartışmalar sonucunda tam bir anlaşma sağlanamamış ve İstanbul, Türklerin eline geçmiştir.

Floransa Konsili'nin hem Doğu'da hem de Batı'da yarattığı etkilere baktığımızda, o zamana dek İstanbul'a bağlı olan Moskova Kilisesi, Floransa'da alınan kararlardan

Papa ile ilgili olana şiddetle karşı çıkmıştır. İstanbul'a bağlılığını sona erdirdiğini açıklayan Moskova, kendisinin "Üçüncü Roma" olduğunu tüm dünyaya ilân etmiştir. Çalışmamızda genel olarak; Katolik ve Ortodoks dünyanın inançları, ayrılığa giden süreç, ayrılığa neden olan etmenler, anlaşılamayan konuların neler olduğu ve neden kaynaklandığı, Floransa Konsili'nin siyasî ve askerî sonuçları ile dünyada yarattığı etki, anlaşılabilir bir dille ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tez konusu olarak belirlenen Floransa Konsili'ni ilk kez kendisinden duyduğum, yabancı kaynaklara erişimimde büyük yardımları olan, Dinler Tarihi bilgisi ve güncel meseleleri yorumlamadaki başarısı ile kendisini örnek aldığım değerli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet TÜRKAN'a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca Yüksek Lisans ders döneminde üzerimde büyük emekleri olan ve diğer vakitlerde bana zaman ayıran çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Sami BAYBAL, Prof. Dr. Nermin ÖZTÜRK ve Doç. Dr. Ahmet ARAS'a teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

KONYA 2024

GİRİŞ

A. Araştırma Konusu ve Problemi

Çalışmamızda, Hıristiyan Avrupa'nın çok sayıda iç sorunla mücadele ettiği bir dönemde, Batı Roma ve Doğu Roma'nın yaklaşan Türk tehdidine karşı vermiş olduğu birleşme çabalarının en uzun soluklu ve belki de en önemlisi olan Basel-Ferrara-Floransa Konsili sebep ve sonuçlarıyla ele alınmıştır.

451 yılında gerçekleştirilen Kadıköy Konsili'nden sonra Hıristiyanlık dünyasında ilk ciddi ayrılık hareketleri başlamıştır. Roma ile Rum Ortodoks Kilisesi arasındaki anlaşmazlıklar, ayrılığın belirginleştiği ve problemlerin giderek arttığı bir zamanda "Büyük Bölünme" adıyla 1054 yılında resmi bir hüviyet kazanmıştır. Floransa Konsili'ne giden süreçte birleşme adına bir kaç konsil düzenlense de başarıya ulaşılamamıştır. Nihayetinde büyük entelektüel bir kesimin de katıldığı Hıristiyan tarihinin en büyük konsillerinden biri Floransa'da gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada Hıristiyanlığın iki kadim kilisesinin neden ayrılığa düştüğü ve hangi nedenlerden dolayı birleşemediği problemi üzerinde durularak Floransa Konsili'nde, iki kilise arasındaki sıkıntılar ve doktrinsel anlaşmazlıklar kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve bu büyük konsilin dünya üzerindeki etkileri okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızda, Floransa Konsili gibi büyük çaplı bir konsile neden ihtiyaç duyulduğu, konsilde hangi konuların tartışıldığı ve konsil sonuçlarının hem dünyada hem de Doğu ve Batı Kilisesi'nde nasıl etkileri olduğu ortaya konulmuştur.

Çalışma konusu farklı veritabanlarından araştırıldığında "Floransa Konsili" adıyla Türkçe'de herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu eksikliği giderme adına,

Hıristiyan dünyası için önemli olan bazı konuların uzun yıllar tartışıldığı Floransa Konsili'nin nedenleri ve etkileriyle birlikte ele alınması amaçlanmaktadır. Bu açıdan ana kaynaklarımızın çoğunluğu yabancı dilde yayınlanan eserlerden oluşmaktadır.

Floransa Konsili, neden toplandığı ve sonuçlarının ne gibi etkiler bıraktığı konusunda, İstanbul'un Fethi'nin Dinler Tarihi alanında Hıristiyan dünyası açısından çok önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Bu araştırmayı önemli kılan en önemli olaylardan bir tanesi, Floransa Konsili başarısız olduğu için İstanbul Türklerin eline geçmiştir.

Hıristiyan dünyasında ayrılıklar ve yeniden birleşme arzuları neticesinde bu çalışmada hedef olarak şu soruların cevapları aranmıştır:

- Katolik ve Ortodoks Kiliseleri'ni ayıran nedenler nelerdir?
- İki Kilise neden birleşmeye çalışmıştır?
- Floransa Konsili'ne neden gerek duyulmuştur?
- Floransa Konsili'nde hangi konular tartışılmıştır?
- Konsilin siyasî ve askerî sonuçları nelerdir?
- Floransa Konsili'nin Doğu ve Batı üzerindeki etkileri nelerdir?
- Birleşme çabalarından olumlu netice alınamamasının nedenleri nelerdir?

C. Araştırma Yöntemi ve Araştırma Konusuyla İlgili Belli Başlı Kaynaklar

Yapılan bu çalışmada, Hıristiyan tarihinde yaşanan belli bir dönem ele alındığı için tarihi araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma konusunun literatür araştırması devam ederken, edinilen yabancı ana kaynaklar da dilimize çevrilmiştir. Araştırmamızda dipnot stili olarak "Dipnotlu İsnad Atıf Sistemi 2. Edisyon" tercih edilmiştir. Ayrıca metin içerisinde papa, imparator vb. liderlerin adlarından ilk defa bahsedildiğinde, parantez içerisinde isimlerinin yanına görevde kaldığı sürelerle yer verilmiştir.

Floransa Konsili ile ilgili yararlandığımız ana kaynaklardan ilki, Amerikalı rahip Joseph Gill S.J.'nin kaleme aldığı “The Council Of Florence” adlı kitabıdır. Yazar, bu eserinde Basel, Ferrara ve Floransa’da yapılan oturum kayıtlarını detaylı bir şekilde ele almış ve okuyucuya aktarmıştır. Floransa Konsili hakkında bilgi edinebileceğimiz ikinci bir kaynak da Amerikalı Teolog Constantina Gaddis’in tez araştırması olan “The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at the Council of Ferrara-Florence” adlı eserdir. Ayrıca Floransa Konsili’nde önemli bir yeri olan Kardinal Bessarion’un hayatının anlatıldığı “Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entellektüel Kimliği” adlı Yüksek Lisans tezinden de istifade edilmiştir.

D. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Floransa Konsili, 1431 yılında İsviçre Basel’de başlayıp 1438 yılında Ferrara’ya, bir yıl sonra da Floransa’ya taşınmış olan Hıristiyan tarihinin en önemli konsillerinden biridir. Bu çalışma, IV. yüzyılda İsa Mesih’in kimliği hakkında çıkan tartışmalar ile Kadıköy Konsili’nden sonra ortaya çıkan bölünmelerden itibaren XV. yüzyılın sonuna dek süren birleşme çabalarını kapsamaktadır. Bu nedenle araştırmamız, V. yüzyıl ile XVI. yüzyıl arasında Hıristiyan Doğu ile Batı’sının yaşadığı ayrılıklar ve gösterdikleri birleşme çabaları ile sınırlıdır.

I. BÖLÜM

HIRİSTİYANLIK, KONSİLLER VE BÜYÜK BÖLÜNME

1.1. Hıristiyanlık ve İsa Mesih

Günümüzde en çok müntesibi bulunan din olan Hıristiyanlığın doğuşu miladi birinci asırda gerçekleşmiştir. Roma İmparatorluğu'nun çatısı altında küçük bir Yahudi mezhebi olarak ortaya çıkan bu dini hareket, Hz. İsa'nın şahsı etrafında şekil alan büyük bir dinsel akıma dönüşmüştür.¹

Babil Sürgünü'nden sonra yeniden yurtlarına dönen Yahudiler, milâttan önce IV. yüzyılda Helenistik akımının etkisinde kaldılar. Bu akımın etkisiyle Yahya'ya ve İsa'ya bakış açıları değişen Yahudiler, gelecek olan herhangi bir düzelticiye olumlu bakmıyorlardı. Helenizm, Yahudi toplumunu ikiye bölmüştü. Bir kesim Yunan kültürü ve felsefesini sevip benimserken, diğer bir kesim de kendisini bu kültürden uzak tutmaya çalışmıştır. İşte Hz. İsa da böylesine siyasî çalkantılı ve oldukça karışık bir ortamda dünyaya gelmiştir. O dönem Yahudiye Kralı olan Büyük Herod, Yahudileri her an otoritesine karşı isyan edecek bir topluluk olarak görmekteydi. Yahudiler, kendilerini Mısır esaretinden ve Babillilerden kurtaran Tanrı'nın aynı şekilde Roma zulmünden de kurtaracağına inanmaktaydılar. Dinî kuralların keyfî olarak tevil edildiği, din adamlarının ahlâksızlıkları ve çıkarıcı yapılarının iyice ayyuka çıktığı bu anlarda “Tanrı'nın gönderdiği, Işığa tanıklık eden”² Hz. Yahya ortaya çıkarak onları uyarmış ve yanlışlarını tenkit etmiştir. Hıristiyanlıkta Işığa tanıklık eden ve O'nun yolunu açan öncü konumunda olan Vaftizci Yahya, Yeni Ahit'te geçtiği üzere İsa'yı da vaftiz etmiştir. Yahya, mabedde görevli olan babası Zekeriya gibi münzevî bir hayat yaşıyordu. Yahya, “Ben sizi tövbe

¹ Aydın, Mahmut, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, ed. Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 359.

² *Kutsal Kitap*, çev. Kurul (Kore: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2016), 1125, Yuh. 1:6,8.

için suyla vaftiz ediyorum ama benden sonra gelen benden daha güçlüdür. Ben O'nun çıkarlarını çıkarmaya bile lâyık değilim. O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek"³ diyerek Yahudileri "seçilmiş millet" saplantılarından kurtularak Ürdün Nehri'nde vaftiz olup tövbe etmeye davet etti ve kendisinden çok daha güçlüsünün geleceğini bildirdi. Yahya, ahlâksızlığa ve zulme karşı getirdiği haklı eleştirilerinin sonucunda Herod'un emriyle tutuklanarak şehit edildi.⁴

Hıristiyan inancı, İsa'nın hayatı, peygamberliği ve tebliği yerine O'nun Tanrılığı, dünyaya yeniden gelip tek hâkim olarak krallığı ilân etmesi üzerine kuruludur. Hıristiyanlara göre Hz. İsa'dan önce yaşanan her şey O'nun gelişine hizmet etmektedir.⁵ Yaşadığı dönemde İsa'nın hedef kitlesi Yahudilerdi. "*Ben İsrailoğulları'nın kaybolmuş koyunlarına gönderildim*"⁶ diyerek Musa'nın kanunlarını kaldırmayacağını, aksine destekleyeceğini ve tamamlayacağını beyan etmiştir. Bu şekilde bir "düzeltici" olarak gelen Hz. İsa, geleneklerine sıkı bağlı olan ve herhangi bir düzeltmeye gerek olmadığını savunan özellikle Ferisiler ve Sadukiler ile birtakım sorunlar yaşamıştır.⁷

Hıristiyanlığın ilk yıllarında İsa Mesih'in taraftarları "Hıristiyanlar" adıyla bilinmiyordu. O dönem mektuplarında da geçtiği üzere "müritler, azizler" gibi kavramlar kullanılıyordu. Netice itibarıyla Hıristiyan ismi, muhalifleri tarafından "Mesih'in bağlıları" anlamında kullanılan bir kavramdı.⁸ "Eski Ahit Dönemi" diye isimlendirilen dönemde tüm insanlar önceki peygamberlerin de haber verdiği bir "Kurtarıcı" Mesih bekliyordu. Daha sonra "Yeni Ahit Dönemi" diye tanımlanan bir zaman geldi. Bu dönemde Tanrı ete kemiğe büründü ve İsa Mesih'te bedenleşerek kısa süreliğine

³ *Kutsal Kitap*, 1012, Mat. 3:11.

⁴ Gündüz, Şinasi, *Hıristiyanlık* (Ankara: İsam Yayınları, 2021), 18-19.

⁵ Aydın, Mahmut, *Hıristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, ed. Ayşe Nur Rana (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 35.

⁶ *Kutsal Kitap*, 1030, Mat. 15:24.

⁷ Kurt, Ali Osman - Aykıt, Dursun Ali, *Dinler Tarihi*, ed. Murat Demirkol (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 218.

⁸ Aydın, *Hıristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 87.

insanların arasına katıldı. İnsanların felaha ermesi için kendisini feda ederek Baba'nın katına çıktı.⁹ Hıristiyanlığa göre her şeyden önce İsa'nın ruhu yaratılmıştı. Bu olayı, Yuhanna İncili şu şekilde anlatır: “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı.”¹⁰ Bu pasaja göre Baba, kendi ruhundan Oğul'u yeryüzüne göndererek düzensizliğe ilahi bir müdahalede bulunmuştu.

Çocukluğu ve gençliği Nasıra kasabasında geçen, 30 yaşında peygamberlik görevine başlayan Hz. İsa, kendisine seçtiği İsrailoğullarının on iki kabilesini temsil eden havarileri ile birlikte üç yıl bile sürmeyen görevi sırasında şehirlerden ziyade daha çok köy, kasaba ve kırsal kesimlerde vaaz-irşat faaliyetlerinde bulunarak Yahudileri “gelmekte olan son” a karşı uyarılmış ve onları tek Tanrı'ya davet etmiştir.¹¹ Yahya yakalanıp hapse atıldıktan sonra İsa, Celile'ye giderek halka şu sözlerle seslenmiştir: “*Zaman doldu. Tanrı'nın egemenliği yakındır. Günahlarınızdan vazgeçin ve bu mesaja inanın.*”¹² Daha sonra Kudüs'e giden ve mabette bazı olaylara karışan İsa Mesih hakkında Romalı yöneticiler tarafından tutuklama kararı alınmıştır. Yardımcıları ile yediği son akşam yemeğinden sonra tutuklanan İsa, Tanrı'ya karşı küfür işlediği gerekçesiyle Sanhedrin'de yargılanarak Roma idarecisi Pontius Pilatus'a götürülmüştür. “Yahudilerin kralı” isnadıyla suçlanan İsa, çarmıh cezasıyla cezalandırılmıştır.¹³

Kudüs'ün MS. 70 yılında Romalılarca tahrip edilmesinden sonra İsa ile gelen yeni inanç sistemi birçok kentte hızla yayılarak taraftarlarını çoğaltmıştır. Bu hızlı yayılmaya ilk resmi müdahale MS. 110 yılında Bithynia-Pontus bölgesinin valisi Pliny tarafından gelmiştir. Pliny, bölgesinde Hıristiyan adıyla bilinen bazı değişik grupların olduğunu yazdığı bir mektupla Roma'ya bildirmiştir. Bu konuda bazı önlemler alınsa da bunun pek

⁹ Gündüz, *Hıristiyanlık*, 99-100.

¹⁰ *Kutsal Kitap*, 1125, Yuh. 1:1-3.

¹¹ Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 362.

¹² *Kutsal Kitap*, 1053, Mar. 1:14-15.

¹³ Aydın, *Hıristiyanlık Tarihi, İnanç ve Uygulama*, 363.

faydası olmamıştır. Özellikle 250-313 yılları, baskı ve zulmün arttığı dönem olarak kayıtlara geçmiş ve bu dönemde başta olan idareciler, Hıristiyanları ve inançlarını toplum ve imparatorluk için büyük bir tehdit olarak görmüşlerdir. İlk Hıristiyan İmparator Konstantin'den önce gelen Diocletian (284-305) 303 yılında yayımladığı fermanla, Hıristiyan toplantılarının kanunsuz olduğunu ilân ederek, onların ibadet yaptıkları yerlerin yıkılmasını ve kutsal saydıkları ne varsa yakılmasını emretmiştir. Nihayet 313 yılında Konstantin'in ilân ettiği Milan Fermanı ile Hıristiyanlığın altın çağı başlamıştır.¹⁴

1.1.1. Katolik ve Ortodoks Mezhepleri

Hıristiyanlık, bünyesinde en çok mezhep ve grup bulunduran dinler arasında yer almaktadır. Hıristiyanlıkta mezhepleşme açısından karşımıza üç ana dönem çıkmaktadır. Bunlardan ilki, MS. IV. yüzyılda “Ayrılmış Doğu Kiliseleri” olarak nitelendirilen grupların çıktığı dönemdir. İkinci olarak, XI. yüzyılda Katolik ve Ortodokslarda kesin ayrılmanın olduğu dönemdir. Son olarak XVI. yüzyılda reformcular olarak bilinen Protestan akımı ve ona bağlı çok sayıda yan kolların çıktığı dönemdir. Bu şekilde birbirinden farklı pek çok mezhebin ortaya çıkmasının ana nedeninin Hıristiyanlığın yoruma açık inanç sistemine sahip olmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir.¹⁵

Katolik ve Ortodoks mezheplerinin ortak noktalarına bakıldığında, her iki kilisede de Kitab-ı Mukaddes'in anlaşılması ve yeni düzene uyarlanması için ruhban sınıfının yorumlarına başvurmanın elzem olduğu dikkat çekmektedir. Bu sorumluluğu sıradan insanların yerine getirmesi mümkün değildir. İşte Hıristiyan geleneğini oluşturan da bu ruhban sınıfının yaptığı yorum ve tevillerdir. Bu açıdan Kitab-ı Mukaddes ile gelenek birbirine zıt düşmezler. Katolik ve Ortodoks Kiliseleri, ilk yedi konsilin kararlarını

¹⁴ Aydın, *Hıristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 370.

¹⁵ Gündüz, *Hıristiyanlık*, 121.

İsa'nın İncili'nin mistik yorumu olarak addederler. Fakat Katolikler, bu konsillere ek olarak devamında toplanan konsillerin inanç bildirelerini de benimsemektedirler.¹⁶

1.1.2. Katolikler

Hıristiyanlık denilince akla ilk önce “Roma, Vatikan, Papa ve Katolik” gibi kavramlar gelir. Tüm Hıristiyanların kabul ettiği ortak inancı temsil eden Katolıklara bu ismi ilk defa Aziz İgnatius¹⁷ vermiştir. “Evrensel” anlamına gelen bu kavram ile Katolik Kilisesi, “doğru inancın ve evrensel kilisenin” kendisi olduğunu iddia etmektedir. Özellikle orta çağda çok değişik Hıristiyan akımları ortaya çıkmaya başlayınca bu terim, heretikliğin karşısında gerçek Hıristiyanlığı temsil eder olmuştur. Katolik Kilisesi bu iddiasını İncil'den delil getirerek şu şekilde desteklemektedir: “(İsa): *Ben kilisemi bu kayanın (Petrus) üzerine kuracağım. Göklerin melekûtunun anahtarlarını sana vereceğim.*”¹⁸ Ayrıca İsa, Petrus'a “*Koyunlarımı güt*”¹⁹ diyerek Hıristiyan toplumuna rehberlik ve önderlik etmesini bildirmiştir. Bu şekilde Petrus, havariler içerisinde ilk sırayı almıştır. Petrus İsa'nın halefidir. Papa da Petrus'un halefidir. Bu yüzden Papa yanılmazlık ilkesine sahiptir. Papa'ya “Eb-i Mukaddes” ve “Gat-ı Kudsiyetpenahileri” gibi takma adlarla da hitap edilmiştir.²⁰ Papa aynı zamanda Kutsal Vatikan Devleti'nin başkanıdır. Bu nedenle “St. Peter (Petrus) Kilisesi Vatikan'ın kalbi sayılır”.²¹ İsa'nın döneminde O'nun baş havarisi Petrus, 42 yılında Roma'ya giderek Hıristiyanlığı yayma çalışmalarını başlatmıştır.²² Daha sonra bu çabayı davaya en büyük katkıyı sunan Pavlus devam ettirmiştir.

¹⁶ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 166-167.

¹⁷ Roma İmparatoru (Trajan(98-117) yönetiminde görev yapan saygın bir kişiliğe ve itibara sahip Antakyalı Piskopos. Roma'da şehit düşmüştür. “Antakyalı İgnatius”, *Vikipedi Özgür Ansiklopedi* (Erişim 24 Mart 2024).

¹⁸ *Kutsal Kitap*, 1031, Mat. 16:18-19.

¹⁹ *Kutsal Kitap*, 1155, Yuh. 21:16.

²⁰ Ortaylı, İlber, *Ortodoks Kilisesi*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları 24/223 (1987), 102.

²¹ Kurt - Aykıt, *Dinler Tarihi*, 238.

²² Aydın, Mahmut, *Hristiyanlık*, Yaşayan Dünya Dinleri, ed. Şinasi Gündüz (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 134.

Katolik Mezhebi'nin inanç özelliklerine bakıldığında kilisenin bariz üstünlüğü göze çarpmaktadır. Bu mezhebe göre kilise her şeydir. Kilise ve din adamları olmaksızın din öğrenemez ve yaşanamaz. Çünkü Kilise, Kutsal Ruh'un yönetimi altındadır. Bu yüzden kurtuluş sadece kiliseye kayıtsız şartsız bağlılıkla gerçekleşebilir. Katolik Kilisesi'nde ruhban sınıfı en alttan en üste; Diyakon, Rahip, Piskopos, Başpiskopos, Kardinal ve Papa şeklinde bir sıralamaya sahiptir. Bunların hiçbiri evlenemez ve malmülk sahibi olamaz. Ayrıca ruhban sınıfında olmayan kimselerin de boşanmasına izin verilmez.

Katolik Kilisesi tarafından yedi sakramentin tamamı kabul edilmektedir.²³ Ruhbanlar tarafından her gün komünyon ayini yapılmaktadır ve bu ibadetlerin dili Latince'dir. Bu ayinde dua edilir. Katolik inancına göre ekmek ile şarap İsa'nın kanı ve etine dönüşür. Katolik Kilisesi bu dönüşümün mahiyeti konusu üzerinde de ehemmiyetle durmaktadır.²⁴ Çünkü bu ayinle günahlardan arınma ve Tanrı'ya daha fazla yaklaşma hali gerçekleştiğine inanılmaktadır.²⁵ Meryem, Theotokos yani Tanrı annesidir, bakiredir ve günahsızdır. Baba-Oğul-Kutsal Ruh'u temsil eden İstavroz (Haç) uygulaması soldan sağa doğrudur. Son olarak Katolik dünyası Noel'i 25 Aralık'ta kutlamaktadır.²⁶

1.1.3. Ortodokslar

Yunanca "orthos" ve "doxa" sözcüklerinden türeyen "Ortodoks" kavramı, bir ideolojinin inanç, dogma, gelenek ve görenekleri bakımından "en doğru yol"u tanımlamak için kullanılmıştır. Bu yüzden Ortodoks inancına sahip Hıristiyanlar, kendilerinin doğru inanç üzerinde olduklarını iddia ederek kurucularının Havari Andreas

²³ Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, ed. Salih Tiryaki, Emre Vadi Balcı (İstanbul: Literatürk Academia, 2019), 276.

²⁴ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 342.

²⁵ Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Ekmek Şarap Ayini Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 39/1 (1999), 441.

²⁶ Kurt - Aykıt, *Dinler Tarihi*, 240.

olduğunu söylerler.²⁷ Ortodoks kelimesinin zıttı Heterodoks kavramı ile ifade edilir. Fakat hiçbir din kendisini Heterodoks olarak kabul etmez. Herkes kendisinin doğruluğunu ve doğru yolda olduğunu iddia eder.²⁸ Dini ıstılahta ise bu kavram, XI. yüzyılda Doğu ve Batı bölünmesinden hemen sonra meydana çıkan, çoğunluğunu Grek ve Slavların oluşturduğu Doğu Hristiyanlığını temsil etmede kullanılmaktadır. Aslında bu terim, Kadıköy Konsili'nden sonra ayrılan Ermeni ve Süryani gibi Fener Rum Patrikhanesi'nin üstünlüğünü kabul eden Doğu Kiliseleri tarafından da kullanılmıştır. Ortodoks inancına sahip tüm Kiliseler, inanç ve doktrinlerini ilk yedi konsile göre şekillendirmişlerdir. Ortodokslar daha çok Balkan ülkelerinde, Slav bölgesinde ve Ortadoğu'da yer almaktadırlar.²⁹

330 yılında Roma İmparatorluğu'nun başkentinin Roma'dan İstanbul'a taşınmasıyla Ortodoks Kilisesi'nin tohumları atılmış ve Hristiyanlığın ana gövdesi artık ikiye ayrılmıştır.³⁰ Eski yerinde Yunan kültürü üzerine bina edilen kilise, artık Kudüs, Antakya, İskenderiye ve Roma gibi merkezlerden biri olmuştur.

Ortodokslar, tıpkı Katolikler gibi diyofizit görüşe sahiptirler. Fakat yıllarca tartışılacak ve bölünmelerine neden olacak filioque meselesinde iki kilise arasında keskin bir görüş ayrılığı oluşmuştur. Ortodokslara göre Kutsal Ruh sadece Baba'dan sudur etmiştir. Bu konu Floransa Konsili'nde yıllarca tartışılmış ve aşılamayan bir problem haline gelmiştir. Ortodokslar, vaftizin hemen ardından konfirmasyon ayinini gerçekleştirirler. Ayinde kullanılan ekmeği mayalı yaparlar. Mensuplarından en azından yılda bir kez günah itirafında bulunması beklenir.³¹

²⁷ Kurt - Aykıt, *Dinler Tarihi*, 242.

²⁸ Harman, Ömer Faruk, *Günümüzde Ortodoks Hristiyanlık*, (2000. Yılında Hristiyanlık, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002), 3/192.

²⁹ Aydın, *Hristiyanlık*, 111.

³⁰ Gündüz, *Hristiyanlık*, 127.

³¹ Kurt - Aykıt, *Dinler Tarihi*, 243.

Ortodoksların belirgin inanç doktrinleri arasında en başta İsa Mesih ve annesi Meryem ile azizleri temsil eden ikonlara saygı yer almaktadır. İsa'nın annesi Meryem'e büyük saygı duyulur. Meryem bakiredir ve "Theotokos" yani Tanrı Annesi'dir. Bahsettiğimiz bu ikonların Bizans mozaik sanat biçiminden bu geleneğe geçtiği tahmin edilmektedir.

VIII. ve IX. yüzyılda Ortodoksların bu inancını derinden yaralayan bir olay gerçekleşmiştir. İslam dininin de etkisiyle dönemin imparatoru III. Leo tarafından kiliselerde yer alan ikonların kaldırılması emri verilmiştir. Buna bir çözüm bulmak amacıyla 787 yılında II. İznik Konsili toplanarak söz konusu ikonların Tanrı'nın İsa'da vücut bulduğunu gösteren simgeler olduğu sonucuna varılmış ve kiliseler tekrar ikonlarla süslenmiştir. Ortodoks inancına göre bu ikonlar put değil Tanrı'nın, meleklerin ve azizlerin yeryüzüne inişini simgeleyen tasvirlerdir. Ayrıca Ortodoksların evlerinde "güzel köşe" dedikleri ikonlarla, mumlarla ve çiçeklerle süslü alanlar bulunmaktadır.³²

Ortodoks Kilisesi gelenekçi bir yapıya sahiptir. Roma'nın tek otorite ve Papa'nın yanılmaz olduğu görüşünü kabul etmemektedirler. Ortodoks Kilisesi, kendisini kadim kilise ilân ederek "ilk bin yılın kilisesi" unvanıyla havarilerin kurduğu kilise anlamında "Apostolik" olarak tanımlamıştır. Latin Kilisesi'nin aksine rahiplerin evlenmelerinde bir sakınca yoktur ancak evlenenler üst görevlere yükselemezler. Ayrıca Noel, Katolikler gibi 25 Aralık'ta değil, 6 Ocak'ta kutlanmaktadır.³³ Ruhban sınıfına patrik liderlik eder ama patrikler Papa gibi yanılmazlık ilkesine sahip değildirler. İstanbul'da yer alan Fener Rum Patriği'nin Türk vatandaşı olma şartı vardır ve Sen Sinod adı verilen on iki kişilik bir grup tarafından seçilerek göreve başlar.³⁴ Ortodoks Kilisesi'nin, Batı Kilisesi'nin

³² Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 171.

³³ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 282.

³⁴ Kurt - Aykıt, *Dinler Tarihi*, 242.

Vatikan'ı gibi bir merkezi yapısı yoktur ve Ortodoks Patrikliklerinin tamamı bağımsızdır.³⁵

1.2. Ekümenik Konsiller

Hıristiyan inancına zıt olan heretik görüşleri tartışmak ve çözüme kavuşturmak amacıyla bir araya gelen din adamlarının yapmış olduğu toplantılara “konsil” adı verilir. Konsillerde tartışılan konular özellikle doktrinsel ve Hıristiyan disiplini ile ilgilidir. Bir de bölgesel çapta düzenlenen küçük toplantılar vardır ki bunlara da “sinod” ismi verilir. “Toplantı” anlamına gelen bu kavram, Yahudi toplantıları için de kullanılmıştır. Konsillerde daha çok inançla ilgili önemli konular görüşülürken, sinodlarda çoğunlukla yerel sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.³⁶ Hıristiyanlık tarihinde inanç doktrinlerinin geliştirilmesi, ahlakın korunarak devam ettirilmesi, çarpıklıkların ve ihtilafların giderilmesi amacıyla birçok konsil düzenlenmiştir.³⁷ Bu konsillerin sonucunda kesin ve bağlayıcı olan kararlar alınmış ve birçok sorun çözüme kavuşturulmuştur.

Kilise mensuplarının sayılarına bakarak iki tür konsilden bahsedilebilir: İlki mahalli konsiller, ikincisi ise genel konsillerdir. Buna göre, mahallî (özel) konsiller diye adlandırılan ilk kısım kendi arasında ikiye ayrılır. Bunlar da milli konsiller ve bölge konsilleri şeklinde değerlendirilmektedir. Milli konsiller, yalnızca belli bir ülkenin dini problemlerini ele almak üzere ülke piskoposlarının katıldığı toplantılardır. Bölge konsilleri ise bir eyalette ortaya çıkan dini sorunları çözmek için o eyaletin piskoposlarının katıldığı toplantılardır. Bölge konsilleri toplanması zor olan konsillerdir ve başpiskoposluğun talebiyle ancak yirmi senede bir toplanabilir. Toplantılarda alınan

³⁵ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 282.

³⁶ Yalduz, Alparşlan, *Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12/2 (2003), 258.

³⁷ Konsil, "*TDV İslâm Ansiklopedisi*" (Erişim 25 Temmuz 2023).

kararlar da sadece o bölgeyi veya eyaleti kapsar. Kararların geçerli olması için papanın onayının alınması şarttır.³⁸

İkinci kısımda ise genel (ekümenik) konsiller yer almaktadır. Ekümenik kavramı Grekçe “yerleşik dünya” anlamına gelmektedir. Papanın davetiyle toplanan ekümenik konsillerde kilisenin tüm temsilcileri yer almakta ve alınan kararlar papa tarafından onaylanmaktadır. Hıristiyanlık tarihinde hangi konsillerin ekümenik sayılacağı ile ilgili pek çok tartışma yaşanmıştır. Bu soruna Prof. Dr. Mehmet Aydın şu şekilde bir açıklama getirmiştir: “Bu tartışmaların altında “Ekümenik” kavramının iyi anlaşılmadığı hususu yatmaktadır. Ekümenik terimi aslında bir açıdan evrensellik olarak tanımlanabilir. Fakat evrensellik konusunda bir izafiyet vardır. Bu kavramın aldığı anlam tarih boyunca sürekli değişkenlik göstermiştir.”³⁹

Ekümenik konsil denilince Roma Katolik Kilisesi’nin iç işleri anlaşılmaktadır. II. Vatikan Konsili’nden sonra bu mesele bir müddet tartışılmıştır. Ekümenik konsiller yalnızca papanın otoritesini kabul eden piskoposları ve üyeleri bir araya getirir. Diğer kiliseler sadece temsilcileri ile bu konsillerde yer almaktadırlar. 1917 yılında yürürlüğe giren Kilise Hukuku’nda ekümenik konsil kavramı şöyle tarif edilir: “Papa’nın davet ettiği ve başkanlık ettiği bir toplantıdır. Bu toplantı, Evrensel Katolik Kilisesi’nin yüksek düzey temsilci ve piskoposlarını misafir eder. Yalnızca bu şartlara haiz bir toplantı ekümenik konsil adını alabilir.”⁴⁰ Ancak tarihin seyrine bakıldığında bu tarifin zıttına pek çok konsilin olduğu dikkat çeker. Bazı konsiller papa tarafından değil, imparatorun daveti ve başkanlığında gerçekleşmiştir. Bir diğer husus da konsile iştirak eden piskopos ve temsilci sayılarına göre konsilin ekümenik olarak tanımlanmasıdır. Bu yargıyı çürütecek bir örnek verilebilir. 359 yılında Rimini’de toplanan konsilde 400 civarında piskopos vardı ve bu konsil ekümenik değildi. Ama Ekümenik Konsiller arasında yer

³⁸ Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış*, Türk Tarih Kurumu Belleten 54/209 (1990), 367.

³⁹ Aydın, *Hıristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış*, 369.

⁴⁰ Aydın, *Hıristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış*, 368.

alan 381 yılında gerçekleşen İstanbul Konsili'ne 150, 431 yılında toplanan Efes Konsili'ne ise 200 piskopos iştirak etmişti.⁴¹

Katolik ve Ortodoksların ortak kabul ettiği 7 Ekümenik Konsil vardır. Ancak Hıristiyanlıkta inanç, doktrin ve mezheplerin ana şekillerini aldığı en önemli konsiller İznik, İstanbul, Efes ve Kadıköy konsilleridir. Floransa'ya giden süreçte bu konsillerden çıkan sonuçların etkisi büyüktür.

1.2.1. İznik Konsili

Konstantin'in 313 yılında ilân ettiği Milan Fermanı, yıllardır Roma'nın baskısı altında yaşayan Hıristiyanlar için farklı bir döneme girileceğinin işaretlerini veriyordu. Konstantin'in bu yeni dine karşı olan yumuşak tutumunun arka planında annesinin Hıristiyanlığa geçmesi ve yakın çevresinin etkisi olduğu söylenilebilir. Bu düşüncenin ön plana çıkmasının sebebi, Konstantin'in ölmeden önce 337 yılında vaftiz olmasıdır.⁴² Konstantin, Ferman'dan sonra İznik Konsili'ne kadar ruhban sınıfına vergi muafiyeti ve putperest rahiplere tanınan hakların aynısının Hıristiyan rahiplere de verilmesi gibi pek çok açıdan kiliseye imtiyazlarda bulundu. Ayrıca pazar günü de resmî tatil oldu. IV. yüzyılda İsa Mesih'in şahsı ve teslis inancı ekseninde birçok tartışma yaşanmaya başladı. Hıristiyanların rahata erdikleri bir zamanda bu sefer de kendi kendilerine “Kim doğru yolda? Gerçek Hıristiyan kim?” gibi sorular sormaya başladılar. Böylece yıllar sürececek “konsil toplama” sürecine girilmiş oldu.

Hıristiyanlık içerisinde özellikle III. ve IV. yüzyıllarda bazı farklı sesler çıkmaya başladı. Bu sesler küçük yerel toplantılarla bastırılmayınca artık büyük bir konsilin toplanması kaçınılmaz oldu. Tarihler 325'i gösterdiğinde İznik Senatus Sarayı'nda,

⁴¹ Aydın, *Hıristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış*, 369.

⁴² Yıldız, *Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili*, 268.

Anadolu’da yapılacak olan bir dizi konsilden ilki olan İznik Konsili toplandı.⁴³ Doğu’da ortaya çıkan Arius sorununu çözmek adına İmparator Konstantin, tüm piskoposları İznik’e davet etti.

İskenderiyeli bir rahip olan Arius (MS. 250-336), İsa’nın kimliği ve Teslis inancı konularında farklı görüşler belirterek kendisinden söz ettirmiştir. Arius, İsa’nın Tanrı kelamı olduğunu kabul etmekte fakat onun Baba ile aynı cevherden olmadığını ve sonradan yaratıldığını ileri sürmektedir. Ayrıca, İsa’nın insani yapısı ve doğal olarak zayıf yönlerinin olduğunu da altını çizmiştir. Arius’a göre İsa’nın insani yönü olmasaydı insanlık için bir umut olmazdı. Eğer yapısal olarak Tanrı olsaydı hayatında kayda değer ve insanlık için örnek teşkil edecek bir taraf olmazdı.⁴⁴

İsa Mesih’in tabiatı meselesi ile ilgili Arius’un fikrine İskenderiye Patriği Athanasius karşı çıkmıştı. Arius iddiasında şu noktalara değinmekteydi: “İsa’nın ezeli Tanrısallığını savunduğumuzda nasıl tek bir Tanrı’dan söz edebiliriz? Tanrı ve Oğul birlikte nasıl mutlak kadir olabilir? Kadir-i Mutlak tektir, o da Baba’dır. Bu yüzden İsa, Baba’ya göre ikincildir.” Arius’a göre İsa Mesih Logos idi ve dünyanın yaratılmasına sebebi. Logos sonradan beşer şeklini alıp insanlığı içine düştüğü günahı arındırmak istedi. Bu yüzden Logos, bir açıdan kendisini yaratan Baba’ya bağlı ve O’na boyun eğmiş ilahi bir varlıktır. Piskopos Athanasius, Arius’un bu düşüncelerine şiddetle karşı çıktı ve delillerle onun fikirlerini çürütmek istedi. Athanasius, İsa’nın: “*Ben ve Baba biriz.*”⁴⁵, “*Benim Baba’da, Baba’nın da bende olduğuna inanmıyor musunuz? Bana iman edin, Ben Baba’dayım, Baba da bendedir.*”⁴⁶ sözlerini delil getirdi, İsa Mesih’in ikincil olamayacağını ve Baba ile bir ve aynı cevhere sahip olduğunu iddia etti.⁴⁷ Fakat

⁴³ Madrigal, Pr Marc, *Anadolu’nun Ekümenik Konsilleri* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Yayınları, 2015), 9.

⁴⁴ Armstrong, Karen, *Tanrı’nın Tarihi* (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2020), 180.

⁴⁵ *Kutsal Kitap*, 1141, Yuh. 10:30.

⁴⁶ *Kutsal Kitap*, 1146, Yuh. 14:9-11.

⁴⁷ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 137.

Athanasius'un iddia ettiği akidede bazı sorunlar mevcuttu. O, İsa'nın tanrısal yapıda olduğunu ileri sürüyor fakat Logos'un ikincil kavramına ve Tanrı olmadan Baba ile nasıl aynı cevherden olabileceğine bir açıklık getiremiyordu. Athanasius'un yakın dostu Piskopos Marcellus da Logos'un ezeli tanrısal bir varlık olamayacağını belirtmişti.⁴⁸

Arius ile Athanasius arasındaki tartışmada bir uzlaşa sağlanamadı. İki taraf da birbirini heretik ilân etti ve tartışma artık kilisenin birliğini tehdit eder boyutlara ulaştı. İmparator Konstantin, ilk anda tartışmaya doğrudan müdahalede bulunmadı. Tarafların tartışmayı daha fazla uzatmayıp ortak bir noktada buluşmalarını istedi. Tartışma daha da büyüyünce İmparator Konstantin duruma müdahale etti ve 325 yılında 318 piskoposun katılımıyla gerçekleşen İznik Konsili'ni topladı. Açılış konuşmasını imparator yaptı. Görüşmeler neticesinde Oğul'un da Baba ile aynı öze sahip olduğu kabul edildi. Oylama sonucunda Arius'un fikirleri reddedilerek Baba ve Oğul'un ikisinin de ezeli olduğu ve aynı cevhere sahip olduğu kabul edildi. Ayrıca, tarihe "İznik Amentüsü" olarak geçen bildirmede yer alan inanç esaslarını reddedenlere lanet edildi. Konsil sonucunda karara itiraz eden iki piskopos da Arius ile sürgüne gönderildi.⁴⁹

1.2.2. İstanbul Konsili

İznik Konsili'nden sonra Arius'un görüşleri neredeyse bir asır tartışılmaya devam etti. Konstantin, Hırvatistan taraflarına sürgün edilen Arius'u affetti. Arius, taraftarlarıyla birlikte Filistin yöresine yerleşti. Her daim kilise birliğinden yana olan Konstantin'in isteğiyle, 336 yılında toplanan bir sinodla Arius tekrar kiliseye kabul edildi. Arius öldükten sonra bile iddia ettiği bu fikir akımı devam etti. Konstantinopolis halkının çoğunluğu da Arius'un fikirlerini benimsiyordu. Konstantin'den sonra gelen imparatorlarda da durum aynıydı. 379 yılında İmparator Theodosios tahta çıkıncaya kadar süreç bu şekilde devam etti. Theodosios, Arius taraftarı olan patriği görevinden

⁴⁸ Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, 182.

⁴⁹ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 138.

alıp Meletius'u getirerek Ariusçuluğu bitirme adına İstanbul Konsili'ne giden yolu açmış oldu.⁵⁰

381 yılında yaklaşık 180 piskopos, İznik Amentüsü'nü sağlamlaştırmak, Ariusçuluğu kökünden kazımak ve Makedonius'un heretik düşüncelerini bertaraf etmek için Aya İrini'de bir araya geldi. O sırada Konstantinopolis patriklik makamında Makedonius bulunuyordu. Makedonius'ta yarı Ariusçu bir fikir anlayışı vardı. O, Kelam'ın Tanrı cevherinden olduğunu kabul ediyor fakat Kutsal Ruh'un onlardan aşağı bir konumda olduğunu iddia ediyordu. İznik Amentüsü'nde "Kutsal Ruh'a inanıyoruz" şeklinde geçen ifade Makedonius'a açık kapı bıraktı. Makedonius buradan yola çıkarak, Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan aşağı olduğunu ileri sürdü. Fakat Konsil'de yapılan görüşmeler sonucunda Makedonius'un görüşleri heretik ilân edilerek Kutsal Ruh'un ilahlığı tescil edildi ve İznik Amentüsü'ne eklendi. Böylece teslis inancını oluşturan Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlü inanç kredosu İstanbul Konsili ile tamamlanmış oldu. Ayrıca konsil sonucuyla birlikte Konstantinopolis artık Roma'dan sonra en önemli yetkiye sahip patriklik oldu. Ayrıca İstanbul Konsil'nden yaklaşık bir yıl önce I. Theodosius tarafından ilân edilen Selanik Fermanı ile Hıristiyanlık, devletin resmi dini haline geldi.⁵¹

1.2.3. Efes Konsili

428 yılında Urfalı Nestorius, Konstantinopolis patriği oldu. Nestorius, patrik olduğunda İstanbul'da İsa Mesih'in kimliği ile ilgili yine birçok tartışma cereyan ediyordu. Hıristiyanlıkta İsa Mesih'in iki tabiatı vardır. Birincisi ilahi tabiatı, yani Tanrı'dan gelen kimliği; ikincisi ise insani tabiatı, yani Meryem'den gelen kimliği. İstanbul'da halkın bir kısmı İsa'nın ilahi yönünü reddederken, diğer kısım ise ilahi yönünün olduğunu vurguluyordu. Nestorius, bu tartışmaya müdahil olarak İsa'nın ilahi

⁵⁰ Madrigal, *Ekümenik Konsiller*, 18.

⁵¹ Madrigal, *Ekümenik Konsiller*, 19.

ve insani yönlerini iki öz olarak değil, iki varlık şeklinde açıkladı. Bu iddiasını desteklemek adına Meryem için “Tanrı doğuran” anlamındaki “Theotokos” tabirini kullanmayarak onun yerine “Mesih doğuran” anlamına gelen “Kristotokos” unvanını kullandı. Nestorius, Meryem’e bu unvanı vererek İsa’nın ilahi kimliğini reddetmiş oluyordu. Bu yüzden konuya itirazlar gecikmedi. Nestorius’un fikrine ilk reddiye İskenderiye patriğinden geldi. Kirilios, Nestorius’un büyük bir yanlgı içerisinde olduğunu, İsa’nın ilahi yönü alındığı zaman sadece beşer yönünün kalacağını ve bununla da Hıristiyanlığın kurtuluşunun mümkün olamayacağını belirtti.⁵²

Nestorius, iddia ettiği fikirlerinde öylesine iddialı ve cesurdu ki, İmparator II. Theodosius’dan bir konsil toplamasını talep etti. Bunun üzerine 431 yılında Meryem Ana Kilisesi’nde Efes Konsili’nin toplanmasına karar verildi. Bazı ertelemelerden sonra konsil, 22 Haziran 431’de resmen başladı. Antakya ekibi sonuç belirlendikten sonra konsile katılabildi. Kendilerinin yokluğunda alınan kararı kabul etmeyen ekip, kendi aralarında bir toplantı yaparak Kirilios’u heretik ilân etti. Son buluşma 10 Temmuz’da Efes metropoliteninin evinde organize edildi. Roma’dan yola çıkan papanın delegeleri Efes’e ulaştı ve Papa Sözcüsü Philip, Nestorius’un fikirleri konusunda reddiyeden oluşan mektubu okudu. Konsil bu şekilde nihai karara bağlanarak sona erdi. Nestorius ve öğretileri heretik ilân edildi. Alınan karar doğrultusunda, İsa Mesih’in tam tanrı tabiatına ve tam beşer tabiatına sahip tek bir varlık olduğu kabul gördü. İsa’nın tanrı tabiatına sahip olmasından mütevellit, Meryem’in “Tanrı annesi” unvanı resmi olarak kabul edildi. İznik Amentüsü’nden başka bir amentü kabul edilmesi ve onda değişiklik yapılması yasaklandı. Ayrıca asli günah kavramını reddeden Pelagius’un görüşleri heretik ilân edildi.⁵³

Ortaya çıkan tüm bu tartışmalar Meryem’in bakire olduğu halde İsa’yı dünyaya getirmesinden kaynaklanmaktadır. Ona “Tanrı annesi” diye hitap edilmesi, İsa’nın iki

⁵² Madrigal, *Ekümenik Konsiller*, 24.

⁵³ Madrigal, *Ekümenik Konsiller*, 27.

tabiatının da tek şahısta bir araya gelmesi anlamına gelmektedir. Çünkü İsa'nın, Tanrı'nın oğlu vasfıyla beşer tabiatı bakire Meryem'den gelmektedir. Bu nedenle Meryem'in sahip olduğu şeref, tüm insanlardan yücedir ve Hıristiyanlar onun bu unvanı fazlasıyla hak ettiğini düşünmektedirler.⁵⁴

Meryem diğer insanlar gibi Adem'in neslinden türemiştir ve bakıldığında aslı günah ile doğmuştur. Fakat Hıristiyan inancına göre Meryem anne rahmine günahsız olarak düşmüştür. Katolik Kilisesi bu karmaşaya son vermek adına 1854 yılında bir genelge yayınlarak “İmmaculate Conception/Lekesiz Varoluş” adlı dogmayı kabul etmiş ve Meryem'in de asli gınahtan muaf olduğunu ilân etmiştir. Ortodokslar ise bu dogmanın oldukça geç alınmış bir karar olduğunun altını çizerek Meryem'in tabiatının diğer insanlardan üstün olduğu iddiasını kabul etmemişlerdir.⁵⁵

Hıristiyanlık tarihinin ilk dört büyük konsilinin üçüncüsü olan Efes Konsili'nde, İsa Mesih'in iki ayrı tabiata sahip olduğu iddiası reddedilmiş, onun tek tabiata sahip olduğu, annesi Meryem'in de Tanrı Annesi olduğu karara bağlanmış ve Patrik Nestorius görevinden azledilerek aforoz edilmiştir.⁵⁶ Bu konsilden sonra “Doğu Süryani Kilisesi” adıyla bilinen Nesturi Kilisesi ortaya çıkmıştır. Efes Konsili'nin akabinde aforoz edilen piskopos ve diakonlar tarafından İsa'nın çift tabiatlı olduğu görüşü geliştirilmiştir. Nestorius'un iddialarına bakarak onun düşüncelerinin aslında monofizit bir yaklaşım sergilediğini söyleyenler olmuştur. Fakat genel kabul onun diyofizit olduğu yönündedir.

Nesturiler, V. yüzyıldan itibaren Batı tarafına değil Doğu'ya doğru misyonerlik faaliyetinde bulunmaya başladılar. Özellikle Hindistan, Arabistan, Asya'nın doğusu ve Çin'de cemaatleşme çalışmalarında bulundular. VI. yüzyıla gelindiğinde Nesturiler artık

⁵⁴ Öztürk, Nermin, *Budizm'de Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Bakire Doğum* (Konya: Literatürk Academia, 2020), 80-81.

⁵⁵ Öztürk, *Budizm'de Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Bakire Doğum*, 88.

⁵⁶ Aydın, *Hıristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 150.

Batı Hıristiyanlığı ve Antakya ile ilgilerini koparmış, sonraki yüzyılda ise Müslümanların yönetiminde zımmi olarak yaşam sürmüşlerdir.⁵⁷

1.2.4. Kadıköy Konsili

Efes Konsili'nden sonra imparatorluğun birliği siyasî açıdan bazı sıkıntılarla yüz yüze geldi. Efes'ten sonra dışlanan Doğu Hıristiyanlarının bir kısmı Roma'nın karşısında yer alan İran'a yakınlaşma eğilimi gösterdi. V. yüzyılın ortalarında Eftihikes isminde bir rahip Nestorius'un düşüncelerinin yayılmasını engellemek adına çaba gösterirken yeni bir akımın başlamasına neden oldu. Ona göre İsa'nın ilahi ve beşerî tabiatları kaynaşmıştı. İlahi tabiatı beşerî tabiatını eritmişti ve artık İsa Mesih'te tek tabiat vardı. Zaman geçtikçe bu yeni görüş yayılmaya başladı. Bu düşüncelerin Efes'te alınan kararlara uygun olmadığı gerekçesiyle birçok itiraz geldi. İtirazların sonucunda 448 yılında İstanbul'da bir sinod toplandı ve Eftihikes heretik ilân edildi. Akabinde Eftihikes'in kendisini savunması için Efes'te bir konsil daha düzenlendi. Tarihe "Hırsız Konsil" olarak geçen II. Efes Konsili'ne, iki yıl sonra Kadıköy'de aforoz edilecek olan İskenderiye patriği Dioskoros başkanlık etti. 127 episkoposun katıldığı bu resmi olmayan konsil sonucunda Eftihikes aklanarak haklı bulundu. Nihayet 451 yılında Kalkedon'da 370 episkoposun iştirakiyle büyük çaplı bir konsil toplanmasına karar verildi.⁵⁸

Kadıköy Konsili başlar başlamaz II. Efes'in tutanakları gözden geçirildi ve reddedilerek geçersiz kılındı. Daha sonra İsa'nın tabiatı konusunda görüşmeler ve tartışmalar oldu. Çift tabiat, tek tabiat ve birleşik yeni tabiat görüşleri ele alındı. Bu tartışmaların sonucunda İsa'da, biri ilahi diğeri insani iki tabiatının bulunduğu doktrini kabul edildi.⁵⁹

⁵⁷ Aydın, *Hıristiyanlık*, 92.

⁵⁸ Madrigal, *Ekümenik Konsiller*, 32.

⁵⁹ Kurt - Aykıt, *Dinler Tarihi*, 229.

Kadıköy inanç amentüsü 30 madde olarak okundu. Bildiride şu cümle öne çıktı: *“Bir ve tek Mesih, Oğul, Rab, biricik doğmuş olan; karıştırılmamış, değiştirilmemiş, bölünmemiş, ayrılmamış iki doğaya sahiptir.”* İskenderiyeli piskoposlar kararın altına imza atsalar da büyük bir tepkiyle yurtlarına döndüler. Bu kararların sapkınlıktan öteye gidemeyeceğini belirttiler. Bu hareket kısa zaman içerisinde isyana dönüştü. Böylece İskenderiye (Kıpti) Kilisesi diğer kiliselerden ayrılarak monofizit bünyeyi temsil etmeye başladı. Bu isyan hareketi zamanla Bizans’ın doğu taraflarına doğru kaymaya başladı. Bunun sonucunda Doğu Hıristiyanları diye bilinen Ermeni Apostolik, İskenderiye Kıpti, Süryani Kadim ve Habeş Kilisesi gibi kiliseler monofizit bünyeye katıldı.⁶⁰

Kadıköy Konsili, sonuçları açısından en çok etkiye sahip olan konsillerin başında gelmektedir. Hıristiyan dünyasındaki ilk mezhepsel ayrılıklar bu konsil sonrasında başlamıştır. Artık Batı tarafı Doğu’ya “Monofizitler” derken, Doğu da Batı tarafına “Diyofizitler” adını vermiştir. Bu ayrılıkta İskenderiye Kilisesi ve hareketin savunucusu Cyril, Yuhanna’da geçen “Kelamın ete kemiğe bürünmesi” pasajından yola çıkarak İsa Mesih’te Tanrı tabiatının bedeni tamamen erittiği ve onda sadece Tanrı tabiatının olabileceğini iddia etmiştir. Bu görüşün karşısında Antakya Ekolü yer almıştır. Antakya, Tanrı tabiatının yanında beşerî tabiata da vurgu yapıyordu. Bu hususu da Eustathius’a kadar dayandırmaktadırlar. Daha sonra bu inanç akımı Diodorus (ö.394) ve Mopsuestialı Theodore (ö.428) ile ilerleme kaydetmiştir.⁶¹

İlk dört ekümenik konsil sonucunda ayrılıklar belirgin hale gelmiş ve birkaç bağımsız kilise yapılanması ortaya çıkmıştır. VII. yüzyılda yapılan III. İstanbul Konsili’nde ise “monothelitizm” olarak isimlendirilen ve “İsa çift tabiatlıdır ama tek enerji barındırır” şeklinde belirlenen inanç akımı kabul görmüş ve bu anlayışı savunan kesime de “Maruniler” denmiştir. Batı Süryanilerinin kabul ettiği monofizit inanca dayalı akıma inananlara ise altıncı yüzyıldan itibaren “Yakubiler” adı verilmiştir. Kadıköy

⁶⁰ Madrigal, *Ekümenik Konsiller*, 35.

⁶¹ Gündüz, *Hıristiyanlık*, 39.

Konsili'ne davet edilmeyen Ermeniler ise ayrı bir kilise yapılanması olarak ortaya çıkmıştır. Kendilerinin Apostolik olduğunu iddia eden Ermeniler, İznik Amentüsü'nü ve ilk üç konsilin kararlarını kabul ederler. XIX. yüzyıldan sonra misyonerlik çalışmalarına maruz kalan Ermenilerin bir kısmı Ermeni Kilisesi'nden ayrılarak Katolik Ermeni ve Protestan Ermeni Kilisesi şeklinde bir ayrımla tarihteki yerlerini almışlardır.⁶²

Kadıköy Konsili'nden sonra monofizit cereyanının gitgide güç kazanması, bir uzlaşma ihtiyacını doğurdu. Bu ihtiyaca binaen monofizitlerle ortak noktada buluşulup Kadıköy Konsili öncesine dönülecek bir yemin metni hazırlanmasına karar verildi. 482 yılında ilân edilen bildiri ilk üç konsilin kararlarını kabul ediyordu. Oğul, Baba ile aynı tabiata sahip olmakla birlikte bünyesinde beşer tabiatını da birleştiriyordu. Birlik yemini, monofizitler açısından çok olumlu bir aşamaydı. Bu bildiri ile İskenderiye ve Konstantinopolis arasında bir yumuşama oldu. Ancak Roma bu bildiriye sıcak bakmadı ve bildiriye reddetti. Daha sonra İmparator Justinyen, 544 yılında tekrar birliği sağlamak adına monofizitlerin lehine Nesturiliği eleştiren ve kınayan bir ferman yayınladı. Doğu tarafı bu fermanı hemen kabul etti ama Batı sessiz kalmayı tercih etti. Bu ferman Roma'da bazı problemlere yol açtı ve papa bu fermanı imzalamak zorunda kaldı. Bundan ötürü dönemin papası Vigilius sorumlu tutuldu. Bu imza olayı Katolik piskoposları çok kızdırdı. Bu arada Mısır'da sıkıntılar artmaya başladı. İmparatorluk, Melkitleri savunurken, monofizitler ise kendi din adamları grubunu oluşturmuştu.⁶³

Kadıköy Konsili'nin önemli sonuçlarından biri de İsa Mesih'in çile çektiği ve dirildiği Kudüs Kilisesi'ne patriklik verilmesidir. Bu olay ile Pentarşi denilen “Beş Başlı Sistem” uygulamasına geçilmiştir. Roma İmparatorluğu artık Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs olmak üzere beş patrikliğe bölünmüştür. Bu beş

⁶² Gündüz, *Hristiyanlık*, 39.

⁶³ Atiya, Aziz Suryal, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz (İstanbul: Doz Yayınları, 2005), 92.

patriklik, Kıbrıs'ın dışında Hıristiyan aleminin tamamının yönetimini kendi aralarında taksim etmiştir.⁶⁴

1.3. Bölünmeye Doğru

Hıristiyanlar, tarih boyunca kendi içlerinde ortaya çıkan birçok problem ve ayrılıkla mücadele etmek zorunda kaldılar. Özellikle Kadıköy Konsili'nden sonra yaşanan ayrılıklar, Hıristiyan dünyasını uzun süre meşgul etti. Ayrılıklar üzerine farklı nedenlerden ötürü birçok kez yeniden birleşme çabaları görüldü. Özellikle Katolik-Ortodoks bölünmesi, Roma'nın başkentinin Konstantinopolis'e taşınmasına kadar geriye götürülebilir.⁶⁵

Batı tarafında yaşanan gelişmelere bakılacak olursa, Papalık tüm kilise üzerinde otorite iddiasında bulunmaktadır. Çünkü kilisenin kuruluşu Aziz Petrus'a dayanmakta ve papa da onun halefi konumundadır. Bununla birlikte, monofizit-diofizit bölünmesi ve ardından İskenderiye, Antakya ve Kudüs'ün İslam topraklarına katılması, diğer Doğu merkezlerinin etkisini azaltmış ve Konstantinopolis'i Doğu'daki liderliğin tek odak noktası haline getirmiştir. Batı ve Doğu Kiliseleri, birbiriyle yarışan dini hükümet vizyonlarıyla mücadele ederken bile teolojik doktrini geliştirmede farklı yollar izlemişlerdir. Bunun sonucunda doktrin farklılıkları ve ortak bir akidede birleşememe durumu oluşmuştur. Zîrâ bu teolojik farklılıklar çözülmeden kiliselerin birliği sağlanamazdı.⁶⁶

İki kilise arasında cereyan eden ilk önemli ayrılık 484-519 yılları arasında gerçekleşmiştir. Papa III. Felix (483-492), İmparator Zeno'nun monofizit problemi

⁶⁴ Aydın, *Hıristiyanlık*, 113.

⁶⁵ Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Günümüzde Hıristiyan Ökumenizmi* (Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2001), 3/247.

⁶⁶ Gaddis, Constantina Scourtis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)* (Los Angeles: University of California, Doctoral Thesis, 2004), 18.

çözme gayretlerine karşı çıkması Acacian Bölünmesi'ne neden olmuştur. Bu bölünme ismini o dönemde İstanbul patrikliği yapmış Acacian'dan almıştır. Papa, birçok konuda kendisini dinlemeyen ve aykırı hareket eden patrik ile imparatoru aforoz etmiştir.⁶⁷

İstanbul'un "İkinci Roma" olarak ön plana çıkması, Roma için pozitif ve negatif bazı etkilere neden olmuştur. Bu etkinin pozitif yönü, Roma Kilisesi bu sayede güç alanını büyütmek için bir fırsat elde etmiştir. Bu anlamda dinî gücü siyasî güçle desteklemek için teokratik bir sistem yapılanmasına geçiş yapılmıştır. İstanbul'un "İkinci Roma" olarak adlandırılmasının negatif etkisine gelince; İmparatorluk, yeni bir merkez ve bağımsız bir kilise yapılanmasına sahip olmuştur. Bu yapılanma, ilerleyen dönemde Sezaropapizm adı verilen bir uygulamaya geçişe de neden olmuştur.⁶⁸

Sezaropapizm uygulamasında Bizans Kilisesi devlete bağlı bir kurumdu.⁶⁹ İmparator Konstantin, Milan Fermanı'ndan sonra devletin yönetim merkezini İstanbul'a taşıyarak eskiden pagan olan Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlaşmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Konstantin hem devletin yönetici yani imparator hem de dinî lider konumundaydı. Örnek verilecek olursa, İznik Konsili Konstantin'in çağrısı üzerine toplanmıştır. Hıristiyanlıkta düzenlenen ilk yedi konsil de imparatorlar tarafından düzenlenmiştir.⁷⁰

Kadıköy Konsili'nden sonra öne çıkan konulardan biri de Roma ile İstanbul Piskoposlarının eşit olduğu vurgusu olmuştur. Roma bu karara karşı çıkarak çıkan sonucu benimsememiştir. Roma, Hıristiyanlık tarihinde sürekli üstünlük vurgusu yapmış ve bu üstünlüğü de Havari Petrus'a dayandırmıştır. İstanbul Ortodoks Kilisesi ise

⁶⁷ Aydın, *Hıristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 163.

⁶⁸ Gündüz, *Hıristiyanlık*, 127.

⁶⁹ Geanakoplos, Deno J., *Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek*, çev. Mustafa Alican, Tarih Okulu 9 (2011), 169.

⁷⁰ Geanakoplos, *Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek*, 182.

aralarında fark olmadığını ve her yönden eşit olduklarını ileri sürmüştür.⁷¹ Papa'nın kendi güç ve otoritesini Doğu bölgesinde de etkin kılma uğraşları, İstanbul tarafından hoş karşılanmamış⁷² ve iki kilise arasındaki bölünmeyi hızlandırmıştır.

İlk dört ekümenik konsilden sonra üç konsil daha toplanmıştır. 553 yılında toplanan II. İstanbul Konsili'nde İsa'da iki tabiat vurgusu yapılmış, ölümü yalnızca bedende tattığı, ölümünün beşerî yönden olduğu ve ilahi tabiatının baki olduğunun altı çizilmiştir. 680 yılına gelindiğinde yine İstanbul'da bir toplantı kararı alınmıştır. III. İstanbul Konsili olarak tarihe geçen bu konsilde ise, İsa'nın sahip olduğu ilahi irade ile beşerî irade serbest bir şekilde birleşerek temiz bir beşerî irade oluşturduğu görüşü benimsenmiştir.⁷³ 174 piskoposun imzasıyla gerçekleşen konsilde, monotelizm ve monoenergizm düşünceleri heretik ilân edilmiştir. Konsil sonucunda bu düşünceye sahip olan din adamlarının tamamı aforoz edilmiştir.⁷⁴

1.3.1. İkonoklazm Hareketi

V. yüzyıldan sonra Bizans'ta ikonların önemi bir hayli artmıştır. Hatta ikonlar hakkında bazı hikayeler anlatılmıştır. İkonların gökyüzünden gönderildiği, bilinmeyen bir el tarafından yapıldıkları inancı hakimdi. Belli bir aşamadan sonra ikonlara olan saygı artık yerini fetişist bir yapıya bırakmıştır. O yıllarda İsa'nın kuzu şeklinde tasviri de meşhurdur. Tasvir ve ikonların yaygınlaşması üzerine 692 yılı İmparator Justinianus döneminde, Konstantinopolis'te Trullo Konsili toplanmıştır. Yerel mahiyette toplanan bu konsilde, yapılan kuzu tasvirleri hoş görülmemiş ve yasaklanmıştır.⁷⁵

⁷¹ Gündüz, *Hristiyanlık*, 128.

⁷² Aydın, *Hristiyanlık*, 106.

⁷³ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 275.

⁷⁴ Madrigal, *Ekümenik Konsiller*, 44.

⁷⁵ Kaptan, Ömer, *Hristiyanlıkta İkonoklazm Dönemi ve İkonofillerin Kalesi Olarak Uludağ* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 52.

Zaman geçtikçe Roma, İstanbul Kilisesi üzerindeki üstünlüğünü artırmaya başladı. Daha sonra 726 ile 843 yılları arasında cereyan eden “İkonoklazm” hareketi ortaya çıktı. “İkon” olarak bilinen aziz tasvirlerinin kiliselerde bulunması ve bu ikonlardan şefaahat beklenmesi ile ilgili hararehli tartışmalar yaşandı. Bu tasvirlerin put olduğu ve kilisede bunlara tapınmaya benzer bir durum olduğu iddiası yayıldı. Bu düşüncede İslam dininin de etkisinin olduğu söylenmektedir.⁷⁶ Bundan ötürü Müslümanlar, Hıristiyanlar’a “putperest” söylemlerinde bulunmaya başladı.⁷⁷ Ayrıca ikon kırıcıların devamlı Eski Ahit’te yer alan “Putlara tapmayacaksınız” emrini gündeme taşınması, ikon düşmanlığında Yahudiliğin de etkisinin olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.⁷⁸

İkonoklazm hareketinin patlak vermesinin sebeplerinden biri de manastırların büyük güç elde etmesi olarak gösterilebilir. Devlet kademelerinde yüksek yerlerde görev alabilecek ve askerlik görevini ifa edecek yetenekli ve güçlü gençler, manastır hayatını tercih etmeye başlayınca toplumda bazı sosyal sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. İmparator Justinianus’un da keşişliğe önem vermesiyle o dönem keşiş sayısı yüz bini aşmıştır. Devlet arazilerinin yarıya yakını manastırlara aitti. İkon ve tasvirlerle harcanan paralar artık Bizans ekonomisine zarar vermeye başlamış ve bu aşamalardan sonra ikonoklazm hareketi kaçınılmaz hale gelmiştir.⁷⁹

726 yılında dönemin İmparatoru III. Leon, kiliselerdeki ikonların kırılmasını emreden bir ferman yayınladı. Kiliselerde yer alan ikonlar ve tasvirler kırılmaya ve indirilmeye başlandı. İkonlara karşı olanlar, 754 yılında “Hiereia Konsili” adı altında bir toplantı tertip ederek ikon sevicileri aforoz ettiler. İkon karşıtı gruplarda ikon ve tasvirlerin Nesturiliğe sevk ettiği düşüncesi hakimdi. Bu yaklaşıma göre, ikonlar İsa’nın ilahi yönünü değil beşerî yönünü simgelemektedir. Bu yüzden ikon severler, İsa’nın

⁷⁶ Dirlik, Mükrim, *Bizans İmparatorluğu’nda İkonoklazm Hareketi Ve İslam Dininin Etkisi*, Kadim Akademi SBD 6/1 (2022), 51.

⁷⁷ Kurt - Aykıt, *Dinler Tarihi*, 230.

⁷⁸ Kaptan, *Hıristiyanlıkta İkonoklazm Dönemi ve İkonofillerin Kalesi Olarak Uludağ*, 56.

⁷⁹ Kaptan, *Hıristiyanlıkta İkonoklazm Dönemi ve İkonofillerin Kalesi Olarak Uludağ*, 54.

beşerî doğasını ilahi doğasından ayırmışlardır. 754 yılından sonra ikonoklazm hareketi sıkıntılı bir süreç geçirmiş, birçok keşiş baskı ve işkenceye maruz bırakılmıştır.⁸⁰

780 yılında İmparator VI. Konstantin başa geçtiğinde, ikon yanlıları için eziyet dolu geçen yıllar sona ermek üzereydi. Nihayet 787 yılında II. İznik Konsili'nin toplanmasına karar verildi. Toplantıda Hiereia'da alınan kararlar okunarak reddedildi ve heretik ilân edildi. İkonlara gösterilen saygının, temsil ettiği asıl varlığa olduğu kararı benimsendi.⁸¹ Konsilde tartışılan bir konu da Baba'nın tasvirinin yapılıp yapılmamasıydı. Bu konuda Baba'nın bilinemez bir gerçek olduğu sonucuna varılmış ve resmedilmesi yasaklanmıştır. Konsilden hemen sonra başkentte Halki Kapısı'nda yer alan III. Leon'un kaldırdığı uzun sakallı ve uzun saçlı İsa tasviri de tekrar eski yerine asıldı.⁸² Konsil sonucunda yüz yıla yakın bir süre tartışma konusu olan ikonoklazm hareketi yasaklandı ve azizlerin ikonlarının kiliselerde yeniden yer almasına izin verildi.

Manastırlar ise ikonoklast hareketten zaferle ayrıldı. Toplum nazarında öncesinden daha büyük bir etki gücüne sahip olan manastırlar, sayı olarak da büyük bir artış gösterdi. Din adamlarının güç ve yetkileri de bir hayli arttı. İkonoklast hareket Batı-Doğu çerçevesinde değerlendirildiğinde bu, Yunan geleneğinin Sami geleneğine üstünlüğü olarak da ifade edilebilir. Ayrıca İkonoklast hareketi başlatan imparatorlar III. ve V. Leon erkek ve Doğu kökenlidir. Hareketi bitirenlerin ise Yunan geleneklerinde yetişmiş kadın (İrini ve Theodora) olmaları dikkat çekicidir.⁸³ Böylece İmparator V. Leon'un ikonlara tapınmayı yasaklamasıyla başlayan dönem, 843 yılında İmparatoriçe Theodora'nın bu yasağı kaldırması ile sona ermiş ve ikonoklazm dönemi kesin olarak sona ermiştir.⁸⁴

⁸⁰ Kaptan, *Hıristiyanlıkta İkonoklazm Dönemi ve İkonofillerin Kalesi Olarak Uludağ*, 71.

⁸¹ Madrigal, *Ekümenik Konsiller*, 47.

⁸² Kaptan, *Hıristiyanlıkta İkonoklazm Dönemi ve İkonofillerin Kalesi Olarak Uludağ*, 82.

⁸³ Kaptan, *Hıristiyanlıkta İkonoklazm Dönemi ve İkonofillerin Kalesi Olarak Uludağ*, 104.

⁸⁴ Yaman, Talha Yasin, *Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm Dönemi*, ed. Zeynep Arpacı, (İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2022), 9.

1.3.2. Şarlman'ın Taç Giymesi

Frank Kralı Şarlman, ikonoklazm problemini Almanya'da çözmek için bazı girişimlerde bulundu. İlk olarak 794 yılında Frankfurt Konsili'ni topladı. Konsilde, aziz tasvirlerinin süs ve onları hatırlama amaçlı kiliselerde bulunabileceği belirtilmiş ama tasvirlerin önünde sanki onlara taparmış gibi diz çöküp dua ve tazimde bulunulmaması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁸⁵

800 yılına gelindiğinde ise önemli bir gelişme yaşandı. İkonoklast hareketten sonra popülaritesi düşen Bizans'ın yerini artık Frank Kralı Şarlman almaya hazırlanıyordu. Bu yıllara kadar toplum, Doğu Roma'yı tek devlet olarak tanıyordu. O sıralarda Bizans İmparatoriçesi İrini (797-802) tahtta idi. Toplumun bir kısmı kadın bir imparatoru hâlâ hazmedememişti. Bu nedenle Doğu Roma başsız gibi düşünülüyordu. Frank Kralı Şarlman, kiliseye hatırı sayılır oranda bir arazi bağışında bulunarak kendini gösterdi. Bunun üzerine Kral Şarlman'a, 800 yılında Aziz Petrus Kilisesi'nde görkemli bir ayinle papa tarafından taç giydirildi.

Şarlman, Batı'da vuku bulan Arap istilalarını engellemesi, Balkan bölgesinde hüküm süren Avarlar'ı ortadan kaldırması ve İtalya'da Lombardları yenmesi gibi başarılarla Avrupa'da adından söz ettirmeyi başarmıştır. Fakat Şarlman'ın taç giymesi Bizans'ı derinden sarsmıştır. Şarlman, Doğu Roma'nın gözünde artık bir gaspçıdan farksızdı. Ordusunun yok olmasıyla birlikte Bizans'ın Şarlman'ın üstünlüğünü kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır. Şarlman'ın taç giymesi, onun Bizans imparatoru ile aynı yetkilere sahip olması anlamı taşıyordu.⁸⁶

Şarlman'ın taç giymesiyle artık papalık istediğini imparator yaptırabilirdi. Papalığın bu gücü elde etmesinin yanı sıra bunun bazı negatif etkileri de oldu. Bu olaya

⁸⁵ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 163.

⁸⁶ Yılmaz, Nuh, *Filioque Meselesi ve Arka Planı*, Kocatepe İslami İlimler Dergisi 5/2 (Aralık 2022), 521.

kadar papalar ile imparatorlar arasında bir rekabet söz konusuydu. Şarlman Kutsal Roma İmparatoru olunca siyasî rekabet biraz daha kendini gösterdi. Diğer yandan Doğu bölgesinden gelen maddi yardım ve destekler Şarlman'ın taç giymesine tepki olarak azalma eğilimine girdi. Bir müddet sonra Şarlman'ın imparatorluğu çöktüğünde Avrupa karanlık döneme girmiş oldu. Doğu bölgesinde kilise, imparatorun yönetiminde olduğu için imparator dini meselelere doğrudan müdahalede bulunuyordu. Batıda ise papa, siyasî yönetimi elinde tutmak için dini gücünü kullanmak suretiyle kendini adeta Tanrı makamında görüyordu.⁸⁷ Sonuç olarak, dini liderlerin siyasete müdahil olma çabaları Hıristiyan tarihinde en çok tartışılan konuların başında gelmiştir.

1.3.3. Filioque Meselesi

İzmit-İstanbul amentüsünde yer alan “filioque” meselesinin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı konusu çok net değildir. “Ve Oğul’dan” anlamına gelen filioque, Kutsal Ruh’un Baba’nın yanında Oğul’dan da çıktığını öngören bir anlayıştır. Bu meselede öncelikle Latin tarafının görüşüne bakıldığında, Latinler filioque ekinin bir değişiklik değil “açıklama” olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak Rum Ortodokslar bu doktrini yanlış ve muhtemelen sapkın olarak görmüşler ve Kutsal Ruh’un sadece Baba’dan ilerlediğini iddia etmişlerdir.⁸⁸

Batı Kilisesi, Kutsal Ruh’u Oğul’a da isnat ederken bunu Yeni Ahit’ten bazı pasajlarla delillendirmek istemektedir. Örneğin; “*Tanrı’nın ruhu*”,⁸⁹ “*Oğul’un ruhu*”,⁹⁰ “*Mesih’in ruhu*”⁹¹ gibi ifadelerden çıkarım yapan Batı Kilisesi, Kutsal Ruh’un Oğuldan da geldiğini iddia etmiştir. Ayrıca, “*Baba’nın her nesi varsa benimdir. Bu sebeple*

⁸⁷ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 161.

⁸⁸ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 22.

⁸⁹ *Kutsal Kitap*, 1220, I. Kor. 2:11.

⁹⁰ *Kutsal Kitap*, 1249, Gal. 4:6.

⁹¹ *Kutsal Kitap*, 1208, Rom. 8:9.

*benimkinden alıp size bildirecek.*⁹² ifadesi de Batılılarca Oğul'un, Baba'nın sahip olduklarına malik olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Doğu Kilisesi ise ilgili pasajlardan bu anlamları çıkarmanın yanlış olduğunu belirterek Latin Kilisesi'nin Kutsal Ruh'un çıkış noktasını hem Baba'ya hem de Oğul'a bağlayarak Baba'nın tek ilah oluşunu ifsat ettiğini vurgulamıştır.⁹³

Genel görüşe göre Latin Kilisesi'nin, 589 yılında İspanya'da toplanan yerel bir konsil olan III. Toledo Konsili'nde Aryanizme karşı filioque takısını kredoya eklediği düşünülmektedir.⁹⁴ Doğu Kilisesi bu eklemeyi şiddetle reddetmiş ve bunun "İznik Amentüsü'nü değiştirmek" anlamına geldiğini iddia etmiştir. Doğu Kilisesi bu iddiasını Yuhanna'da⁹⁵ geçen pasajlara dayandırmıştır. Onlara göre ilahlık sadece Baba'ya hasır. Oğul ve Kutsal Ruh, Baba'ya bağlıdır. Bu nedenle Kutsal Ruh sadece Baba'dan gelebilir. Kutsal Ruh konsillerde hazır bulunduğundan konsil kararları sorgulanamaz ve değiştirilemez.⁹⁶

Filioque meselesi Batı'da Tertullian dönemine (160-225) kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Kutsal Ruh'un kaynağını Oğul vasıtasıyla Baba'dan aldığı fikri ortaya çıkmıştır. Bir sonraki yüzyılda ise Oğul, Baba ile birlikte Kutsal Ruh'un yaratıcısı konumuna çıkarılmıştır. Filioque takısı, IV. yüzyılda Poitiersli Hilary ve Milanlı Ambrose'un çalışmalarında, V. yüzyılda ise Augustine'in teslis çalışmasında yer almıştır. Bu dönemden itibaren filioque eki Latin öğretisinde yerini almış ve 447 yılında Büyük Leo bu eki kabul edip benimsemiştir. 589 yılında toplanan III. Toledo Konsili'nde bu öğretiyi kabul edilerek İznik-İstanbul inanç kredisine eklenmiştir.⁹⁷

⁹² *Kutsal Kitap*, 1148, Yuh. 16:15.

⁹³ Yılmaz, *Filioque Meselesi ve Arka Planı*, 522.

⁹⁴ Yılmaz, *Filioque Meselesi ve Arka Planı*, 530.

⁹⁵ Bkz. Yuh. 14:16, 15:26.

⁹⁶ Yılmaz, *Filioque Meselesi ve Arka Planı*, 519.

⁹⁷ Yılmaz, *Filioque Meselesi ve Arka Planı*, 530.

Filioque konusu VII. yüzyılda İspanya’da gündem güne yaygınlaşmaya başlamıştır. Doğu ile Batı arasında bu konudaki ilk ihtilaflar da bu dönemde görülmüştür. Hıristiyan keşiş Maksimos, Roma ziyareti esnasında Latin Kilisesi’nde filioque ekinin zikredildiğini fark etmiştir. Bu olaya pek bir anlam veremeyen Maksimos, bu durumu Latincenin yetersizliğine bağlamıştır. İlerleyen dönemde Kral Şarlman, 794 yılında gerçekleştirilen Frankfurt Konsili’nde filioque ekini kredoya ekletmiş ve bunu kabul etmeyen Bizanslıları da heretik ilân etmiştir. Şarlman, bu öğretinin İspanya’nın yanında Almanya, Kuzey İtalya ve Fransa’da yayılmasına da doğrudan katkıda bulunmuştur.⁹⁸

IX. yüzyıla gelindiğinde bu mesele artık iki kilise arasında ciddi bir problem haline almıştır. Doğu Kilisesi’nin bu konuda tavrı net iken, şaşkıncı olan Papa III. Leo’nun filioque ekinin kredodan kaldırılmasını istemesi olmuş fakat bu talebi kabul görmemiştir. Papa, burada kredoya herhangi bir ekleme veya çıkarma yapılmamasının altını çizmiş ve bu yönde bir fikir beyan etmiştir. Öte yandan İstanbul Patriği Photius, bu ziyadenin Yuhanna’da geçen “*Ruh, Baba’dan gelir*”⁹⁹ pasajına ters düştüğünü ve kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. Bu tartışmaların sonucu olarak Doğu Kilisesi, filioque meselesini kilise birliğinin önündeki en büyük engel olarak tanımlamıştır. 1043 yılında ise Papa IX. Leo, filioque ekini resmen kredoya ekletmiştir.¹⁰⁰

1.3.4. Diğer İhtilaf Edilen Konular

IX. yüzyılın son yarısı Doğu ile Batı arasında ciddi tartışmalara sahne olmuştur. Papa Nicholas, otoritesini hâkim kılmak maksadıyla İstanbul’un içindeki patriklik mücadelesine müdahil olmuştur. Sonunda bu olaya Patrik Photius sert tepki vermiş ve filioque ekini reddeden bir genelge yayınlamıştır. Bununla da yetinmeyen patrik, İstanbul’a destek veren Doğu Kiliseleri’nin üyeleri ile bir toplantı düzenleyerek filioque ekini reddetmiş ve Papa Nicholas’ın da heretik olduğunu ilân etmiştir. Photius’tan sonra

⁹⁸ Yılmaz, *Filioque Meselesi ve Arka Planı*, 521.

⁹⁹ *Kutsal Kitap*, 1148, Yuh. 15:26.

¹⁰⁰ Yılmaz, *Filioque Meselesi ve Arka Planı*, 522.

yerine gelen İgnatius döneminde ikili ilişkiler biraz daha yumuşamış ve bölünmeye dek geçen süreç fazla gerilime sahne olmadan devam etmiştir.¹⁰¹

İki kilise arasında ayrılık sebebi olarak ortaya çıkan diğer bir faktör de Doğu ile Batı arasındaki dil farklılığıdır. Doğu'da Grekçe konuşulurken, Batıda Latince hakimdir. Taraflar birbirini yeterince anlayamıyorlardı. Bu durum konsillerde bile tartışmalara ve yanlış anlaşılmalara neden oldu. İki taraf da konsillerin kendi dillerinde icra edilmesinde ısrarcı oldular. Bu dil farklılığı, Doğu-Batı arasında aşılamayan bir problem olarak yerini almış oldu.¹⁰²

Filioque'un kredoya eklenmesinden sonra kullanımı Batıda yavaş yavaş yayılma eğilimi gösterdi. Özellikle Şarlman tarafından teşvik edildi ve XI. yüzyılın başlarına kadar Roma'da pek de benimsenmedi. Rum Ortodokslar bunun kullanıldığının farkına vardıklarında iki gerekçeyle itiraz ettiler: Birincisi, Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan gelişinin ikinci Ekümenik Konsil'de tüm kilise tarafından kabul edilen tanıma aykırı olduğuydu. İkincisi, Efes (431) ve Kadıköy Konsili (451) inançta yapılacak herhangi bir değişikliği yasaklamıştı. Latinlerin tek taraflı olarak ortak inancı değiştirmesi, Yunanlılar tarafından kilise birliğini tehdit eden bir eylem olarak görüldü. Ancak birliğin olabilmesi için ortak bir otorite kaynağının tanınması gerekiyordu. Bu, papalığın üstünlüğü sorununu gündeme getirdi. Burada Doğu'nun, Hıristiyan Kilisesi'nin beş patrikliği arasında Roma'nın üstünlüğünü inkâr etmediğini belirtmek önemlidir. Bunlar rütbe sırasına göre Roma, Konstantinopolis, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'tür. Aradaki fark, bu önceliğin nasıl anlaşılması gerektiğidir. İstanbul Konsili'nin üçüncü kanununa göre, İstanbul Roma'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Kadıköy Konsili'nin yirmi sekizinci kanununa göre ise, Konstantinopolis Roma ile eşit ayrıcalıklara sahiptir. Ancak Roma Kilisesi bu kanunu hiçbir zaman kabul etmedi. Doğu, kilisedeki otorite anlayışını

¹⁰¹ Aydın, *Hıristiyanlık*, 115.

¹⁰² Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 229-230.

ekümenik konsillerin öğretiyi tanımlamadaki üstün rolüne dayandırılıyordu. Bir konsilin gerçekten ekümenik olması ve dolayısıyla tüm kilise için bağlayıcı olması için tüm patriklerin temsil edilmesi gerekiyordu. Kilisenin beş patrikliğinin bu yönetimine “Pentarşi” adı verildi. Buna göre patrikler eşit kabul ediliyordu ve her biri kendi bölgesindeki işlerden ve görevlerden sorumluydu.¹⁰³

XIII. ve XV. yüzyıllarda yapılan II. Lyon ve Floransa konsillerinde diğer bir tartışma konusu da araf meselesidir. Araf, ahiret mekânları arasında sayılan, sevap ve günahları eşit olanların bekleyeceği bir arınma yeri olarak tasvir edilmektedir. Arafın varlığı iddiası Katolik Kilisesi’ne aittir. Ölüm, bir ara yeridir. İlahi lütfun gerçekleşmesinden önce gelen geçici bir cezadır. Ruhlar “Araf Ateşi” denilen bir arınma yerinden geçmek zorundadırlar. Origenes ve Augustinus gibi kilise babalarına göre, bu kısımda her kişi için bir arınma gerçekleşir. O halde araf, bir mekân değil ölenlerin arınma için beklediği bir “durum”dur. Doğu Ortodoks Kilisesi’ne göre ise ölenlerin ruhları cennet ve cehennem benzeri iki yere sevk edilir. Orada durumlarına göre ruhsal azap veya ruhsal sevinç içerisinde olurlar. Rabb’in, ruhları temizlemek için araf ateşinden geçirmesine gerek yoktur. Çünkü inanlılar İsa Mesih’in kanı vasıtasıyla arınmışlardır.¹⁰⁴

Doğu ile Batı arasında küçük gibi görünen ama yıllar geçse bile değişmeyen bazı karşıt uygulamalar söz konusudur. Örneğin, Doğu’da papazların evlenmelerine izin verilmektedir. Din adamlarının kilise görevlerini aksatmayacak şekilde evlenmelerinde bir mahsur yoktur. Bundaki tek şart din adamı olarak göreve başlamadan kişinin evlenmesidir. Ama Batı Kilisesi’nde ruhban sınıfının evlenmesi yasaktır. Buna gerekçe olarak, aile kurmanın kilise görevlerine engel olduğu düşüncesi gösterilmektedir.¹⁰⁵

¹⁰³ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 224.

¹⁰⁴ Şekerci, Nesiriye, *İslam ve Hristiyanlıkta Araf İnancı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 66-71.

¹⁰⁵ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 354.

İhtilaf konularına bir başka örnek de Batı Kilisesi evharistiya ayininde mayasız ekmek, Doğu Kilisesi ise mayalı ekmek kullanmaktadır. Evharistiya ayinindeki şarap-ekmek kullanımı Yahudilikteki Fısıh yemeğinden gelmektedir. Fısıh yemeğinde aynı masada yer alan mistik bir kardeşlik vardır. Ekmek paylaşımı şeklinde başlayan bu olay, daha sonra ayin şeklini almıştır. Şarap-ekmek, İsa Mesih'in kanına ve bedenine dönüşmüştür. Yuhanna bu olayı "Hayat Ekmeği" şeklinde tanımlamakta ve Yahudilerin çölde yediklerinden daha değerli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü İsa'nın kanı ve eti, sonsuz hayatı bahşeden ve sürdüren manevi bir nimettir.¹⁰⁶ Evharistiyada gerçekleşen bu ayin Matta'da İsa Mesih'in diliyle anlatılmaktadır.¹⁰⁷

1.4. Büyük Bölünme

Farklı kültüre ve medeniyete sahip Katolik ve Ortodoks Kiliseleri arasında, özellikle Konstantinopolis'in başkent olması ve ikinci Roma olarak ön plana çıkmasıyla birlikte nihayetinde bölünmeyle sonuçlanacak bir rekabet başlamış oldu. IX. yüzyılın hemen başında Latin Kilisesi'nin desteklediği Roma Cermen Devleti'nin kurulması, bu rekabeti bir üst seviyeye taşıdı. Cermen Devleti'nin misyonerlerinin Balkan milletlerini kendilerine bağlama faaliyetlerine girişmesi Bizans'ın sert tepkisine neden oldu. Papanın Konstantinopolis'teki patrik seçimlerine müdahil olması kavgayı iyiden iyiye körükledi. İmparator, Konstantinopolis patrikliğine İgnatius'un yerine Photius'u atadı. Papa, haksız yere o makama geldiği iddiasıyla Photius'u gaspçı olarak ilân etti. Bunun üzerine Photius, papayı sapkın ilân ederek aforoz etti.¹⁰⁸ IX. yüzyıl bu şekilde papa ile imparator arasında üstünlük tartışmalarına sahne oldu.

¹⁰⁶ Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Ekmek Şarap Ayini Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları*, 441.

¹⁰⁷ *Kutsal Kitap*, 1046, Mat. 26:26-29.

¹⁰⁸ Katar, Mehmet, "Hristiyanlık", *Dinler Tarihi*, ed. Ali İhsan Yitik (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2013), 8, 179.

XI. yüzyılda Doğu ve Batı arasındaki problemler artık zirve noktasına ulaşmıştı. Bulgaristan ve İtalya'nın güneyinde Hıristiyan olan bölgelerin hangi kiliseye bağlanacağı konusunda da ciddi tartışmalar yaşandı. Ayrıca bu dönemde Batı'dan taraf olan Hırvatlarla, Doğu'ya bağlılığı benimseyen Sırlar arasında da etnik bir yarış söz konusuydu.¹⁰⁹

Güney İtalya bölgesinde Doğu Kilisesi'nin liturjisini takip eden kiliselere Batı doktrinini dayatmak isteyen ve bu konuda oldukça ısrarcı olan Papa IX. Leo, iki kilise arasında cereyan eden problemleri daha da alevlendirdi. Doğu Kilisesi, bu dayatmalara karşı papalıkla ilişkilerin bittiğini ve papalık kararlarının artık tanınmayacağını ilân etti.¹¹⁰

1054, iki kilise arasındaki büyük ayrılığın (Great Schism) resmîyet kazandığı yıl olarak tarihe geçmiş ve Papa IX. Leo ile Patrik Cerularius arasında bir güç gösterisine sahne olmuştur. Roma'dan İstanbul'a gelen Kardinal Humbert'in Patrik Cerularius ile görüşmesi ipleri koparmıştır. Roma'dan gelen heyet, papanın mektubunu patriğe verdi. Papa mektupta, kendisine kayıtsız şartsız itaat edilmesini talep ediyordu. Humbert, bu görüşmede Patrik Cerularius'a karşı küçümseyici bazı ifadeler kullandı.¹¹¹ Cerularius, papalığın tavırlarından hoşnut olmadığını belirtmek adına Humbert ve heyetini bir daha huzuruna kabul etmedi. Görüşme talebi geri çevrilen kardinal, İstanbul Kilisesi'nin heretik olduğunu bildiren bir bildirgeyi 15 Temmuz 1054'te Ayasofya'ya bıraktı. Bu olaya çok kızan İstanbul Kilisesi, bir karşı bildirge hazırlayarak özellikle filioque meselesine de değinerek Roma'nın sapkın olduğunu ilân etti.¹¹²

¹⁰⁹ Aydın, *Hıristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 163.

¹¹⁰ Aydın, *Hıristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 164.

¹¹¹ Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 41/1 (2000), 318.

¹¹² Gündüz, *Hıristiyanlık*, 129.

Karşılıklı aforozlaşmaların neticesinde iki kilise adına yeni bir döneme girilmiştir. Latin Kilisesi, evrensel anlamına gelen “Katolik” adıyla isimlendirilirken, Doğu Kilisesi ise doğru inanç anlamına gelen “Ortodoks” tabiriyle isimlendirilmiştir. Batı bölgesi Katolik Kilisesi’ne bağlı olurken, Grek kültürünün hâkim olduğu bölgeler ve Slav toplulukları Ortodoks Kilisesi’ne bağlı kalmışlardır.¹¹³

¹¹³ Katar, *Hristiyanlık*, 180.

II.BÖLÜM

BİRLEŞME ÇABALARI VE BASEL-FERRARA-FLORENZA KONSİLİ

2.1. Birleşme Çabaları ve Bu Çabalara Engel Olan Olaylar

Hıristiyanlık tarihinde IV. yüzyılda başlayan ayrılık hareketleri XI. yüzyıla kadar derinleşerek Doğu-Batı Kiliseleri arasında devam etmiş ve 1054 yılında nihâi olarak resmîleşmiştir. Bu bölünmede, iki taraf birbirini lanetlese de ipler tamamen kopmamıştır. Doğu ve Batı'nın içinde yer aldığı ve kiliseleri negatif etkileyen bazı olaylar Tanrı'nın Hıristiyanlara birer uyarısı olarak anlaşılmıştır.¹¹⁴ Doğu ve Batı Kiliselerinin irili ufaklı yeniden birleşme girişimleri yüzyıllar boyu devam etmiş ama bir sonuç alınamamıştır. Bu uzlaşma girişimleri her zaman Türklerden korunmak ya da Latin güçlerinden Bizans İmparatorluğu için askeri yardım talepleriyle bağlantılı olmuştur.¹¹⁵

Birleşme ihtimali, en çok Rum Ortodokslar tarafından imparatorluk şehirlerini geri kazanmaya ve Bizans İmparatorluğunu restore etmeye yarayacaktı. Birlik için müzakereler 1222 yılında İznik İmparatoru III. İoannis yönetimi altında başladı. Bu görüşmeler başarısız oldu ancak büyük ölçüde İoannis'in yetenekli yönetimi sayesinde Rumlar, papalıktan herhangi bir yardım almadan Konstantinopolis'i geri almak için hazırlık şansı buldu.¹¹⁶

Birleşmenin önündeki en büyük engel, filioque meselesiydi. Kutsal Ruh'un çıkış noktası konusunda her iki kilise keskin çizgilerle karşı karşıya geldi. İki taraf da kendini haklı göstererek bu iddialarını İncil'den pasajlarla destekleme yarışına girdiler. Üzerinde

¹¹⁴ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 164.

¹¹⁵ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 24.

¹¹⁶ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 25.

ihtilaf edilen konu, teslisin üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh ile ilgili olduğu için herhangi bir yanlış iddia Hıristiyan inanç amentüsünü bozabilirdi. Bu yüzden Katolik ve Ortodoks Kiliseleri pek çok hararetli tartışmanın ardından ortak bir noktada buluşamadı.¹¹⁷

2.1.1. Bari Konsili

Ekim 1098'de İtalya'nın Bari şehrinde yeniden birliği sağlama çabaları kapsamında bir konsil düzenlendi. Konsile her iki kiliseden toplamda 185 piskopos iştirak etti. Bari Konsili, I. Haçlı Seferi esnasında Papa II. Urban tarafından toplandı.¹¹⁸ II. Urban, ücretle asker toplayıp Haçlı seferi oluşturmak yerine doğu tarafına bir sefer tertip edilmesini arzu ediyordu.¹¹⁹ Bari Konsili'ne "Skolastiğin Babası" sayılan ilahiyatçı ve keşiş Canterburyli Anselmus başkanlık etti. Anselmus toplantıda kredoda yer alan filioque eki ve evharistiyada kullanılan ekmeğin mayasız oluşu ile ilgili konuların üzerinde durdu ve karşı görüşte olanları aforoz etti.¹²⁰ Ortodoks heyetinin bu konulara itirazları neticesinde iki taraf da Bari'den eli boş döndü. Konsilde birleşme adına bir ilerleme kaydedilemedi. Toplantının ardından Papa II. Urban Roma'ya döndü. Bir yıl sonra Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesinin haberini alamadan 1099 yılında öldü.¹²¹

¹¹⁷ Yılmaz, *Filioque Meselesi ve Arka Planı*, 521-522.

¹¹⁸ Fortesque, Adrian, *The Orthodox Eastern Church* (United State Of America: Gorgias Press, 2001), 203.

¹¹⁹ Özdemir Ş., Yasemin, P. Kara, Nuran, *Dördüncü Haçlı Seferi ve Latin Döneminde Konstantinopolis'in Tahribatı*, Yakın Mimarlık Dergisi 3/1 (2019), 80.

¹²⁰ Fortesque, *The Orthodox Eastern Church*, 203.

¹²¹ Murat, Serdar, *Papa II. Urban'ın Papalığı Esnasındaki Siyasî ve Dinî Meseleler Karşısındaki Tutumu*, Orta Çağ'da Din ve Devlet (Yeditepe Yayınevi, 2018), 203.

2.1.2. IV. Haçlı Seferi

Tarih boyunca Batının düzenlediği Haçlı seferleri, Avrupalı olanları İslam'ın ahlak ve Müslümanların sahip olduğu gelenek ve göreneklerini tanımaya yöneltmiştir. XI. ve XII. yüzyıllar arasında tam sekiz Haçlı seferi düzenlenmiştir.¹²²

Haçlı seferlerinin dördüncüsü Papa III. İnnocentius zamanında 1204 yılında gerçekleşti. Papa göreve gelir gelmez yeni bir Haçlı seferi hazırlığına girişti. Bu hazırlanacak birlik, Mısır'a gidecekti ve bunun için bir donanmaya ihtiyaç duyuluyordu. Gerekli donanmanın sağlanması için Venediklilerle temasa geçildi. Venedikliler yapılan görüşmeler sonucunda, ganimetlerin yarısı karşılığında filolarını bir yıl boyunca Haçlılara tahsis ettiler. Aslında Kudüs'e gidecek olan Haçlı ordusu, devrik İmparator İsaakios'un oğlunun destek olma vaadiyle yönünü Konstantinopolis'e çevirdi. XIII. yüzyılın ilk yıllarında tarihler 1204'ü gösterdiğinde Bizanslıların unutamayacağı ve iki kilise arasına nefret tohumları eken IV. Haçlı Seferi düzenlendi.¹²³

Haçlı ordusu hızlı bir şekilde Konstantinopolis'e girdi. Donanmayla birlikte denizden ve karadan giren Haçlı ordusu karşısında Bizans ordusu pek bir varlık gösteremedi. Durumun vahametini gören İmparator III. Aleksios kaçarak şehri terk etti. Fazla bir direnişle karşılaşmadan şehre giren Haçlı ordusu, burada bir Latin İmparatorluğu kurdu ve ilk imparatorları da Baudouin de Flandre oldu. Orduda yer alan Haçlılardan Clari isimli bir asker Konstantinopolis'e girdiğinde hissettiği duyguları şu şekilde dile getirmiştir: *“Dünya kuruldu kurulalı ne İskender ne de Şarlman zamanında bu kadar büyük, bu kadar ihtişamlı bir servet görülmemiştir. Zannımca, dünyadaki kırk*

¹²² Şen, Zafer, *Batı'dan Doğu'ya Tarih* (Ankara: Tılsım Yayınları, 2021), 235.

¹²³ Ş. Özdemir, P. Kara, *Dördüncü Haçlı Seferi ve Latin Döneminde Konstantinopolis'in Tahribatı*, 80.

şehirde bulunan servet, Konstantinopolistekine erişemez. Rumlar, dünya servetlerinin yarısından fazlasının burada olduğunu söylüyorlar."¹²⁴

Tamamını Katoliklerin oluşturduğu Haçlı ordusu 1204 yılında resmen şehri ele geçirdi. Önüne çıkan manastır, kütüphane ve sanat evlerini yakıp yıkan Haçlılar, şehri üç gün boyunca yağmaladı.¹²⁵ Bu kıyımın sonucunda çoğu insan yaşamını yitirdi. Bazıları da kaçarak canını zor kurtardı. Zaten bakımsız halde olan kilise ve manastırların içindeki değerli eşyalar Roma'ya götürüldü. Geri kalan eşyalar ya yakıldı ya da tahribata uğradı.¹²⁶ Özellikle Ayasofya'da sunak ve kutsal paravan parçalandı ve patriğin tahtında fahişeler oynatıldı.¹²⁷ Haçlılar bu olayla kutsal sayılan değerleri hiçe saydılar. Bu talihsiz olaylar Greklerin hafızasında derin izler bıraktı.

Haçlıların şehirde yaptığı tahribatı Bizanslı tarihçi Niketas şöyle özetler: *"Bu katillerin yaptıklarının hangisini anlatayım? Kutsal tasvirlerin kırılması, yerlere atılması, İsa'nın elbiselerini ayırıp kura çekmeleri... Değerli kapları, altın ve gümüşleri almak için tapınakların içine eşekleri soktular. Olağanüstü güzelliğe sahip eşyalar kırıldı, parçalandı ve haydutlar arasında paylaşıldı.*"¹²⁸

Bizans halkının gözünde bu olaydan birinci derecede sorumlu olan Papa III. İnnocentius idi. Papa, Haçlı ordusunun istikametini İstanbul'a çevirmesine engel olmaya çalışsa da bunda başarılı olamadı. Bu saldırıyı kınayarak sorumluları aforoz etmesi yine de Bizans halkının nefretini dindirmeye yetmedi. İlk etapta bu olayı kınayan papa, daha sonra meşrûlaştırarak İstanbul'un ele geçirilmesini Hıristiyanların birleşmesi için Tanrı'nın emri olarak addetti. Sonuç olarak IV. Haçlı Seferi, Bizanslıları yeni bir kimlik

¹²⁴ Ş. Özdemir, P. Kara, *Dördüncü Haçlı Seferi ve Latin Döneminde Konstantinopolis'in Tahribatı*, 81.

¹²⁵ Aydın, *Hristiyanlık Tarih, İnanç ve Uygulama*, 164.

¹²⁶ Ş. Özdemir, P. Kara, *Dördüncü Haçlı Seferi ve Latin Döneminde Konstantinopolis'in Tahribatı*, 82.

¹²⁷ Aydın, *Hristiyanlık*, 116.

¹²⁸ Ş. Özdemir, P. Kara, *Dördüncü Haçlı Seferi ve Latin Döneminde Konstantinopolis'in Tahribatı*, 82.

arayışına itti. Latinler gibi Hıristiyan olan Rumlar, bu olay sonrasında yeni ihtiyaçlara yöneldi. Kendileri gibi Hıristiyan olan Latinlerin böyle bir saldırıda bulunması, Bizanslıların eski Helen kültürü arayışına girmelerine neden oldu.¹²⁹

2.1.3. II. Lyon Konsili

31 Mart 1272 tarihinde yeniden birleşme arzusuyla Papa X. Gregory'nin çağrısıyla gerçekleştirilen II. Lyon Konsili, 1274 yılında Fransa'nın Lyon kentinde gerçekleşmiştir. Bundan yaklaşık 30 yıl önce yine Lyon'da yapılan ilk konsilde Fransa Kralı'nın yeni bir Haçlı seferi talebi olumlu karşılık bulmuştu.¹³⁰ Papa X. Gregory göreve gelir gelmez Kudüs'ü yeniden ele geçirmek için girişimlerde bulundu. Bu hedefinde kesin başarı sağlaması için Bizans'ın desteğine ihtiyaç duymaktaydı.

Yaklaşık beş yüz piskoposun katıldığı¹³¹ II. Lyon Konsili'nde; Kutsal toprakların yeniden Hıristiyan hakimiyetine geçmesi, araf¹³² meselesi, evharistiya ayininde kullanılan ekmeğin mahiyeti, papalık seçimi ve iki kilise arasındaki problemlerin giderilip ortak noktada birleşilmesi gibi konular ele alındı. Papa X. Gregory, bu ayrılığa artık bir son vermek amacıyla İmparator Michel Paleologue'a bir elçi gönderdi. 1054 yılında gerçekleşen ayrılıktan sonra iki kilise 220 yıl sonra bir araya gelmenin heyecanını yaşıyordu. Toplantıya bir heyetle katılan Grekler, İznik Amentüsü'nü filioque ekiyle birlikte okudular. Grek heyeti, ayrılıktan önce şekillenmiş olan Ortodoks inanç kredisuna ters düşmeyecek şekilde papanın üstünlüğünü kabul eden bildiriye onayladı.

¹²⁹ Kılıç, Şahin, *13. Yüzyılda Bizans'ı Etkileyen Ekonomik Siyasi ve Kültürel İlişkiler* (Bursa: Udağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 16-17.

¹³⁰ Ağır, Abdullah Mesut, *St. Louis'in Haçlı Seferi Esnasında Mısır ve Suriye'de Siyasi Durum*, Pamukkale Üniversitesi 4 (2009), 98.

¹³¹ Fortesque, *The Orthodox Eastern Church*, 205.

¹³² Araf, "Katolik Kilisesi öğretisidir. Ölümünden sonra bir hayatın var olduğu ve herkesin bireysel olarak yargılanacağı" ilkesine dayanır. "Şekerci, Nesiriye, *İslam ve Hıristiyanlıkta Araf İnanıcı*, 66."

Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle patriğin görevine son verilecekti.¹³³ Bu olay görünüşte birleşmenin başarılı olduğu kanaati uyandırsa da konsil sonucunda birleşme adına somut bir sonuç alınamadı. Katolik öğretisi içerisinde yer alan araf meselesinin ilk kez II. Lyon Konsili'nde resmî olarak tanımlaması yapılmıştır.¹³⁴ Evharist ekmeğinde ise Katoliklerin mayasız, Ortodoksların ise mayalı kullanımına onay verildi. İki kilisenin de bu konudaki uygulamalarında birbirlerine saygı duymaları gerektiğine karar verildi.¹³⁵

İstanbul Rum Ortodoks Kilisesi taraftarları, bu konsili ekümenik konsiller arasında değerlendirmediler. Bunun nedeni, farklılıkları müzakere etmek için ciddi bir girişimde bulunulmamış olmasıydı. Latin bakış açısına göre, II. Lyon Konsili ekümenik bir konsildi ve birlik, bunun Rum Ortodokslar üzerinde bağlayıcı olarak kabul edilmesi gerektiğine karar verdi. Bizanslı bir teolog ve keşiş olan Barlaam konuyla ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur: “*Lyon’da, hiç kimse Rum halkını o konsilin kararlarını kabul etmeye ikna edemez. Onlar zorla ve genel iradeye karşı birliği dayatmaya çalışan imparator tarafından gönderildiler.*” Barlaam’ın bu açıklaması, bir ekümenik konseyi Ortodoks için bağlayıcı kılan gerekliliği şu şekilde ortaya koymaktadır: “Beş patrikhanenin hepsinin temsili ve halkın rızası ile II. Lyon’un bununla teyit edilmesi.” Sonuç olarak Rum halkı ve din bilginleri inançlarına çok bağlı olduklarından Barlaam’ın çabaları sonuçsuz kalmıştır.¹³⁶

Lyon’a giden heyet geri döndüğünde halk sonuca tepki gösterdi. Palaiologos, bu birleşmenin kiliselerine ve inançlarına bir zarar vermeyeceğine dair bir konuşma yaptı. Ayrıca papanın patriklere başkanlık etmek için de gelmeyeceğini bildirdi. Fakat bu konuşmalar fayda vermedi. Halk ve din adamları, bu durumu acizlik olarak

¹³³ Akkaya, Serkan, *Bizans Siyasi Tarihinde Laskaris ve Palaiologos’ların Taht Mücadeleleri* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 74.

¹³⁴ Şekerci, *İslam ve Hristiyanlıkta Araf İnancı*, 79.

¹³⁵ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 234.

¹³⁶ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 29.

nitelendirdiler ve Latinlerin kendilerini kandırdıklarını iddia ettiler. Ortodoks inancında imparator, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi idi. Bu yüzden Ortodoks inancının Katolik inancı ile değiştirilmesi gerçekten kabullenilemez bir durumdu.¹³⁷

2.1.4. XIV. Yüzyılda Doğu ve Batı'nın Durumu

XIV. yüzyıla gelindiğinde birleşme çabaları yeniden artırıldı. Çünkü Türk tehdidi iyiden iyiye kendini göstermeye başladı. Papalık elçileri 1334'te İstanbul'a geldi ancak imparator tarafından Latinlerin itirazlarını tartışmak üzere seçilen bilgin Nikiforos Gregoras bu görevi kabul etmedi. Gregoras, zaten çözülmüş olduğunu düşündüğü dogma meselelerini tartışmanın anlamsız olduğuna inanıyordu. Onun için, Ortodoks pozisyonu doğru olandı ve Latinlerin itirazları sadece kendi açılarından kibirlerini yansıtıyordu. 1339 yılında Yunan Teolog Barlaam, Papa XII. Benedict'i ziyaret etmek üzere imparator adına Fransa'ya gönderildi. Avignon'a gelen Barlaam, papaya Bizans halkının kiliselerin birliğini kabul etmesinin tek yolunun anlaşmazlık noktalarını açıklığa kavuşturmak için bir ekümenik konsey toplanması olduğunu vurguladı.¹³⁸

Bizanslılar, "Papalara boyun eğmek" ile "Türklere teslim olmak" arasında bir seçim yapmakla karşı karşıya kaldılar. Daha sonra 1350 yılında imparator ya Konstantinopolis'te ya da Bizans topraklarında veya yakınında bir kıyı konumunda buluşmayı önerdi. Papadan ilgili masrafları paylaşmasını ve Türklere korunmak için ortak bir askeri güç oluşturmasını istedi. Papa, elçileri İstanbul'a göndereceğinin sözünü verdi. İmparator V. İoannis, 1354'te VI. İoannis'i keşiş olmaya zorlayarak tahtını geri aldı. Yeni imparator, Latin inancına sempati duyuyordu ve askeri yardıma umutsuzca ihtiyaç duyuyordu. Böylece 1355'te V. İoannis, yeni Papa VI. Innocent'a bir birleşme teklifi gönderdi. V. İoannis, askeri yardım aldıktan sonraki altı ay içinde Bizanslıları

¹³⁷ Akkaya, *Bizans Siyasi Tarihinde Laskaris ve Palaiologos'ların Taht Mücadeleleri*, 75.

¹³⁸ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 39.

Roma inancına döndürmeye ve ikinci büyük oğlu Manuel'i papalık sarayına yetiştirilmek üzere göndermeye söz verdi.¹³⁹

Bu siyasî ortamda İmparator V. İoannis 1366'da Kral I. Louis'i ziyaret etmek için Macaristan'a gitti. İlk kez bir Bizans imparatoru yabancı bir ülkeye yardım için şahsen yalvarmak üzere seyahat etmişti. Louis, papalık görüşüne uygun olarak, din değiştirmenin yardımdan önce geldiği konusunda ısrar etti, hatta Bizanslıların yeniden vaftiz edilmesini bile savundu. Sonuç olarak V. İoannis Macaristan'dan eve eli boş döndü.¹⁴⁰

Doğu'daki siyasî durum hızla kötüleşti. Halihazırda Trakya'yı elinde bulunduran Osmanlılar, 1371'de Meriç nehrinde Sırp kuvvetlerini yendi. Kısa bir süre sonra, Bizanslılar ve Bulgarlar, Osmanlı padişahının derebeyliğini tanımak ve ona haraç ve askerlik hizmeti ödeme sözü vermek için mağlup Sırp prenslerine katıldı. Bir Sırp Prensi olan Lazar, 1389'da Bosnalı müttefikleriyle birlikte Kosova'da yenilene kadar Osmanlılara karşı direndi. Bizans imparatorluk evindeki iç istikrar paramparça oldu ve bu da Cenova, Venedik ve Osmanlı padişahının müdahalesini gerektirdi. Nihayetinde Bulgaristan 1393'te tamamen Osmanlılar tarafından fethedildi.¹⁴¹

Osmanlı Devleti'nin Macaristan'a yakınlığı ve Yunanistan ile Ege'de kalan Latin beyliklerine yönelik tehditleri, bazı Batılıların ilgisini yeni bir Haçlı seferine yöneltti. Macaristan Kralı Sigismund liderliğindeki Haçlılar 1396'da Niğbolu'da Sultan Bayezid'e

¹³⁹ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 30-31.

¹⁴⁰ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 32.

¹⁴¹ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 34.

yenildi. Papa Niğbolu'daki bu yenilgiden sonra bile Haçlı seferi çağrısı yapmaya devam etti.¹⁴²

1425 yılında İmparator II. Manuel, oğlu 8. İoannis'e siyasî bazı nasihatlerde bulunarak şöyle dedi: *“Oğlum, biz gerçekten, kesinlikle biliyoruz ki, dinsizler (Türkler) bizim Frenklerle anlaşıp birleşeceğimiz günden korkuyorlar; bu olursa, bizim yüzümüzden Batılı Hıristiyanların elinde büyük bir talihsizliğe uğrayacaklarına inanıyorlar. O halde, dinsizleri korkutmanız gerektiğinde, usanmadan gayret gösterin. Ama bizim tarafımızın bir araya gelmenin ve barış ve uyum sağlamanın bir yolunu bulamadığını gördüğüm için bunu gerçekleştirmeyin. Bunu başarmak imkânsız olduğuna göre, korkarım ki daha kötü bir bölünme gelişebilir ve bizi dinsizlerden koruyacak hiçbir şeyimiz olmayabilir.”*¹⁴³

Batı Avrupa, XV. yüzyılın başlarında hem siyasî hem de dinî açıdan kargaşa içindeydi. Kutsal Roma İmparatorluğu, Hus¹⁴⁴ taraftarlarıyla ve Venedikle bölgesel bir anlaşmazlıkla mücadele etmek zorunda kaldı. İngiltere ve Fransa Yüz Yıl Savaşları'nın içerisindeydi. Bu arada Papa V. Martin (1417-1431), kafirlere yardım eden veya onlarla ticaret yapanlara karşı aforoz emrini yeniledi ve Ege'de aktif filoları olan Latinleri Türklere saldırmaya çağırdı.¹⁴⁵

Bizans elçileri 1426'da tekrar papaya gittiler ve papalık temsilcisi seçilen Rum Dominikli Andrew Chrysoberges ile Konstantinopolis'e döndüler. İmparator'a şöyle bir plan sunuldu: Papa, Konstantinopolis'in savunması için küçük bir kuvvet sağlayacak,

¹⁴² Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 35.

¹⁴³ Canlı, Merve, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği* (Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 31.

¹⁴⁴ Kutsal kitap merkezli yenilikçilerin öncülerinden olan Prag Rektörü Jan Hus (1372-1415). *“Olgun, Hakan, Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık* (İstanbul: Milel Nihal Yayınları, 2019), 26.”

¹⁴⁵ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 38.

eğer imparator ve Konstantinopolis Patriği önerilen konseyin İtalya’da toplanmasını kabul ederse Grek maiyetinin masraflarını karşılayacaktı. İmparator, 1430 yılına kadar papaya yanıt vermedi ancak cevap verdiğinde büyük ölçüde papanın şartlarını kabul etmiş oldu. İmparator, konseyde herhangi bir birlik anlaşmasına varılmaması durumunda, Yunanlıların masraflarının papalık tarafından karşılanmak üzere Konstantinopolis’e iade edilmesini istedi. Ancak Papa V. Martinus, 20 Şubat 1431’de bu anlaşma tamamlanamadan öldü.¹⁴⁶

Sonraki yüzyılda ise Avrupa’yı çok zor anlar beklemekteydi. Fransa ve İngiltere Yüzyıl Savaşlarıyla birbirini yıpratmaktaydı. Almanya’da otorite eski gücünü kaybetmiş ve sallantılı yıllar geçirmekteydi. İtalyan ülkeleri de kendi aralarında güç gösterisi ve sınır dışında maddi imkanlarını ileri seviyeye taşıma gayretleri içerisindeydi.¹⁴⁷ Hıristiyan dünyası özellikle Türk tehdidine karşı birlik ve düzenlenecek bir Haçlı seferine ihtiyaç duyuyordu. Tüm bu yaşananlar onları Haçlı seferi fikrini ikinci plana atmaya zorlamıştı.

2.1.5. Konstanz Konsili

XIV. yüzyılda Hıristiyanlık uzun süre üç papa ile yönetildi. Bu çok başlılık elbette yönetimde birçok sorunu da beraberinde getirdi. Batı Hıristiyanlığı, papalık ile Fransız kraliyeti arasındaki çekişmeden dolayı Roma’yı terk edenlerin Avignon’da kurduğu papalık ile yaklaşık 70 yıl (1309-1378) yönetilmek zorunda kaldı.¹⁴⁸

Konstanz Konsili’nin bölünmeye son vermek, yeni bir oluşum olan Wyclif ile Hus taraftarlarının sapkınlıklarını yok etmek ve kilisede reform yapmak gibi üç amacı

¹⁴⁶ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 39-40.

¹⁴⁷ Baştav, Şerif, *14-15. Yüzyıllarda Osmanlı Fetihleri Sırasında Avrupa’nın Siyasi ve İktisadi Durumu*, Türk Tarih Kurumu Belleten 2/8 (1988), 102.

¹⁴⁸ Kuyucular, Hatice, *Kilise Tarihinde Avignon Papaları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 1.

vardı.¹⁴⁹ Bu çok başlılığa ve yaklaşık 3 asırdır devam eden iki kilise arasındaki ayrılığa artık bir son vermek isteyen papa, bir konsil toplanmasını istedi. 5 Kasım 1414'te Konstanz şehrinde konsil resmen başladı. Konsilde yeniden birleşme çabalarının yanı sıra Wycliff ve Hus liderliğinde gelişen yenilikçi hareketlerle mücadele konuları konuşuldu. Can güvenliği garanti edilen bir mektupla konsile çağrılan Jan Hus, yargılandı ve mahkûm edildi. Sonunda 6 Temmuz 1415'te yakılarak idam edildi.¹⁵⁰

Wycliff'in de tüm iddiaları reddedilerek heretik ilân edildi. Konsil sonunda Kardinal Colonna, V. Martinus unvanıyla papa seçildi. Ayrıca papanın bazı yetkilerine sınırlandırma getirildi. Ama Martinus bu sınırlamayı kabul etmeyerek 1418 yılında düzenlediği bir anayasa ile papanın konsile üstünlüğü prensibini ilân etti. Ayrıca konsil sonucunda Papa V. Martinus, tayin edilecek belirli sürelerle konsil toplanmasına karar verdi. Buna göre konsillerin her on yılda bir, daha sonrakilerin de beş ve yedi yıl ara ile yapılması karara bağlandı.¹⁵¹

Hıristiyan dünyası bir taraftan ayrılığın sıkıntısını çekerken, diğer yandan türeyen sapkın görüşlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Protestanlığın doğuşuna giden bu reform hareketleri Katolik Kilisesi ve papalık makamı için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Türk tehdidinin de iyiden iyiye arttığı XV. yüzyılın bu ilk diliminde artık Doğu Kilisesi ile birleşme vakti çoktan gelmişti. Hem Türklere hem de reformculara karşı koyabilmek için artık bir olmak gerekiyordu.

¹⁴⁹ Gill, Joseph, *The Council of Florence* (United State Of America: Cambridge University Press, 1959), 17-18.

¹⁵⁰ Shahan, Thomas Joseph, *Council Of Constance*, Catholic Encyclopedia (New York: The Encyclopedia Press, 1913), 11/25.

¹⁵¹ Schoroeder, H., *Disciplinary Decrees of the General Councils* (Michigan: Herder Book Co., 1937), 456.

2.2. Basel Konsili

Konstanz Konsili'nde iki kilisenin belirli sürelerle bir araya gelmesi kararlaştırılmıştı. Papa V. Martinus, ilk toplanma yeri olarak İtalya'nın Pavia şehrini seçmişti. Fakat, Avrupa'da o dönem yaygın olan veba salgını Pavia'yı kaplamıştı. Bu yüzden farklı bir yer arayışına girildi. Yeni yapılacak konsilin Siena'da yapılması kararlaştırıldı. Ancak Siena'da kayda değer bir oturum gerçekleşmedi ve bir sonuca varılamadı. Bu yüzden papa, 1424 yılında İtalya'dan İsviçre'nin Basel şehrine geçilmesi ve oturumun orada gerçekleşmesini uygun gördü.¹⁵²

1431 yılında Papa V. Martinus'un ölümü üzerine Siena Kardinali Gabriele Condulmara yeni papa seçildi ve IV. Eugenius ismini alarak göreve başladı. Yeni papa, iktidardaki gücünü sağlamlaştırmak için iki kilise arasındaki ayrılığa artık bir son verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Basel Konsili'nin önemine değinerek bazı devletlere özellikle de Konstantinopolis'e davet mektubu gönderdi. Hem Hıristiyan birliği hem de kendi iktidarı açısından İstanbul'un desteğini almak papa için çok önemliydi.

İktidarını sağlamlaştıramadan kendisini kilise babaları ile güç yarışı içerisinde bulan papa, bu iktidar kavgasına yenik düşeceğini sezince, Kardinal Cesarini'ye bir mektup göndererek konsili fesih yetkisi verdiğini bildirdi. Bu fesihe gerekçe olarak da Avrupa'da iyice yayılan veba salgını ve savaşlar gösterildi. Papa, Basel'deki konsilin feshedildikten bir buçuk yıl sonra Bologna'da toplanacağını Cesarini'ye bildirdi. Papanın konsilin başlamadan bitirilmesi isteğine rağmen, 14 Aralık 1431'de Basel Konsili Cesarini tarafından resmen açıldı. Daha önce Konstanz Konsili'nde papanın konsile üstünlüğü kararı alınmıştı. Basel Konsili'nde tam tersi karar alınca papa bu karardan hoşnut olmadı. Papanın yirmi bir kardinalinden on beşi Basel Konsili'nin devam etmesi yönünde görüş bildirdi.¹⁵³ 15 Şubat 1432'de gerçekleşen oturumda "Konsil Papa'dan

¹⁵² Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 17.

¹⁵³ Harris, Jonathan, *Bizans'ın Sonu* (Alfa Basım, 2020), 181.

üstündür.” ilkesi benimsendi. Bu şekilde Kardinal Cesarini, papanın emrine karşı çıkmıştır. Konsilin yanında yer alan kardinaller, fesih emrini iptal etmesi için papaya iki defa 60 gün süre verdiler. 1433 yılında kilise babaları, papaya bir ultimatom göndererek konsil kararını tanımadığı takdirde papalık yetkilerinin alınacağını bildirdiler. Papa, Sigismund ve Cesarini ile bir müzakere yaparak Basel Konsili'nin devam etmesi yönünde karar aldı.¹⁵⁴

Papa ile kilise babalarının üstünlük tartışmaları bir tarafta devam ederken, XIV. ve XV. yüzyıllarda Doğu Ortodoks Kilisesi artık birleşmeyi daha fazla umut eder hale gelmiştir. Türklerin İstanbul'u tehdit etmeleri Ortodoksları, içlerinde buldukları tüm tartışmaları bir kenara bırakıp Katolik Kilisesi ile birleşmeye zorlamıştır. 1422 yılında II. Murat ordusuyla Konstantinopolis'e yürüyünce Bizans hemen Latinlerden yardım talebinde bulunmuştur. Daha sonra 1430 yılında II. Murat, bu kez Selanik'i Osmanlı toprağı yapınca Bizans için Latinlerden yardım talep etmek elzem olmuştur. Selanik'in fethinden yaklaşık 3 yıl sonra Bizans heyeti papa ile görüşmek niyetiyle Roma'ya gitmiştir. Aslında bu görüşme iki taraf için de olumlu sonuçlar doğurabilirdi. Papa IV. Eugenius, kaybettiği itibarı Bizans'ın desteğiyle yeniden kazanabilirdi.¹⁵⁵

Roma, 1433 yılında Ortodoksları Basel'e gelmeleri konusunda davet etmeleri için İstanbul'a bir heyet gönderdi. Nihayetinde Ortodoks heyet, uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Basel'e ulaştı. Kardinal Cesarini'nin başkanlık ettiği 40 kardinalden oluşan heyet ile Ortodoks heyeti Basel'de yeniden görüşmelere başladı. Bundan üç yıl önce Papa V. Martinus ile İmparator VIII. İoannis arasında varılan anlaşmanın üzerinde ufak değişiklikler yapılarak yeni bir anlaşma sağlandı. Basel kurulu, anlaşma kapsamında Ortodoks heyetine Konstantinopolis'ten gelişleri için 8 bin düka ile ihtiyaçları olan gemileri tahsis edecekti. Ayrıca Konstantinopolis'in savunması için okçu, gemi ve bir

¹⁵⁴ Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 18.

¹⁵⁵ Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 18.

miktar para desteği sağlanacaktı.¹⁵⁶ Papa, yayımladığı “Papalık Fermanı” ile tüm bu sözleri yazıya döküp garanti vermiştir. Bu ferman, 1434 yılında Basel Konsili tarafından “sicut pia mater/dindar bir anne gibi” isimli ferman ile kabul edilmiştir.¹⁵⁷

Basel’deki Rum Ortodoks elçileri, Garatoni ve konseyin üç temsilcisi (Ragusalı John, Heinrich Menger ve Simon Freron) ile birlikte 4 Eylül 1435’te imparator ve patrik ile görüşmek üzere Konstantinopolis’e geldi. Konsey için kıyıya yakın bir yerin seçilmesini, papanın bizzat katılmasını ve sonuç ne olursa olsun Rumların evlerine sağ salim gideceklerinin garanti edilmesini şart koşan bir anlaşmaya varıldı. Anlaşma nihai onay için Basel’e gönderildi. Rumlar da papaya mektuplar göndererek, onun yaklaşan konseye katılmasını dört gözle beklediler.¹⁵⁸

Anlaşmanın neticesinde Roma, söz verdiği ekipmanları ve maddi yardımı Konstantinopolis’e gönderdi. Ancak, Konstantinopolis halkı şehri savunmak için gelen Latinleri gördüklerinde şaşkınlıklarını gizleyemediler. Türklerin çok büyük bir tehdit oluşturacağından emin olan Bizans’ın, Latin kilisesinin desteğine ihtiyacı vardı. Bu yüzden kesin olarak birlik olmak lazımdı. Birlik adına yapılacak büyük çaplı bir konsile ihtiyaç duyuldu. Ortodokslar, yapılacak olan bu büyük çaplı konsil için hemen hazırlığa koyuldular. En iyi teolog ve bilginleri konsil için hazırlamaya başladılar. Bu bilginler arasında ileride kardinal vasfını taşıyacak olan Nice Başpiskoposu Bessarion da bulunuyordu. Bessarion, iki kilisenin bir olabileceğine ve bir arada yaşayabileceğine, bunun için arada çok büyük bir engel olmadığına inanan bilginlerin önde gelenlerindendi. Tarihler 24 Kasım 1437’yi gösterdiğinde Ferrara Konsili’ne gitmek üzere 700 kişilik dev bir Ortodoks heyeti İstanbul’dan yola çıktı.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Canlı, *Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 19.

¹⁵⁷ Gill, *The Council of Florence*, 56.

¹⁵⁸ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 42.

¹⁵⁹ Canlı, *Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 19.

Basel Konsili, yeni türeyen sapkınlıkların bastırılması, Avrupa ulusları arasında barışın sağlanması ve kilisenin yeniden birleşmesi gibi amaçlarla toplanmıştır. Konsil bu yönüyle, Konstanz Konsili'nin başarısız olmasında etkili olan tüm unsurları ele almıştır¹⁶⁰

2.3. Ferrara Konsili

Şubat 1438'de İmparator VIII. İoannis'in Venedik'e girişi, Bizans tebaası tarafından coşkuyla karşılandı. İmparator, Venedik'ten Ferrara'ya doğru harekete geçti ve orada papayı ayakta beklerken buldu. İmparator, papanın önünde diz çökmek istemişti ama papa onu kucakladı ve öpmesi için elini verdi. Papanın elini öpen imparator, onun önünde kendini alçaltmaya istekliydi ancak papa buna izin vermedi.¹⁶¹

Oturum başladığında papa ve Bizans imparatoru karşı karşıya oturdular. Patrik de oturumdaki yerini aldı. Patriğin tahtı zorunlu olarak papanın tahtından daha kısaydı. Bessarion konseyde herkesin İsa'nın çocukları olduğunu söyledi ve imparatora "Papanın Oğlu" adını verdi. Bessarion, konseyi düzenlemedeki inisiyatifinden dolayı papaya itibar etti. Bessarion, imparatorun gençliğinden beri kiliselerin birliğini arzuladığını ve Mesih ile iş birliği yapmak ve kiliseye barış bahşetmek için anavatanını ihmal ettiğini söyledi. Bu zekice bir ironiydi çünkü herkes Bizanslıların kiliselerin birliğini amaçladığını ve konsilin başarılı bir şekilde sona ermesinin ardından kendilerine vaat edilen imparatorluklarına askeri destek sağlamak için Ferrara'ya geldiklerini biliyordu. Bessarion ayrıca patrik ve orada bulunan diğer Ortodoksların birliğe katılmak ve çalışmak için gösterdikleri çabayı da takdir etti. Bessarion'un hedeflediği esas nokta, siyasî bir birlik oluşmasıydı. Onun Türklere karşı göstermiş olduğu birleşme arzusunun başlangıç noktası Ferrara Konsili idi.¹⁶²

¹⁶⁰ Schoroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils*, 457.

¹⁶¹ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 55.

¹⁶² Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 23.

Ortodoks heyet konsile kalabalık ve entellektüel bir grupla gelmişti. Ferrara'ya gelen Ortodoksların içerisinde heyet başkanı İmparator VIII. İoannis, Efes Başpiskoposu Markos Eugenikos, Nicaea Başpiskoposu Bessarion ve Kiev Başpiskoposu İsdoros gibi önde gelen din adamları vardı. Ayrıca İmparator VIII. İoannis Paleologos'un teoloji danışmanı ve imparatorluk mahkemesi hâkimi "Gennadius" unvanı ile bilinen Georgios Scholarios, Papa IV. Eugenius'un daveti üzerine konsile katıldı. Ferrara'ya birleşmeye katkı sunması amacıyla çağrılan Gennadius, birleşme yanlısı görüşlerine rağmen Bizans'a döndüğünde birleşme karşıtı gruplarla karşılaşması sonucu birlik karşıtı bir görüş benimsemiştir.¹⁶³

İmparator, Batı prenslerinin de toplantıya iştirak etmesini istemişti. Çünkü, Türklere karşı oluşturulacak bir Haçlı seferi ve Konstantinopolis'in bekası için yapılacak her türlü yardımda prenslerin yardımına ihtiyaç vardı.

2.3.1. Ferrara Konsili Oturumları ve Tartışılan Konular

Ferrara Konsili, 8 Ekim 1438'deki ilk oturumla resmen başladı. Konsil başlangıcında Basel'de alınan kararların tamamının geçersiz olduğu bildirildi.¹⁶⁴ Efes Başpiskoposu Markos, ilk konuşmacıydı. Latin tarafındaki muhatabı, etnik kökeni bir Rum olan Rodos Katolik Başpiskoposu Dominikli Andrew Chrysoberges idi. Bizanslılar, filioque takısının kredoya eklenmesinin meşrû olup olmadığını konuşarak tartışmaya başlamaya karar vermişlerdi. Her iki taraf için bu düşünceden tamamen uzak durmak zor olsa da doktrinin gerçekliği o an için sorgulanmıyordu.¹⁶⁵

Başpiskopos, Markos'a bölünmenin nedeni olarak kredoya yapılan eklemeyi gösterdi. Markos ise "Kutsal yazılarda, ekümenik konseylerde veya Kilise Babaları'nın

¹⁶³ Dinçer, Fehmi, *1584 Yılında Karamanlıca Alfabe ile Yazılmış Bir İtikatname* (1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 2011), 2.

¹⁶⁴ Schoroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils*, 469.

¹⁶⁵ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 80.

görüşlerinde onaylanmayan bir doktrini meşrû ilân eden Roma Kilisesi kardeş Doğu Kilisesi ile barışı ve sevgiyi bozmuştu.” dedi. Markos konuşmasını bitirdikten sonra Latinleri, Kutsal Yazılar ve yedi ekümenik konseyin ortak babalarıyla birleşmeye çağırdı.

Latinlerin sözcüsü Andrew, Markos’un aralarındaki sevgi bağlarını koparmakla suçlamasına karşı kendi kilisesini savundu ve Roma’nın, Doğu Kilisesi’nin iyiliği için gösterdiği ilgiye örnekler verdi. Andrew, Markos’un aksine, Kutsal Müjde’nin bu konudan bahsettiğini iddia etti. Buna cevaben Markos, Batı Kilisesi’nin Doğu Kilisesi’ni gerçekten önemseydiğini, ancak bunun tek başına bölünmenin nedenini çözmediğini kabul etti. Dördüncü oturumda IV. İstanbul Konsili (869-870) tartışma konusu oldu. Rum Ortodokslar bu konsilin yerel mahiyette olduğunu ileri sürerek ekümenik kapsamda olmadığını belirtti. Bunun yerine 879 yılında İstanbul’da toplanan ve Photius’un patrik seçildiği konsilin ekümenik olduğunu iddia ettiler. Ama tartışmalar sonunda, 869 yılında toplanan Katolik IV. İstanbul Konsili’nin ekümenik konsillerin sekizincisi olduğu tescillendi.¹⁶⁶

Latinler daha sonra araf ile ilgili doktrinlerini açıklayan bir bildiri okudu. Ölüler için yapılan duaların fayda vereceği yönünde açıklamalar yapıldı. Rum Ortodokslar adına konuşan Efes Başpiskoposu Markos ise iki kiliseyi ayıran çok az şeyin olduğunu söyledi. Markos, Rum Ortodoksların her noktayı nasıl anladıklarını ve farklılıkların neler olduğunu açıklayabilmeleri için Latinlerden konuşmanın yazılı bir kopyasını vermelerini istedi.¹⁶⁷ Çünkü onların kendi düşünceleri lehine kutsal metinleri değiştirdiklerini düşünüyordu.

¹⁶⁶ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 89.

¹⁶⁷ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 63.

Markos, imparatorun isteği üzerine teolojik konularda geleneksel Rum Ortodoks anlayışını tutarlı bir şekilde savunan Rumların birincil sözcüsü konumundaydı. Bessarion, 4 Haziran 1438’de Latinlerin araf hakkında ilk bildirisine Markos’un yazdığı yanıtı ilettiler. Latinler tarafından araf ateşinin varlığını desteklemek için kutsal metinden örnekler verildi.¹⁶⁸ Ama Rum Geleneği, araf ateşinin yerine günahkarların yaptıkları kötülükler için cezalandırılacağı cehennem ebedi ateşine atıfta bulunuyordu. Latinler, Rumlardan farklı olarak hem dünyevi arınma ateşine hem de Tanrı’nın ebedi ateşine inanıyorlardı. Latinler, günahkarların ateşle temizlendiğine inanırken, Rumlar, her iki durumda da günahkarlık derecesine göre ölümlerin ilahi ışığın görüşünden mahrum bırakıldığına inanıyorlardı. Ayrıca, araf ile ilgili konuşmalarda Pavlus’un mektuplarından bazı kısımlar Latince ve Yunanca olarak okundu.¹⁶⁹

Araf hakkında yapılan son tartışmada azizlerin ruhlarının durumu ele alındı. Bu konudaki görüşmeler iki gün sürdü ve sonunda azizlerin bedensel dirilişten önce bir dereceye kadar kutsanmışlıklarının tadını çıkarırken, bedenleriyle yeniden birleştiklerinde kutsamalarının mükemmelleştiği konusunda hemfikir olundu.¹⁷⁰

Ferrara’nın diğer oturumlarında “filioque” meselesi ele alındı. Latinler, filioque ekini içeren II. İznik Konsili metinlerini tekrar gündeme getirdiler. Andrew, bu takının bir ekleme olmadığını ve açıklamadan ibaret olduğunu ifade etti. Ancak burada Bessarion, Bizans açısından Efes Konsili’nin getirdiği yasaktan sonra tüm kilise adına hareket eden bir ekümenik konseyin bile itikadı değiştirme gücüne sahip olmadığını açıkça ve güçlü bir şekilde ifade etti. Bu ifade Rumların filioque ekini bu mevcut konseyde anlaşma yoluyla kabul etme olasılığını ortadan kaldırdı. Latinlerin şimdiye kadar ileri sürdükleri ana nokta, filioque takısının bir “ekleme”den ziyade gerçek

¹⁶⁸ *Kutsal Kitap*, 1221, I. Kor. 3:11-15.

¹⁶⁹ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 63.

¹⁷⁰ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 64.

doktrinin bir açıklaması olduğuydu ve bu nedenle kredoya eklenmesinde bir sakınca yoktu. Daha sonra Rumlar kendi aralarında şöyle konuştular: “*Biz Rumlar, sadece hiyerarşiler değil, aynı zamanda tüm din adamları, soylular ve toplum olarak rahatsız olmaya başladık. Boş sözler söyleyerek ve dinleyerek ne yapıyoruz? Ne onlar bizi ikna edecek ne de biz onları. Bu nedenle şehrimize dönmeliyiz.*”¹⁷¹

2.3.2. Ferrara’dan Floransa’ya Geçiş

Veba salgınının yayılması ve maddi sıkıntılar nedeniyle konsilin yerinin değiştirilmesi teklif edildi. Çünkü Ortodoks heyetin tüm masraflarını papa karşılıyordu. Ayrıca Floransalılar, konsilin şehirlerinde devam etmesi halinde papaya yüklü miktarda borç vereceklerini de taahhüt ettiler.¹⁷² Rumlar yer değişikliği fikrine şiddetle itiraz ettiler. Floransa’ya taşınmanın hiçbir faydasının olmayacağını düşünerek Latinlerin kredoya yapılan ilaveyi kaldırmaları için umutlarının olmadığını dile getirdiler. Sonunda Rumlar bu düşünceli tavırlarla Ferrara’dan ayrılmak üzereydi.¹⁷³

Konsilin son bölümünde daha fazla Latin’in gelmesi beklenirken Ferrara’yı vuran veba salgını büyük korku meydana getirdi ve pek çok kişinin ölümüne neden oldu. 8 Ekim 1438’de başlayan ve on altı oturum şeklinde gerçekleşen Ferrara toplantısının 2 Ocak 1439 Cuma günü daha temiz ve güvenli olan Floransa’ya taşınmasına karar verildi. Böylece Rumlar ve Latinler, Ferrara’daki katedralde son kez bir araya geldi. Napoli Başpiskoposunun başkanlık ettiği ayinin ardından papalık bülteni hem Yunanca hem de Latince olarak okundu. Bildirge, konseyin veba nedeniyle özgür, huzurlu ve sağlıklı bir şehir olan Floransa’ya nakledildiğini belirtti.¹⁷⁴ Floransa, tartışmaların bir sonuca

¹⁷¹ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 140.

¹⁷² Schoroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils*, 470.

¹⁷³ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 147.

¹⁷⁴ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 148.

bağlanacağı, birleşme müzakerelerinin başarıya ulaşacağı bir yer umuduyla gidilen şehirdi. Ayrıca Floransa, Rönesans'ın gösteri merkezi, sanatın kalbinin attığı zengin bir şehir olması ile Rum Ortodoksların orayı gördüklerinde kendilerini fakir ve geride hissettikleri bir kent olması ile ön plana çıkan bir yerdi.¹⁷⁵

2.4. Floransa Konsili ve Önemi

Veba salgınının hızla yayılmasıyla iyice tedirgin olan din adamları, Ferrara'nın vebalı havasından bir an önce kurtulmak için yeni arayışlara girdiler. Bunun için 1439 yılı ocak ayında toplantının daha sağlıklı görünen Floransa'ya taşınmasına karar verildi. Floransa halkı, konseyi iki nedenden dolayı memnuniyetle karşıladı. Birincisi, şehir ticari açımlar için çok canlıydı. İkincisi de burası, diğerlerinden daha çok Yunan dili ve kültüründen ilham alan pek çok hümanistin evi konumundaydı. Ayrıca Floransa, uzun zamandır büyük ailelerin hırsları ile zanaatkârların özlemleri arasında inişli çıkışlı bir rekabet geçmişine sahipti. Bizans kültürüne aşina olan Floransalılar, Ortodoks heyeti samimi duygularla karşıladılar. Bizans'ın sevildiği ve destek gördüğü bir kentte toplantıya devam etmek birlik adına daha faydalı olabilirdi. Her iki taraftan da kırkar kişinin katıldığı toplantı için, 26 Şubat 1439'da St. Maria Manastırı'nda bir araya gelindi.¹⁷⁶

Kardinal Cesarini'nin tavsiyesiyle halka kapalı olmayacak şekilde haftada üç gün üçer saatlik oturumlar yapılması kararlaştırıldı. Hem imparator hem de papa, birliği sağlayacak hızlı bir netice isterken, bu amaca ulaşma yolunda farklı beklentiler içerisinde olduklarını itiraf ettiler. İmparator, her iki taraftan seçilen delegeler aracılığıyla özel istişarelerle oturuma başlamanın en iyisi olacağını düşündü.¹⁷⁷ Bessarion, İsidore, Gregory ve Dorotheus Ortodoks heyetin birlik yanlısı tarafıydı. Ortodokslardan birliğe tek karşı olan, Bizans'ın geç Paleologos ilahiyatçılarından Markos Eugenicus idi.

¹⁷⁵ Harris, *Bizans'ın Sonu*, 186-187.

¹⁷⁶ Gill, *The Council of Florence*, 191.

¹⁷⁷ Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 26.

Markos, Bizans İmparatoru VIII. John Paleologos tarafından Efes Başpiskoposu olarak atanarak Ortodoksların savunucusu konumunda Ferrara-Floransa Konsili'ne katıldı.¹⁷⁸

Konsile, Koptlar ile Etiyopyalılardan da katılım oldu. Aziz Anthony Manastırı Başrahibi Yuhannes ile Kudüs Habeşi Manastırı Başrahibi Nicodemus milletlerini temsil etme amacıyla Floransa Konsili'ne katıldılar.¹⁷⁹ Konsile Ermenilerden bir heyetin katılımı için de çaba gösterildi ve uzun uğraşlar sonucunda Halep Piskoposu Joachem ile üç teoloji din adamı Floransa'ya geldi.¹⁸⁰ Marunilerden de konsile katılım oldu. Beyrutlu Fransisken Rahibi John, Maruni Patriği adına Floransa Konsili'ne katıldı.

Floransa Konsili, birleşme adına yapılan en umutvari toplantı olmasıyla ön plana çıkmıştır. Batı Roma ile Doğu Ortodoks Kilisesi Floransa Konsili'nde içinde buldukları duruma pragmatik bir bakış açısı sergilemişlerdir. Daha önce yapılan müzakerelerde Floransa'da olduğu kadar birliğin gerçekleşeceğine yürekten inanan din adamları olmamıştı. Floransa Konsili bu yönüyle birleşme adına yapılan müzakerelerin en önemli ve en büyüğü olarak ön plana çıkmıştır.¹⁸¹

2.4.1. Floransa Konsili Gündem Maddeleri ve Yapılan Müzakereler

2 Mart 1439 tarihinde Floransa Konsili oturumları resmen başladı¹⁸² ve Kutsal Ruh'un yayılması ile filioqueun kredoya eklenmesi, papalık önceliği, evharistte kullanılan ekmek türü ve araf başlıkları ile gündeme geçildi.¹⁸³

¹⁷⁸ Markos Eugenikos, *Britannica* (Erişim 05 Ekim 2023).

¹⁷⁹ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, 119.

¹⁸⁰ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, 362.

¹⁸¹ Türkan, Ahmet, *Hristiyan Meselelerine Yerinde ve Yerelden Bakış*, Bir Kimlik İnşası: Yerlilik ve Millilik Türklerin Dini Kültür Havzaları, ed. Mehmet Ümit, (Kütahya: Küresel Araştırma Düşünme Merkezi, 2019), 43.

¹⁸² Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 26.

¹⁸³ Yost, Charles C., *The Thought and Ministry of a "Unionist Priest"* (Indiana: Notre Dame University, Doctoral Thesis, 2019), 776.

Toplantıya hem imparator hem de patrik sağlık durumu gerekçeleriyle katılamamıştı. Tartışmayı Lombardiya'nın eyalet valisi John Montenero açtı. Bu kez Ferrara'da yapılan çoğu oturumdaki prosedürün aksine, son oturumlara kadar gerçek bir tartışma vardı. Aziz Basil'den bazı pasajlar okundu ve Montero Rumlara Kutsal Ruh'u sorarak başladı. Eugenicus'un cevabındaki "esas" kelimesine odaklandı ve ondan 'varlık' ve "öz" olduğu sonucuna vardı. Bu terim Tanrı için kullanıldığında bu iki anlama gelir. Baba'dan alınan Ruh, ondan kaynaklanmakla aynı şeydir. Ama, diye devam etti, Kutsal Ruh varlığını Oğul'dan alır ve bu yüzden de Oğul'dan gelmelidir. Çünkü Epiphanius şöyle der: "*Ondan olan Oğul'a Oğul diyorum ama Kutsal Ruh O'ndandır. Her ikisinden de... Baba ve Oğul'dan olan Kutsal Ruh...*"¹⁸⁴

Gündemin diğer maddesi olan araf meselesi daha önce II. Lyon Konsili'nde de ele alınmış fakat bir sonuca ulaşılamamıştı.¹⁸⁵ Araf ile ilgili olarak her iki kilise de ölülerin ruhları için dua etti ve bu anlamadan yararlandıklarına veya bir şekilde teselli edildiklerine inandılar. Bununla birlikte, yalnızca Latin kilisesi araf doktrinini geliştirdi. Latin anlayışına göre, tövbe ederek ölen ancak bu ömrü boyunca günahlarına kefarett edemeyenlerin ruhları öldükten sonra çekilen acılar ile arınırdı. Bu acılar, yaşayanların dualarıyla azaltılabildi. İki taraf farklı teolojik argümantasyon yöntemleri kullandı. Latinler mantıktan yararlanan Skolastik bir yaklaşım kullanırken, Rumlar Kilise Babaları'nın yazılarına ve ekümenik konseylerin tanımlarına atıfta bulunarak geleneğe ve otoriteye başvurdular. Araf konusuna en şiddetli itiraz Markos Eugenikos'tan geldi. Latinler, Rum Ortodoks Babaları'ndan Kutsal Ruh ile ilgili Latince öğretiye benzer görünen alıntılarını tanımlayabildiklerinde ilerleme kaydettiler. Papalık önceliği konusunda, Rumlar diğer tüm noktalarda Latin doktrininin doğruluğunu kabul ettikten sonra, Roma Piskoposu'nun tüm dünya üzerinde önceliğe sahip olduğunu ve tüm

¹⁸⁴ Gill, *The Council of Florence*, 195.

¹⁸⁵ Tsirpanlis, Constantine N., *Mark Eugenicus and The Council Of Florence* (New York: Fordham University Department of History, Doctoral Thesis, 1973), 99.

kilisenin başı, tüm Hıristiyanların öğretmeni Baba olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar.¹⁸⁶

Kardinal Cesarini, görüşme prosedürüyle ilgili olarak Ferrara’da yapılan düzenlemeleri gözden geçirerek oturumu başlattı. Montenero, bu ikili özel görüşme yönteminin faydalı olacağı kanaatini dile getirerek Augustine’nin “The City of God” kitabından bir alıntı paylaştı: “*Savunmak ve cevap vermek gerekirse, tartışmanın veya konuşmanın sonu gelmez.*” Montenero Rumlara “Procession” (Kutsal Ruhun Yayılması) sözcüğüyle neyi kastettiklerini sordu. Kutsal yazılarda bunun yalnızca Kutsal Ruh için değil, aynı zamanda Oğul için de geçerli olduğunu iddia etti.¹⁸⁷ Destek olarak da İncil’den İsa’nın kendisiyle ilgili sözlerini aktardı: “*İsa: ‘Tanrı Babanız olsaydı beni severdiniz’ dedi. Çünkü ben Tanrı’dan çıkıp geldim. Kendiliğimden gelmedim. Beni O gönderdi.*”¹⁸⁸ Efesli Markos yanıt olarak, insani ya da ilahi terimlerle “ilerlemeyi” ifade eden birçok ifade olduğuna ve ilahi kişilere atıfta bulunarak, bunların genellikle Kutsal Ruh’a ya da Oğul’a uygulanabileceğine işaret etti. Ancak Markos, teolojide kesin konuşmak gerekirse, “Procession”ın Kutsal Ruh’un varlığını aldığı gidişatı ifade etmek için kullanıldığını ve “nesil” denilen Oğul’un gidişinden farklı olduğunu belirtti. “İlerleme” nin türsel anlamını ifade eden pek çok sözcük olduğundan, kutsal yazıların Oğul’a atıfta bulunarak bunlardan birini kullanması şaşırtıcı olmamalıdır. Ancak Markos, “*Ben Baba’dan geldim*” ifadesinin “Procession” değil, Procession’dan başka bir şey olduğunu iddia etti. Bu noktayı desteklemek için Markos, Şamlı Yahya’ya Kutsal Ruh’un ilhamından alıntı yaparak, Oğul’un neslinin insan nesline benzerliği nedeniyle bize bir şekilde daha tanıdık geldiğini ve varoluş tarzının bu olduğunu açıklayarak sözlerini bitirdi: “*Tarif edilemez ve isimsiz*” olarak adlandırdığı Kutsal Ruh, Oğul’un neslinden farklıydı. Bu nedenle Latinler, “Procession”ı genetik olarak, “ileri gidiş”

¹⁸⁶ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 228.

¹⁸⁷ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 158.

¹⁸⁸ *Kutsal Kitap*, 1137, Yuh. 8:42.

anlamına gelen diğer tüm kelime veya deyimlere eşdeğer olarak hem Baba'dan hem de Oğul'dan gelen Kutsal Ruh olarak anladılar. Öte yandan Rumlara, Kutsal Ruh'un Baba'dan nasıl geldiğini, Oğul'un "nesil" veya "doğurmak" yoluyla nasıl yaptığını ayırt etmek için "alay" terimini saklı tuttular.¹⁸⁹

Daha sonra Montenero şu sonuca vardıklarını dile getirdi: Kutsal Ruh'un Baba'dan varlık alması, aynı şekilde Oğul'dan da geldiği anlamı taşır. Bu, şu şekilde söylenir: Kutsal Ruh kimden varlık alırsa, ilahi olanla ilgili olarak, o da ondan gelir. Ama Ruh'un varlığı Oğul'dan aldığı söylenir. Bu nedenle Ruh, tıpkı sizin izin verdiğiniz gibi, geçit töreninin uygun anlamına göre Oğul'dan ileri gider. Ruh'un Oğul'dan varlık alması, birçok tanıklık ile kanıtlanabilir. Varlığı kimden alırsa, ondan da ilerler. Bu nedenle, Oğul'dan da gelir. Markos, Montenero'nun kendi konumunu desteklemek için "*Ruhun varlığını Oğul'dan aldığı söylenir*" şeklindeki iddiasını açıkça kabul etmedi. Ancak Montenero tezini şu şekilde savunmaya devam etti: "*Kutsal Ruh varlığı Oğul'dan alır, çünkü gerçekte bir başkasından olmak başka türlü anlaşılabilir.*" Ruh, Baba'dan aldığı varlığın aynısını Oğul'dan almıştır. Bizans teolojisi Baba'yı diğer iki kişinin kaynağını aldığı tek hipostazı olarak kabul ediyordu. Buna karşılık Markos ise şöyle dedi: Kutsal Ruh, başka birinin hipostazından değil, yalnızca Baba'nın hipostazındandı. Ruh Baba'dan gelir, yani varoluşu vardır (O'ndan); ama Oğul tarafından verilir ve ona inananlar tarafından alınır.¹⁹⁰

Ortodoks heyetin yanında Kilise Babalarına ait dokümanlar vardı. 4-5 gün süren tartışmalarda Kilise Babalarının el yazmaları incelendi ve tartışıldı. Latinler, bu el yazmalarının sağlam olmadığını ve değiştirildiğini iddia etti. Tüm bu tartışmalardan bir sonuç elde edilemedi. 21 Martta Markos'un da katılması için bir toplantı tertip edildi ancak o görüşmelere katılmadı. Ortodoksların içerisindeki bu aykırılık beklenen birliğe

¹⁸⁹ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 158-159.

¹⁹⁰ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 159-160.

zarar verebilirdi. Markos Eugenicus'un bu tavrı İmparator VIII. İoannis'i tedirgin etti. Çünkü bu tavr, Latinlerin yardımının umulduğu bir toplantıya sekte vurabilirdi.¹⁹¹

Markos'un yokluğunda Bessarion sözü alarak Ortodoks savunmasını özetledi: *“Onlar (Latinler) sadece Batılı din adamlarının değil Doğulu din adamlarının pasajlarını da ön plana çıkardılar. Ki, yozlaşmış oldukları dışında bu konuda verecek herhangi bir cevabımız yoktur. Birçok yerde Kutsal Ruh'un Baba'dan ve Oğul'dan geldiğini ileri sürdüler. Bize delil olarak sundukları tüm metinlerin tahrif edilmiş olduğunu ilân ettik. Kendi aramızda görüşür ve istişare ederiz ancak cevabımız bunların tahrif olduğundan başka bir şey olmayacaktır...”*¹⁹²

Konsilin bundan sonraki oturumları halka kapalı şekilde gerçekleştirildi. Bessarion, iki taraf arasında tansiyonun yükselmemesi adına önemli bir görevi ifa ediyordu. Aradaki anlaşmazlıkları gözünde büyütmeyen sakin yapısıyla birlik adına çözüm odaklı bir tavır sergiliyordu. Bu duruşundan dolayı Bessarion'a Ortodoks heyet içerisinde bazı tepkiler yükseldi. Bu tepkilerin en büyüğünü Markos göstermiştir. O, Latinleri kutsal metinleri tahrif ederek kendi yorumları çerçevesinde tevیل yapmakla, ayrıca Bessarion'u Ortodoks inanç kredisine bağlı kalmamakla ve ihanetle suçlamıştır.¹⁹³ Bessarion bu aşamada Bizans'ın geleceğini Ortodoks inancına tercih etmiştir. Papa, İmparatorun talebiyle kapalı oturumların 13 Nisan'da yeniden başlamasına karar verdi. Bessarion'un şu açılış konuşması ile oturum başladı. *“Tanrı'nın kiliseleri huzur yerleridir. Bu huzurun korunması en güzel iyilik ve mutluluk demektir. İsa Mesih'in Babasına nidasını hatırlayın: “Babam, onlar da bizim gibi tek bir şey olsun. Yalnızca tek bir şey.”* Haç'ın düşmanlarınca duçar olduğumuz suçlamalar ancak barış ile ortadan kalkar. Bizi hor görüyorlar, küçük düşürüyorlar. Bizim birbirimize düşman olduğumuzu iddia ediyorlar. Bundan dolayıdır ki, aramızda sevgi ve barışı

¹⁹¹ Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 26-27.

¹⁹² Gill, *The Council of Florence*, 224.

¹⁹³ Markos Eugenikos, *Britannica* (Erişim 05 Ekim 2023).

temenni ediyoruz. Öyleyse bu büyük kurtuluşa nasıl kavuşacağız? İşte bizi birbirimizden ayrı tutan da budur. Bu sebeple elimden geldiğince sizinle bu konuyu müzakere edeceğim.”¹⁹⁴

Bessarion, Hıristiyan dünyasının odaklanması gereken noktanın “Türkler” olması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu söylemleriyle toplanma amaçları olan birliğin, yaklaşan tehlikeye karşı ne denli öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. Bessarion’un bu tutumunun bir yönden doğru olduğu düşünülebilir. Çünkü, Bizans’ın kaybedilmesiyle sıra Batı’ya gelecektir. Roma’nın da elden gitmesi halinde artık Hıristiyanların inançlarını yaşayabilecekleri veya koruyabilecekleri bir inanç kredoları kalmayabilirdi. Bu yüzden Bessarion, ortak düşmana karşı itikatta bile her türlü fedakarlığın yapılması ve birliğin sağlanması taraftarıydı.¹⁹⁵

Bessarion, konsilin amacına ulaşması adına kendi heyetinden eskiyi unutmaları ve Latin düşmanlığını bir kenara bırakmalarını rica etti. Konsil boyunca Ortodoks heyeti Latinlerle anlaşmaya varmaya ikna etmeye çabaladı. Eğer bunu başarırlarsa, tarihin kendilerini “Cesur Adamlar” olarak anacağını belirtti. Bessarion devamla, “Burada okuduğumuz metinler üzerinde hem Doğu hem de Batı Kilise Babaları birbirleriyle etkileşim halinde olmuşlardır. Dolayısıyla dile getirdiklerimiz arasında bir çelişki bulunması akıl dışı olur. Bu yüzden bizler metinleri değil kendimizi suçlama yoluna gitmeliyiz. Aslında bizler başından beri aynı şeyleri söylüyoruz. Fakat bunları farklı kelimelerle ifade ettiğimiz bizleri apayrı noktalara sürüklemiştir.” dedi. Sonra Bessarion Ortodoks heyete dönerek şu çağrıda bulundu: “*Kardeşlerim! Latinlerle birlik olamama nedenlerimiz nelerdir? Tanrı bize kardeşlerinizden niçin uzak kaldınız diye sorduğunda nasıl cevap vereceğiz? İleride nesillerimize bu durumu nasıl anlatacağız? Böylesine musibet ve sıkıntılarla gelecek nesillerimizi de tehlikeye atıyoruz.*”¹⁹⁶

¹⁹⁴ Canlı, *Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 29.

¹⁹⁵ Canlı, *Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 27-30.

¹⁹⁶ Canlı, *Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 30.

Bessarion'un birlik için göstermiş olduğu çaba ve olaylara daha geniş bir perspektiften bakması, Ortodokslar içerisinde kendi görüşlerine katılanların sayısında ciddî bir artışa neden olmuştur. Böylece Bessarion'un konsilde destekçisi de artmıştır. Bessarion, II. Manuel'in oğlu VIII. İoannis'e de bazı nasihatlerde bulunarak şöyle demiştir: “Evladım, Biz Franklarla birleştiğimiz gün kafirler bundan korku duyacaklar. Bu nedenle bu toplantıda kafirleri dehşete düşürecek bir karara imza atın ve bunun için var gücünüzle çalışın.”¹⁹⁷

Bizans'ın delegeleri, Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan tek bir cevher ve nedenden dolayı geçiş yaptığını onayladılar. Bu itibarla, İnanç Amentüsünün Latin bölümüne filioque kelimesinin konulmasının uygun olduğu kararlaştırıldı. Ancak, filioque kelimesi eklenmeksizin Amentüsünün Yunanca halinin aynen kalmasına karar verildi. Bölünmeden önce Rum Ortodokslarda mayalı ekmeğe, Latinlerde ise mayasız ekmeğe kullanımı vardı. Uygulamalardaki bu farklılık, iki kilise arasında büyük bir problem haline geldi. Kiliselerin bu tercihleri, aslında farklılıkların bir sembolü olarak nitelendirilebilir.¹⁹⁸ Ekmeğin mayalı ve mayasız olması konusunda her iki tarafın diğerinin kararına saygılı olmasına karar verildi.¹⁹⁹ Konsilde ayrıca ekmeğe-şarap ayininde şaraba su eklemeyen Ermeniler için de bir parantez açılmıştır. İsa Mesih çarmıha gerildiğinde göğsünden akan kan ve su²⁰⁰ delil gösterilerek şaraba bir miktar su katılması yönünde karar alınmıştır.²⁰¹ Evharistiya'da kullanılan ekmeğin mahiyeti

¹⁹⁷ Dendrinos, Charalambos, *Reflections on the Failure of the Union of Florence*, Brill Press 39/1 (2007), 131.

¹⁹⁸ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 226.

¹⁹⁹ Harris, *Bizans'ın Sonu*, 196.

²⁰⁰ *Kutsal Kitap*, 1153, Yuh. 19:34.

²⁰¹ Eroğlu, *Ekmeğe Şarap Ayini Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları*, 442.

hakkında varılan birlik konusunda ise daha önce II. Lyon Konsili'nde bu çeşitliliğe onay verildiğinden dolayı Latin tarafı bunu bir taviz olarak görmemiştir.²⁰²

Papa IV. Eugenius, Ermeni heyetinin de biatını kabul ederek 900 yıl süren tecrit devrinden sonra Ermenilerle Katoliklerin yeniden bir araya geldiğini bildiren “Exultate Dei/Tanrı'nın Yüceltilmesi” adlı bir bildiri yayınladı. Bu birleşme bildirisi Ermeniler tarafından şüpheyle karşılandı ve onların sinodu tarafından kabul görmedi. Aksine iki taraf arasındaki ayrılığı daha da körükledi. Merkezi Kilise, Sis Başpiskoposu IX. Gregorius'u ivedilikle Eçmiyazin'e çağırdı. Birlik Kararnamesi'nden yana olan Kategigos Gregorius, bu çağrıyı reddetti ve yerine başka birinin atanmasını isteyerek orada kaldı. Bu olaydan iki yıl sonra 1441'de Eçmiyazin'de bir sinod toplandı ve Virap'lı Kyrakos kategigos seçildi. Bu seçimle Ermeni tarihinde yeni bir sayfa açılmış oldu.²⁰³

Bir bütün olarak Floransa Konsili'nin tanımı, Bizans teolojik geleneğinden çok Latin teolojik geleneğiyle aynı çizgideydi. Roma Katolik Kilisesi'nin ekümenik bir konseyi olarak tanınmaması söz konusu bile değildi. Hem Yunanlılar hem de Latinler, konseye kendi gelenekleri tarafından dile getirilen Hıristiyan inancının doğruluğuna ikna olmuş bir şekilde gittiler. İki tarafın da vicdanen taviz vermediği noktalar vardı.

Floransa Konsili, Latin inancının tam bir tasdiki ve Ortodoks Bizans geleneğinin reddiydi. Ayrıca bu konsilin Bizans'ın ekümeniklik kriterlerini karşılayacak şekilde düzenlendiği ve Doğu patriklerinin rızasını gerektirdiği gerçeği vardı. Floransa Konsili'nde sona doğru gidilirken Birlik Kararnamesi imzaya sunuldu. Antakya patriğinin iki vekilinden biri olan Markos kararnameyi imzalamamayı tercih etti. Konstantinopolis Patriği II. Joseph, birliğin destekçisi olarak bilinmesine rağmen

²⁰² Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 234.

²⁰³ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, 362.

kararnameyi imzalayamadan öldü. Diğer Doğu patrikleri de kararnamenin ne demek istediğini anladıklarında Floransa Konsili'nden çıkan sonucu reddettiler.²⁰⁴

Bu önemli konsil, tarihin akışını değiştiren, Doğu ve Batı Kiliseleri'nin birleşmesi için yapılan en geç ve en büyük çabaydı. Amerika'lı Rahip Gill'e göre; Bazı tarihsel olaylar farklı sonuçlansaydı (1444 Varna Muharebesi gibi savaşlar Hristiyan orduları için zafer olsaydı) birlik hayatta kalabilir ve Konstantinopolis asla alınamayabilirdi.²⁰⁵

²⁰⁴ Gaddis, *The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*, 237.

²⁰⁵ Gill, *The Council of Florence*, 7.

III. BÖLÜM

FLORANSA KONSİLİ’NİN SONUÇLARI VE ETKİLERİ

3.1. Floransa Konsili’nin Sonuçları

Floransa Konsili’nin son oturumunda Ortodokslar adına Bessarion söz alarak şu noktalara değinmiştir: *“Takdis, İsa Mesih’in sözleriyle tamama ermiştir. Şarap ile ekmek de Mesih’in kanına ve bedenine dönüşmüştür.”* Toplantıda sona gelirken “papanın önceliği” konusu yeniden sorun teşkil etmeye başlamıştır. Ortodoks heyet bu meseledeki son görüşlerini şöyle dile getirmiştir: *“Papa’nın, Doğu Kilisesi’nin tüm hakları ve sahip olduğu ayrıcalıklar haricinde Tanrı’nın Kilisesi’nin yegane yöneticisi İsa Mesih’in vekili olduğunu ve egemen papa olduğunu kabul ediyoruz.”*²⁰⁶

Gennadius ise Bizans heyetine şöyle seslendi: *“Malumunuz ki içerisinde bulunduğumuz çaresiz durum ve kafirlerin gitgide güçlenip bize doğru akın etmeleri, bizi İsa’nın Kilisesi etrafında birleşme gayreti göstermeye sürükledi. Herkes bunun bilinciyle hareket edip elinden gelen çabayı gösterdi.”*²⁰⁷

Tüm oturumlar sona erdikten sonra birlik kararnamesi okundu. Kararnamenin en önemli yönü “papalığın üstünlüğü” sorununa vurgu yapmasıydı. Rum Ortodoks Kilisesi için kararnamenin kabul edilmesi aslında kendi bağımsızlığından vazgeçmesi anlamına geliyordu. Kararnamede papanın tüm kiliselerin evrensel lideri olduğu açıkça ilân ediliyordu ancak hemen sonrasında “Doğu patriklerinin tüm hak ve ayrıcalıkları istisnadır.” ibaresi yer alıyordu. Bu ibare ile ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi olmamasına

²⁰⁶ Canlı, *Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 32.

²⁰⁷ Harris, *Bizans’ın Sonu*, 198.

rağmen bu istisnayı belirten ifadenin papanın otoritesini kısıtlayıcı bir görünümle Ortodoks duygusunu yatıştırma adına eklendiği düşünülmektedir.²⁰⁸

Papa IV. Eugenius, daha önce hiçbir papanın başaramadığı kiliseler birliğini sağlamış görünüyordu. Floransa Konsili Roma için büyük zafer, papa için ise kişisel bir başarı niteliğindedir.²⁰⁹

Floransa Konsili, II. Lyon Konsili ile evrensel olma konusunda aynı nedenden başarısız oldu. Her iki konsilde de Doğu temsil edildi ve sonuçta bir anlaşma oldu, fakat bu anlaşma Doğu'da kabul görmedi. Bu nedenle bu konsillerin sonucunda çıkan kararname ekümenik sayılmadı.²¹⁰

Floransa Konsili'nde açık ve net olarak her iki tarafın da birliğe ihtiyacı olduğu sonucuna varılabilir. Bazı Ortodokslara göre papalığın otoritesinde gerçekleşecek bir birleşme, Latinler tarafından icra edilecek olan bir asimilasyonun başlangıcı olabilirdi.²¹¹

3.1.1. Floransa Konsili'nin Roma ve İstanbul Tarafındaki Yansımaları

Floransa birleşmesi ilk etapta başarılı gibi algılansa da ilerleyen yıllarda bunun birçok negatif yansımalarının olduğu ortaya çıktı. Floransa'da birleşme adına verilen tavizler Konstantinopolis'e ulaştınca bunun yanlış olduğu ve Bizans inancına ters olduğu yönünde çok sayıda karşı sesler yükseldi. Muhafif grubun içerisinde Floransa'da Grek heyetin delegeleri arasında yer alan Efes Başpiskoposu Markos Eugenikos başı çekiyordu. Eugenikos, Floransa Bildirgesi'ni imzalamayan tek din adamıydı ve bildirgenin altına imza atan Bizans delegelerini kınayan bir yazı kaleme aldı. Yazısında

²⁰⁸ Geanakoplos, Deno J., *The Council Of Florence and The Problem Of Union between The Greek and Latin Churches*, Church History 24/4 (1955), 334.

²⁰⁹ Kelly, F. Joseph, *The Ecumenical Councils of the Catholic Church* (Minnesota: Liturgical Press, 1945), 141.

²¹⁰ Schaff, Philip, *The Seven Ecumenical Councils* (Michigan: Grand Rapids Publisher, 1890), 13.

²¹¹ Geanakoplos, *The Council of Florence and the Problem of Union between the Greek and Latin Churches*, 333.

özetle şöyle diyordu: “Söylenmemesi gereken birtakım şeylerin söylendiği ve saygıyı haketmeyen bir ayinden şiddetle kaçının. Bu günahkar Markos der ki, kim papanın adını piskopos diye zikrederse Latinizmi benimsemiş ve kabul etmiş olur...”²¹²

Markos Eugenikos, adeta savaş çağrısı niteliğinde olan bu söylemi ile epey bir destekçi toplamış görünüyordu. Floransa Konsili’ne iştirak etmeyen Theodoros Agallianos ve Neophytos gibi din adamları da Eugenikos’u haklı bularak bildirgeyi imzalayan din adamlarıyla ilişkilerini kestiler ve bildirgeyi “Tanrı’nın muradına muhalif ve talihsiz bir durum” diye nitelediler. Bildirgenin altında imzası olan bazı piskoposlar da Konstantinopolis’e dönünce fikirlerinden döndüklerini söylediler.²¹³ Bu şartlar altında gerçekleşecek bir birleşmeye karşı olduğunu dile getiren muhalif grup, bunu derli toplu yapma adına küçük bir Sinod diyebileceğimiz bir toplantı tertip ettiler. Bu karşıt grup, yaptıkları kışkırtıcı vaazlarla birleşme taraftarı olanların ve bildirgeyi imzalayanlarla ilişki içerisinde olanların ebedi lanet içinde kalacaklarını ilân ettiler. Karşıt grupların sayısı azımsanmayacak derecede olsa da yine de birleşme taraftarlarının sayısı fazlaydı. İsidoros’un papaya gönderdiği mektupta da birleşme yanlıları, deyim yerindeyse “zirvede konum almışlar” ve asillerle halkın çoğunluğunu teşkil etmekteydiler. Bizans’ta birleşme yanlısı olarak pragmatik düşünce yapısına sahip, sarayın güçlü isimlerinden grandük Lukas Notaras en önde geliyordu. Fakat şaşılacak bir durumdur ki, iki taraf da Notaras’ı hainlik yapmakla itham etmişti. Ayrıca birleşme yanlıları söylediği şu meşhur sözü ile onu yargılıyorlardı: “Konstantinopolis’te Latin külahı görmektense Osmanlı sarığı görmeyi yeğlerim.” Bu söz, Notaras’ın “birleşme karşıtı” olarak bilinmesine neden olmuştur. Ama Notaras şahsi duyguları ne olursa olsun birleşme yanlısı bir politika benimsemiş, ayrıca katı tavırlarını yumuşatmaları konusunda Eugenikos ve Gennadius

²¹² Gill, *The Council of Florence*, 355.

²¹³ Harris, *Bizans’ın Sonu*, 209.

Skholarius ile de görüşmelerde bulunmuştu.²¹⁴ Gennadius, akıl hocası olan Markos'tan çok etkilenmiş ve birliğe karşı sert bir muhalif olarak onun yanında yer almıştır.

Floransa'da birleşmeden yana olan Grek sözcüsü Bessarion, 1440 yılında kardinal olarak göreve başlamak üzere İtalya'ya gitti.²¹⁵ Bir diğer birleşme yanlısı tüm kuzey ülkelerinin "Apostolik Elçisi" unvanına sahip olan İsidore ise Konstantinopolis halkı için bir mektup kaleme aldı: *"Siz, Konstantinopolis Kilisesi'nin iyi Hıristiyanları! Bu birliği manevi sevinç ve onurla kabul ediyorsunuz. Roma Hıristiyanlarından hiçbir konuda ayrı düşmemenizi rica ediyorum. Ve siz Latin kabileleri, Roma'nın gerçek Hıristiyan olduklarını beyan ettiği Rumlardan kaçınmayın; onların sizin kilisenizde dua edecekleri gibi, siz de onların kiliselerinde dua edin. Günahlarınızı her iki tarafın rahiplerine itiraf edin: içlerinden herhangi birinden, mayalı veya mayasız ekmekte aynı şekilde kutsal olan Mesih'in bedenini alın. Bu yüzden Floransa'da toplanan konsey size bunu yapmanızı emrediyor."* İsidore, konseyin kapanışında Roma Kilisesi ile birleşmeye ikna etme umuduyla elinde papanın büyük düke yazdığı mektupla İtalya'dan Kiev'e döndü. Orada İstanbul'daki birleşme karşıtlığından daha sert bir muhalefet ile karşılaştı. Din adamlarının sabırsız bekleyişleri altında papanın adı anılarak Floransa Bildirgesi okundu.²¹⁶

Floransa Konsili'nde Greklerin sözcüsü olarak önemli bir yer tutan Bessarion, konsil dağıldıktan sonra bir müddet daha Floransa'da kalmaya karar verdi. Bu süreçte konsilde tartışılan konular üzerine yoğunlaşarak bazı el yazmalarını inceledi. Bunlar arasında Aziz Basil'in kaleme aldığı bir metin dikkatini çekti. Metinde *"Eğer Kutsal Ruh, rütbe ve mevkide üçüncü sıradaysa, onun tabiatta da üçüncü sırada olmasına ne lüzum var? Kutsal Ruh varlığını Oğul'dan aldığından, bunu bize doğrudan bildirdiğinden ve yalnızca bu nedene bağlı olmasından, Kutsal Ruh'un Oğul'un*

²¹⁴ Harris, *Bizans'ın Sonu*, 210-213.

²¹⁵ Ostroumov, Ivan, *The History Of The Council Of Florence*, çev. Basil Popoff (London: Joseph Masters, 1897), 182.

²¹⁶ Ostroumov, *The History Of The Council Of Florence*, 183.

arkasından ikinci sırada yer aldığını öğretir.” sözleri geçmekteydi. Bessarion, Aziz Basil’in bu sözleriyle tartışmada haklı olan tarafın Latinler olduğunu söyleme gayreti içerisine girmiştir. Zira bu sözleri bir Ortodoks din adamının aktarması, meselenin açıklığa kavuşması yönünde atılan kuvvetli bir adım olarak anlaşılabilir. Fakat Ortodoks din adamları Aziz Basil’e ait metinlerin IV. Haçlı Seferi esnasında tahrif edildiğini iddia etmişlerdir. Bu yüzden konsil esnasında da okunan bu metinlere itiraz etmişlerdi.²¹⁷ Bessarion, konsilden sonra İstanbul’a döndüğünde adı geçen metinleri tek tek incelemiş ve iki tanesinde eksiklik ve tahrifat tespit etmiştir. Zor da olsa eksiklikleri tamamlamış ve yeniden okumuştur. Nihayetinde, Basil’in dile getirdiği görüşlerinde yanlışlık ve değişiklik olmadığını sonucuna varmıştır.²¹⁸

Din adamları, bir yıl önce Floransa Konsili’nde Doğu Ortodoks ve Roma Katolik kiliseleri arasında düzenlenen birliğe verdikleri destekten neden vazgeçtiklerini açıklamaları için İstanbul’da Ayasofya’ya çağrıldı. Bunlar konseye katılan ve kararnameyi imzalayan din adamlarıydı. XV. yüzyılın ilk yarısı, Bizans İmparatoru VIII. John’un imparatorluğundan geriye kalanları Osmanlı Türkleri tarafından fethedilmekten kurtarmak için Batı Avrupa’dan yardım aradığı dönemdi. Bu askeri yardımı almanın anahtarı papalığın iş birliğinden geçiyordu. Batı tarafı ise bu yardım teklifini XI. yüzyıldan bu yana ayrılık içinde olan Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki yeniden kurulan birliğe bağlamıştı.

Papalığa göre birlik, kilise otoritesini Batı’ya olduğu kadar Doğu’ya da yaymanın etkili yoluydu. XIV. ve XV. yüzyılları Bizans imparatorları için Latin kilisesiyle birleşme, papalığın yardımını almanın tek yolu gibi görünüyordu.

Hafızalarda yer edinen bazı kaygılar ise birleşmeye engel oluyordu. Birleşmenin başarısız olmasında, İstanbul’daki Rum Ortodoks halkın Latinlere uzun zamandır

²¹⁷ Canlı, *Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 37-38.

²¹⁸ Canlı, *Kardinal Bessarion’un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 39.

içlerinde barındırdıkları düşmanlığın etkisi büyüktü. Konstantinopolis'te yaşayan sayısız eğitimsiz ve çoğunlukla başıboş keşiş en başından beri bu birliğe karşıydı. Her iki taraf da kendi geleneksel inanç anlayışlarından vazgeçmeye istekli değildi. Aradaki fark, Bizanslıların siyasî nedenlerle birleşmeye daha çok ihtiyaç duymaları idi. Sürecin gidişatını olumlu yönde tutmak isteyen imparator, Papa IV. Eugenius ile söz verilen yardım hakkında konuştu. Papanın sözleri arasında Ortodoksların İstanbul'a dönüşleri için maddi destek ve gemi ile bir Haçlı seferi çağrısı vardı.²¹⁹

5 Temmuz 1439 Pazar günü Birlik Kararnamesi'nin Latince versiyonu papaya sunulurken Latinlerden 115 üye ile birlikte birçok kardinal ve piskoposun oluşan heyet tarafından imzalandı. Türklerin İstanbul'a yönelik artan tehlikesi ile hem imparatorlarının hem de Rum Ortodoks Patriği'nin ricasıyla karşı karşıya kalan çoğunluk kararnamesini imzalamak zorunda kaldı. Geleneksel Bizans bakış açısının başlıca savunucusu olan Markos, Birlik Kararnamesi'ni imzalamayı reddetti. Ancak o, bu tavrından dolayı aforoz edilmedi. Bizans İmparatoru kararnamesini onaylamasına rağmen, Markos'un kafir ilân edilmesine izin vermeyecekti. Bu, Markos'un muhalefetine haklı olup olmadığı konusunda Rumlar arasında bir miktar kararsızlığa işaret ediyordu. Markos mahkûm edilmek yerine, henüz İtalya'dayken imparator tarafından koruma altına alındı. Bizans'a döndükten sonra birlik karşıtı muhalefetin lideri oldu. 1440-1442 yılları arasında iki yıl hapis yattı ve 1445'teki ölümünden sonra bir aziz olarak hürmet gördü. Markos'un Floransa Konsili'ne katılımı ve katkısı, kiliseler arası birleşme çalışmaları için çok fazlaydı. Onun Birlik Kararnamesi'ni imzalamaması konusunda Papa IV. Eugenius, *"Bu durumda biz hiçbir şey başaramadık."*²²⁰ diyerek üzüntülerini dile getirmişti. Floransa Konsili aslında başarısızlığa uğrasa da Markos özellikle araf ve

²¹⁹ Gill, *The Council of Florence*, 350.

²²⁰ Tsirpanlis, *Mark Eugenius and The Council Of Florence*, 150.

filioque konularında ön yargıları ortadan kaldırmak adına yaptığı olağanüstü katkılarıyla ön plana çıktı.²²¹

6 Temmuz 1439 Pazartesi günü Floransa’da resmî tatil ilân edildi. Halk, bildirinin yapılacağı katedrale doğru yürümeye başladı. Nihayetinde Ortodokslar papayı selamlayarak katedrale girdiler. Bessarion, iki kilisenin arasında var olan dogmatik ayrışmalarda Latin tarafına eğilim gösterdi ve onları haklı buldu. Batı, Bessarion’un birliğe bağlı kaldığını belirtti. Ancak Grek heyeti, tam da bu dönemde Bessarion’un kardinal olmasına değinerek, kendisinin para karşılığı fikir değiştirdiği iddiasında bulundu. Papa IV. Eugenius, birleşme adına sergiledikleri üstün gayretlerden ötürü 1439’da Bessarion ve İsidore’u kardinal ilân etti. Papa ayrıca Bessarion’u on iki havarinin başpapazı ilân etti ve kendisini onurlandırdı.²²² Venedik’teki gemiler için papa, Greklere 6 bin florinlik bir ödeme yaptı. Konsil sona erdikten sonra 1 Şubat 1440’ta Ortodoks heyet İstanbul’a geri döndü.²²³

Heyet, İstanbul’a ayak basar basmaz soru yağmuruna tutuldu. Yaptıklarından mahcubiyet duyan Ortodoks heyet, gerçeği gizleme yoluna gitmedi ve “İnancımızı sattık” diyerek üzüntülerini şu şekilde dile getirdiler: “*Bu haksız bildiriye imza atan ellerimiz kırılсын, Latinlere rıza gösteren dillerimiz sökülsün!*” Bunlar konseyin en eski üyelerinin ilk sözleriydi. Ancak bildiriye zorla imzaladıklarını ve buna pişman olduklarını dile getirseler bile faydası olmadı. Şehirdeki herkes, gelen heyetle ilişkisini kesmeye hazırды.²²⁴

Floransa Konsili ilk bakışta başarısız gibi görünse de, bu konsil ile iki kilisenin çok istediği, uzun çabalar sonucunda ulaşılan kiliseler birliği sağlanmış oldu.

²²¹ Tsirpanlis, *Mark Eugenicus and The Council Of Florence*, 153.

²²² Aliyazıcıoğlu İnan, Zeynep, *Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion’un Türklere Karşı Haçlı Seferi Çağrısı*, Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIII 2 (2018), 404.

²²³ Gill, *The Council of Florence*, 293.

²²⁴ Ostroumov, *The History Of The Council Of Florence*, 164-165.

Oturumların sona ermesinin ardından birliğin resmi sonucu niteliği taşıyan Birlik Kararnamesi'nin Latincesini Cesarini, Grekçe'sini ise Bessarion okudu.²²⁵

3.1.2. Birlik Kararnamesi

Birlik Kararnamesi'nin içeriği şu esaslardan oluşuyordu:

“Sonsuz bir mazbata için Tanrı'nın hizmetkârlarının hizmetkârı olan Piskopos Eugenius ve sevgili oğlumuz Ioannis Palaeologos'un onayı ile Romalılar, değerli kardeşlerimizin vekilleri, patrikler ve Doğu Kilisesi'nin diğer temsilcileri.

Gökler sevin sin, yer sevin sin. Çünkü Batı ve Doğu Kilisesi'ni ayıran duvar kaldırılmış, her ikisini de gerçekleştiren köşe taşı Mesih'ten bu yana barış ve uyum geri dönmüştür. Bu umut, her iki tarafı da güçlü bir sevgi ve barış bağı ile sonsuz bir birlik antlaşmasında birleştirdi. Uzun süren anlaşmazlığın karanlık ve kederli kasvetinden sonra yeşeren birliğin sevinci herkesi aydınlattı.

Bugün Ana Kilise'nin (Roma) sevinme günü. Çünkü o, oğullarının şimdiye kadar birlik ve barışa döndüğünün farkına vardı ve şimdiye dek ayrılmalarına ağlayanlar, tam anlamıyla mükemmel uyumlarında tarifi mümkün olmayan bir sevinç ile Tanrı'ya şükranlarını sunuyorlar. Dünyanın dört bir yanındaki inançlıların ve Hıristiyan adıyla anılanların, Ana Katolik Kilisesi'ne sevinmelerine izin verin. Batılı ve Doğulu Babalar, uzun süren bir anlaşmazlık döneminden sonra, her türlü çabaya katlanarak, bu kutsal birliği ve kadim sevgiyi bozulmadan geri getirmek arzusuyla, sevinçli ve hevesli olarak, bu kutsal ekümenik konsilde bir araya geldiler. Hiçbir şekilde hedeflerinden sapmadılar. Uzun ve çok meşakkatli bir araştırmadan sonra, sonunda Kutsal Ruh'un merhametiyle, bu çok arzu edilen ve kutsal olan birliği başardılar. O halde bu lütüfkâr hediyesi için

²²⁵ Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 37.

Tanrı'ya kim layıkıyla şükredebilir? Böylesine büyük bir ilahi rahmetin lütfuna kim hayret etmez? Bu ilahi lütfun enginliğinden demir yürek bile yumuşamaz mı?

Bunlar gerçekten Tanrı'nın eserleridir. Bu nedenle, olağanüstü bir saygı ile kabul edilecekler ve Tanrı'ya övgüler ile ilerleyecekler. Ey Mesih! Katolik Kilisesi'nin en iyi eşi ve merhametinin mucizeleri neslimizde tecelli eden rahmetin kaynağı sana övgü, şeref ve şükranlarımızı sunuyoruz. Gerçekten sen, büyük ve Tanrı'nın bize lütfettiği armağanısın. Önceden pek çok kişinin istediği ancak göremediği bir şeye biz burada şahit olduk.

Latinler ve Ortodokslar bu Kutsal Konsil'de bir araya geldiklerinde, Kutsal Ruh'un ortaya çıkışına dair azami önem ve gayret göstermeliler. Bazıları, Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan geldiğini söylerken, diğerleri Kutsal Ruh'un Baba'dan Oğul aracılığı ile geldiğini söylüyordu. Hepsi aslında farklı kelimelerle aynı şeyi söylüyordu. Ortodokslar, Kutsal Ruh'un Baba'dan geldiğini iddia ettiklerinde, Oğul'u dışlamak niyetinde olmadıklarını iddia ettiler. Fakat Latinler, Kutsal Ruh'un Baba'dan ve Oğul'dan iki öz ve iki ruhaniyet olarak geldiğini iddia ettikleri için, Kutsal Ruh'un Baba'dan ve Oğul'dan geldiğini söylemekten kaçındılar. Latinler, Kutsal Ruh'un Baba'dan ve Oğul'dan geldiğini söylediklerinde; Baba'yı, Oğul'un ve Kutsal Ruh'un özü ve kaynağı olarak dışlama amacı ile söylemediler. Ne Kutsal Ruh Oğul'dan ilerlediği için Oğul'un Baba'dan Kutsal Ruh'u almadığını ifade ederler ne de iki özü ve iki ruhaniyeti olduğunu varsayarlar. Şimdiye dek yaptıkları gibi tek bir özü ve tek bir ruhaniyeti olduğunu ileri sürerler. O zaman, bir ve aynı anlam bütün bunlardan kaynaklandığı için aynı duygu ve tek bir akılla, aşağıdaki kutsal ve Tanrı'yı memnun eden birliği oy birliği ile kabul edip rıza gösterdiler.

Kutsal Üçlü, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına, Floransa'nın bu kutsal evrensel konsilinin onayı ile aşağıdaki doktrinlere bütün Hıristiyanların inanacağı ve kabul edeceği, böylece herkesin bunu itiraf edeceğini bildiriyoruz: Kutsal Ruh, ebediyen Baba

ve Oğul'dandır. Özünü ve varlığını Baba ile Oğul'dan alır. Hem ebedi bir öz hem de tek bir ruhaniyet olarak ilerler. Dini liderler ve Babalar Kutsal Ruh'un Baba'dan Oğul aracılığı ile ilerlediğini söylediklerinde, Ortodokslara ve Latinlere göre gerçekten de neden olarak Baba'nın, Kutsal Ruh'un varlığının özü olarak bilinmesi gerektiğini belirtiriz.

Ve Baba biricik Oğluna, Baba'nın sahip olduğu her şeyi doğurduğu için böylece Oğul, ebediyen doğduğu Baba'dan sonsuzluğu edinmiştir. Bu aynı zamanda, Kutsal Ruh'un Oğul'dan ilerlediği olarak ifade edilir. Ayrıca "Ve Oğul'dan" sözlerinin açıklamasının, hakikati beyan etme uğruna ve yakın bir ihtiyaçtan ötürü, inanca yasal ve makul bir şekilde eklendiğini de belirtiyoruz.

Ayrıca Mesih'in bedeni hem mayasız hem de mayalı ekmekte hazırlanmıştır. Her rahip Mesih'in bedenini, kendi Batı ya da Doğu Kilisesi'nin geleceğine göre hazırlamalıdır. Buna istinaden gerçek tövbede bulunanlar, tövbenin değerli meyveleriyle noksanlıkları tamamlamadan önce Tanrı sevgisi ile ölürse, ölümden sonra acıları sona erdirilerek ruhları arındırılır. Gelenek ve göreneklere göre, imanlı yaşayanların duası böyle bir acıdan kurtulmak adına, bazı inanlıların diğer inanlılar için fedakârlığı ve yakarışları ile kilisenin buyrukları ile uyum içindedir.

Ayrıca vaftizden sonra herhangi bir günahın lekesine maruz kalmayanların ruhlarının yanı sıra, günahın lekesine maruz kaldıktan sonra ister bedenlerinde ister bedenlerinin dışında temizlenen ruhlar, yukarıda belirtildiği gibi, doğruca cennete alınırlar. Yine de erdemlerine göre bir kişi ötekinden daha iyidir. Ancak bu yaşamda bilinçle işlenen ölümcül günah ya da yalnızca ilk günah ile ayrılanların ruhları cezalandırılmak için tanımsız acılar ile doğruca cehenneme giderler. Aynı zamanda biz, kutsal havarinin ve papanın dünyanın her tarafında önceliğe sahip olduğunu, papanın havarilerin emiri Aziz Petrus'un halefi olduğunu, Mesih'in gerçek vekili, bütün Hristiyanların babası ve öğretmeni, tüm kilisenin başı ve onu tüm kilisenin egemen ve hükümdarı olduğunu tıpkı

bu ekümenik konsilin eylemlerinde ve kutsal kanonlarda olduğu gibi tüm gücünü Aziz Petrus'a adadığını beyan ediyoruz. Ayrıca patriklerin sırası yenilerek; İstanbul Rum patriği Kutsal Roma papasından sonra ikinci, İskenderiye patriği üçüncü, Antakya patriği dördüncü ve Kudüs'ün tüm ayrıcalık ve haklarına zarar gelmeksizin Kudüs patriği beşinci sırada olmalıdır” denildi.²²⁶

3.1.3. Konsilin Ayrılmış Doğu Kiliseleri İçerisindeki Yansımaları

Kadıköy Konsili'nde alınan kararları kabul etmeyen Ermeni, Kıptî, Süryanî ve Habeş Kiliseleri monofizit bünyeyi temsil etmek üzere “Ayrılmış Doğu Kiliseleri” olarak adlandırılmışlardır. Bu ayrılık hareketlerine daha sonraki yıllarda Maruniler de eşlik etmiş ve İsa'nın hem ilahi hem de beşerî iradesinin bir ve bölünmez olduğunu ileri süren “Monotelitizm” akımını benimsemişlerdir. Roma'nın Lübnan'a zaman zaman misyoner heyet göndermesi, Marunilerin yavaş yavaş Katolikleşmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda Marunîler her ne kadar dua ve ibadetlerini Süryanice yapıp, kendi inanç ve ritüellerini devam ettirseler de Floransa Konsili'nde “Doğu Katolik Kilisesi” olarak yerlerini almışlardır.²²⁷

Maruni patriği Yuhanna El-Caci adına Floransa Konsili'ne katılan Rahip John, patriğin Roma'ya bağlılığını bildiren mektubunu papaya teslim etti. Konsilde Maruniler ile Roma arasında tesis edilen siyasî ilişki ve sonrasında yaşanan bazı gelişmeler, Lübnan'ın Müslüman liderinin dikkatini çekti. Lübnan valisi askerlerini göndererek patriğin oturduğu manastırı yıktırdı. Olaylar daha da büyüdü ve birçok insanın canına mal oldu. Patrik, bulunduğu yeri terk ederek Beyrut'taki Kadişa vadisine geçti ve orayı patriklik merkezi ilân etti. Dönemin hakim devleti olan Memlükler, Floransa Konsili'ni kendilerine karşı yapılan bir birleşme hamlesi olarak gördü ve yerel idarecilere Rahip

²²⁶ Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 33-37.

²²⁷ Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, 427-428.

John'u konsil dönüşünde tutuklamaları için baskı yaptı. Bu olayın haberini alan John, Kadişa vadisindeki Kannubin manastırına yerleşti.²²⁸

Batı Roma, Floransa Konsili sona erdikten sonra Doğu Kiliseleri ile ilişkilerini bir üst seviyeye taşımayı amaçlamış ve bunun için de bazı Fransisken misyonerleri görevlendirmiştir. Bu misyonerler içerisinde çok iyi bir Katolik olan Rahip Gryphon (ö.1475), Papa IV. Eugenius'a giderek Marunilere daha fazla destek verilmesini talep etti. Gryphon'un amacı Doğu Hıristiyanlarını yeniden Katolik bünyeye dahil etmektir. Ona göre Maruniler başta olmak üzere tüm Doğu Hıristiyanlığı gerçek imana dönmüş olacaktı.²²⁹

1517 yılında sona eren V. Lateran Konsili'nden sonra da Roma ile Maruniler arasındaki bağ kopmadan devam etti. Maruni Patriği, bir heyetle seçilen her yeni papa için bağlılık mektubu gönderdi. Papa da böylece seçilen Maruni Patriği'nin meşrûluğunu onaylamış oldu.²³⁰

Floransa Konsili'nin kararları açıklandığında, Keldani Kilisesi'nin Kıbrıs'ta yer alan bir cemaati de Floransa'da çıkan kararları onamak üzere oraya bazı temsilciler gönderdi. IV. Eugenius, o sıralarda Katolik olan herkesi "Keldani" olarak isimlendirdi.²³¹

Papa IV. Eugenius'un, XV. yüzyılda Doğu Kiliselerine karşı gösterdiği agresif tutumdan Keldaniler de nasibini almıştır. Fakat bu sıkıntılı sürecin ardından papa, Kıpti Patriği XI. Yuhanna'ya Floransa'ya gelmesi konusunda çağrıda bulundu. Böylece Mısır kiliseleri ile Roma arasındaki iletişim aktif hale gelmiş olacaktı. Fakat Patrik Yuhanna, papanın bu davetine olumsuz yanıt vererek bir temsilci göndermeyi tercih etti.

²²⁸ Işık, Ramazan, *Marunileri Memlükler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9 (2005), 207-208.

²²⁹ Işık, *Marunileri Memlükler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri*, 209-210.

²³⁰ Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, 428.

²³¹ Frazee, Charles A., *Katolikler Sultanlar*, ed. Cemile Erdek (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 63-64.

Floransa'ya ulaşan Keldani temsilcisi, İskenderiye ile Roma arasındaki münasebetleri içeren bir belgeyi imzaladı. Mısır'da yer alan, Rum kökenli ve Fener Rum Patrikliği ile iyi ilişkiler içerisinde olan Melkit Kilisesi de Floransa'ya davet edilmişti. Melkit Patriği de Yuhanna gibi Floransa'ya gitmeyi reddetti fakat konsil kararlarını kabul edeceğini ve papanın isminin evharistiya ayininde zikredileceğini ilettili.²³²

Floransa Konsili'nin bir çıktısı olarak prensipte anlaşma sağlanmış olsa da, verilen tavizlerden dolayı Doğu'da genel bir kabul görmedi ve teoride uzlaşılan konuların sahaya bir yansımaları olmadı. Rum Ortodoks ve Latin Kiliseleri Floransa'da birleşmeyi başarıyla tamamladıklarında acaba bu başarı Bizans tarihinin gidişatına nasıl şekil verecekti? Doğu ile Batı arasında derinleşen uçurumun kapatılması ve Bizans'ın fethinin engellenmesi mümkün müydü? Muhtemelen bu dönemde bu şartlar altında başarılı bir birleşme gerçekleştirmek çok uzak bir ihtimal olarak görünüyordu. Çünkü Rum halkının birleşmeyi benimsemesi halinde bile papalığın Türklere karşı Haçlı seferi çağrısına Latin prenslerinin olumlu cevap vermesi pek olağan değildi. Batı, Rumlara pek güven duymuyordu ve onlar artık kendi problemleriyle uğraşıyorlardı. Bu nedenle Latinler, Bizans'ı kendi kaderiyle baş başa bıraktı.²³³

3.2. Floransa Konsili'nin Neden Olduğu Siyasî ve Askerî Etkiler

İlk bin yılda birtakım problemler olmasına rağmen Roma ile İstanbul Kiliseleri arasındaki birlik bir şekilde devam etmiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda iki kilise arasında cereyan eden teoloji, ayin, disiplin ve siyasî alanlardaki farklılıklar ciddi problemlere yol açmış, iki tarafın birbirinden uzaklaşmasına neden olmuş ve 1054 yılında geri dönülmesi zor bir yola girilmiştir. XV. yüzyılın sonlarına yaklaşırken Roma, Ortodoks Kiliseleri ile ortak bir birleşme yönünde çalışmayı amaçlamıştır. İşte bu politikada Floransa Konsili dramatik bir değişime zemin hazırlamayı amaçlamıştır.

²³² Frazee, *Katolikler Sultanlar*, 72.

²³³ Geanakoplos, *The Council of Florence and the Problem of Union between the Greek and Latin Churches*, 336.

XV. yüzyılın sonlarında Floransa Birliği'nin Ortodokslar tarafından nihî olarak reddedilmesinden sonra, Roma Katolik Kilisesi'nin dinî politika taktiklerinde radikal bir değişim gözlemlenmiştir. Floransa Konsili'nin başarısızlığı ve daha önce birleşme yönünde attığı adımlardan dolayı hayal kırıklığına uğrayan Roma, farklı Ortodoks Kilise grupları ile anlaşmalar imzalamaya başlamıştır. Bu taktikler papalık önceliğine ve karşı reform hareketine dayanan algının bir sonucuydu. Roma Katolik Kilisesi'nin liderleri, Roma ile birliktelik içinde olmayan başka kiliselere birlik yönünde baskı uygulamıştır. Bu şekilde bir kilisenin diğer bir kiliseye üstün olma iddiası, “üniatizm” meselesindeki temel problemi oluşturmaktadır. Ancak bu kısmi birliklerin kurulması yalnızca Roma Katolik Kilisesi'nin saldırgan politikasına bağlı değildir. Çoğu durumda çeşitli güdülerin karmaşık etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır.²³⁴

Birleşme akdinin imzalanmasından sonra Bizans'ın nasıl bir yardım umut ettiği merak konusuydu. Papa, üç yüz muhafızdan oluşan bir birliğin İstanbul'a gönderilmesi, ayrıca talep üzerine yirmi altı gemilik bir donanmanın da gönderilebileceği sözünü verdi.²³⁵ 1439'da Floransa Konsili'nin sonuçlanmasının üzerinden geçen on dört yılın sonunda Konstantinopolis'in düşüşü (1453) ile birlik karşıtlarının eli güçlendi ve onlar Ortodoks Rum halkını Roma Katolik Kilisesi ile birleşmeme yönünde ikna ettiler. Bunu da Floransa Konsili'nin Birlik Kararnamesi'nde ifade edilen inancın, atalarının Ortodoks inancına aykırı olduğunu ileri sürerek yaptılar. Siyasetin ve etnik duyguların, özellikle de birliğin halk tarafından reddedilmesinde oynadığı rol inkâr edilemese de birleşme karşıtı liderlerin, muhalefetlerine dini gerekçeler sunan ilahiyatçılar ve din adamlarından oluşması dikkat çekicidir.

Floransa Konsili sonucunda Birlik Kararnamesi ilân edilirken Güney Doğu Avrupa'dan kötü haberler gelmekteydi. Balkanlardaki Hristiyan liderlerin birçoğunun

²³⁴ Khomych, Taras, *Eastern Catholic Churches and the Question of 'Uniatism'*, Louvain Studies 31/3 (Aralık 2006), 217-219.

²³⁵ Harris, *Bizans'ın Sonu*, 198.

Sultan II. Murad ile anlaşması söz konusuydu ve haraca bağlanmışlardı. Hemen hemen hepsi Osmanlı Sultanına ihanet etmekten imtina ettiler. Sultan II. Murad, 1439 yılı sonlarına doğru vasalı²³⁶ olduğu Sırpların Tuna Nehri'nin merkezi yerinde yer alan Smederevo Kalesi'ni Macarlara verme niyetinde olduğu haberini aldı. Hemen ordusunu toplayan Sultan, 3 ay gibi bir sürede kaleyi fethetmeyi başardı. Katolik Macaristan'ın yanı başında cereyan eden bu fetih, Roma'yı fazlasıyla endişelendirdi. Bu olaydan sonra artık Papa IV. Eugenius, Türklere karşı bir Haçlı seferi düzenlenmesinin zamanının geldiğini düşündü. Papa, tüm Hıristiyanları Haçlı seferine katılmaya davet için “*Postquam ad Apicem/Zirveye Ulaştıktan Sonra*” adıyla bir emir yayınladı.²³⁷ Bu çağrıyı yaparken de Türklerin sözde barbarlığından bahsedip insanları cesaretlendirmeye çalıştı.

1443 yılına gelindiğinde Venedikliler, papadan ve Burgonya'dan gelen destek gemilerinin oluşturduğu bir filo ile donanma yapımına başladı. Sene sonunda beklenen deniz saldırısının aksine 25 bin kişilik Hıristiyan ordusu Tuna Nehri'ni geçtikten sonra Osmanlı'nın hâkim olduğu topraklara girdi. Osmanlı ordusu bu duruma hazırlıklı değildi ve devletin birkaç yerde aldığı mağlubiyet Balkan bölgelerinde bazı ayaklanmalara neden oldu. Hıristiyanlar için zafer gibi görünen bu durum, 1444 yılı başında zorlu kış şartları sebebiyle tersine döndü. Ordu daha fazla ileriye gidemeden geri çekildi ve ateşkes imzalamak zorunda kaldı. Bu ateşkes kararı Roma'nın hiç hoşuna gitmedi. Çünkü Kardinal Condulmara komutasındaki donanma Mora'ya ulaşmış ve saldırıya hazırды. Yapılan anlaşmaya bakılmaksızın donanma Çanakkale boğazına, oradan da Boğaziçi'ne geçiş yaptı. Boğaziçi'nde gezen Burgonya ve Macar gemileri, karadan toplarla cevap veren Türklere karşı tutunamadı ve bozguna uğradı. Bu bozgun karşısında ne yapacağını şaşırان donanma, çaresizce VIII. İoannis'ten yardım talebinde bulundu ama aldıkları cevap karşısında şaşkınlıkları bir kat daha arttı. İoannis şöyle cevap verdi:

²³⁶ Latince bir sözcük olan "vasal", “Avrupa feodal sisteminde derebeyine hizmet karşılığında kendisine toprak ve köylü tahsis edilen kişi” anlamına gelmektedir. “VASAL”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Mayıs 2024).

²³⁷ Harris, *Bizans'ın Sonu*, 199.

“Nüfusu oldukça az olan İstanbul, maliki olduğum tek kenttir. Onlar oldukça zayıf insanlardır ki onları bu halleriyle savaşa sokamam. Hem şehrimi hem de zatımı böyle bir tehlikeye atamam. Eğer bu şehrim Türklerin eline geçecek olursa tüm Grek İmparatorluğu elimizden kayıp gider. Elinizden gelen gayreti göstereceğinizden eminim.”²³⁸

Sultan II. Murad, Hıristiyanları Karadeniz kıyısında yer alan Varna’da kısırdı. Yağmur ve fırtına eşliğinde seyreden savaşı Sultan II. Murad, ordusunun yüzde otuzunu kaybetse de meydandan kesin bir zaferle ayrıldı. Savaştan sonra kaçan Kardinal Cesarini’yi bir daha gören olmadı. Muhtemelen Cesarini Varna’da öldürüldü. İmparator VIII. İoannes’in Türklere karşı yardım alma umuduyla iki kilisenin birleşme çabaları da böylece boşa çıkmış oldu. Söz verilen yardım gelmiş ama yeterli olmamıştı. Floransa Bildirgesi’ne karşı olanlar, 1444 yılında Varna’da alınan mağlubiyetten büyük anlamlar çıkardılar ve yaşanan bu ağır yenilgiyi, Floransa’da verilen taviz ve zilletten kaynaklanan ilahi bir ceza olarak gördüler.²³⁹

1445 yılına gelindiğinde ise temsilciler, Sultan Murad’ın boğazdan geçişinde başarısız olan filo ile papanın temsilcisi konumunda olan Kardinal Condulmaro’nun başkanlığında İstanbul’da bir araya geldiler. Gennadius, Kutsal Ruh’un çıkışı konusunda yine Latin görüşe karşı söylemlerini dile getirdi. Yapılan toplantıdan herhangi bir sonuç çıkmadı.²⁴⁰

Floransa’dan sonra VIII. İoannes’in kardeşi Demetrios’un da birleşme karşıtı tavırları gitgide yükselmeye başladı. Demetrios 1442 yılında ufak bir ordu toplayıp İstanbul’un üzerine yürüdü. Ordunun çoğunluğunu, sultanın Demetrios’a destek babında verdiği Türkler oluşturuyordu. VIII. İoannes hemen kardeşi Konstantinos’u yardıma çağırdı. Mora’dan yola çıkan Konstantinos, Türk filosunun yolu kesmesinden dolayı

²³⁸ Harris, *Bizans’ın Sonu*, 203-204.

²³⁹ Harris, *Bizans’ın Sonu*, 216.

²⁴⁰ Gill, *The Council of Florence*, 356-357.

Limni Adası'na kadar gelebildi. Demetrios şehrin surları etrafında günlerce beklemesine rağmen şehre girişine izin verilmedi. Uzun bekleyişin akabinde Türkler geri çekilmek zorunda kaldılar. Demetrios tek başına kalakaldı ve yakalanarak ev hapsine mahkûm edildi.²⁴¹

1451 yılında Sultan II. Murad'ın hayata gözlerini yumması, Bizans'ı bekleyen son için başlangıç niteliğinde bir haberdir. Bizans Sarayı'nda daha genç yaşta imparatorun sekreterliğini yapan Georgios Frantzis, sultanın ölüm haberini alır almaz duygularını şu sözlerle dile getirdi: *“Sanki hayatımda çok değer verdiğim birinin ölüm haberini almışım gibi hissediyorum. Sultan Murad yaşlıydı, kentimizi almaktan umudunu kesmişti artık buna takati de yoktu. O, barış ve dostluğu seçmişti. Şimdi ise yerine geçen Mehmed genç biridir ve küçüklüğünden beri bizi düşman bellemiştir. Açık konuşmak gerekirse, Murad'ın yerine oğlu Mehmed ölse idi o zaman Tanrı bize çok büyük bir lütuf ihsan etmiş olacaktı.”*²⁴²

II. Mehmed'in Sultan olmasından sonra Bizanslı ünlü tarihçi Dukas ise şunları söylemişti: *“Tanrı'nın Yahudilerin üzerine Nebukadnezar'ı gönderdiği gibi, Floransa'daki birleşmeyi gereği gibi onore etmeyen Bizanslılara Tanrı ceza olarak Mehmed'i gönderdi.”* 1451 yılının sonlarına doğru Sultan Mehmed'in Boğaziçi'ne hisar yapma planları duyulunca herkes sultanın amacını anlamıştı. Birçok insan kente bir saldırı yapılacağını ve kentin işgal edileceğini düşünmekteydi. Bazıları ise *“Nasıl ki dedeleri İstanbul'u alamadıysa torunu Mehmed de alamayacak”* görüşündeydi.

VIII. İoannes, bir Haçlı seferi düzenleyebilseydi bunu papaya sunmadan Ayasofya'da ilân etmeyi planlıyordu ancak bu gerçekleşmedi. 1452 yılı Ekim'inde Gennadius, Floransa Bildirgesi'ne destek verenlere yazmış olduğu bir bildiriye manastırın kapısına astı. Bildiride şu ifadelere yer verdi: *“Ey karanlıkta olan ruhlar!*

²⁴¹ Harris, *Bizans'ın Sonu*, 215-216.

²⁴² Harris, *Bizans'ın Sonu*, 232.

Sizler yalnızca her şeyinizi kaybetmediniz. Bizim için en kutsal olana arkanızı döndünüz. Bu geçirdiğimiz zor günlerde Tanrı'da bulacağımız teselli yerine sizler Tanrı'nın yolundan ayrılmak mı istersiniz? Tanrı'nın huzurunda sizlere şunu söylemek isterim ki; musibet, bu birleşmenin ta kendisidir."²⁴³ Notaras, Gennadius'a bu konuda yapılacak bir şeyin olmadığını ilettili. Nihayet 1452 yılının son ayında imparatorun, senatonun ve cemaatin yoğun iştirakiyle Ayasofya Katedrali'nde bir ayin gerçekleştirildi. Ayinde Floransa Bildirgesi okunarak papa ile Patrik Gregorios'un adları anıldı ve onlara dualar okundu.²⁴⁴

Floransa Konsili'nde konuşulan ve Batı'nın taahhüt ettiği yardım gelmedi. Bu acı gerçeği Frantzis şöyle dile getirmişti: *"Konstantinopolis'e Mısır'dan gelen yardım, hiç şüphesiz papadan gelen yardımdan daha çoktu."* Mehmed artık şehri çepeçevre kuşatmıştı. Şehri teslim etmeleri için iki defa haber gönderen Mehmed'e Konstantinos'un cevabı şöyle oldu: *"Bu kenti sana teslim etmek ne benim ne de burada yaşayanların hakkıdır. Biz canımızın derdine düşmedik. Şehrimizi kurtarmak için seve seve canımızı vermekten çekinmeyiz."*²⁴⁵

3.2.1. Floransa Rönesansı

Floransa Konsili, özellikle İtalyan Rönesansı ve Avrupa'nın kültürel tarihi açısından da son derece önemli bir toplantıdır. Konsil heyeti zaman ve yer konusunda çok şanslıydılar. Müreffeh Floransa, XV. yüzyılın ortalarında İtalya'nın Rönesans başkentiydi. Floransa'ya gelen Bizans'ın seçkin bilginleri, orada İtalyan hümanizminin önde gelen temsilcileri ile tanıştılar. Batı Avrupa'nın Orta Çağ boyunca Yunan edebiyatı ve felsefesiyle de zaman zaman temasları olmuştur. İtalyan Rönesansı Türklerin ilerleyişinden önce kaçan Yunan bilim adamlarının İtalya'ya getirdiği entelektüel

²⁴³ Doukas, *Decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (Detroit: Wayne State University Press, 1975), 204.

²⁴⁴ Gill, *The Council of Florence*, 376.

²⁴⁵ Doukas, *Decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, 221.

dürtünün bir sonucuydu. Bu yüzden Yunan kültürünün Rönesans hareketini en başından beri etkilediği şeklinde yorumlar yapılmıştır.²⁴⁶

Floransa Konsili'ne Bizans'ın doğusundan gelen delegeler kendilerini, insanın doğayı "Tanrı'nın canlı imgesi" olarak dönüştürme yeteneğini kanıtlayan binalar ve bu gösterilerin ardındaki yöntemi gösteren resimler ve heykellerle çevrili buldular. Resimlerde kutsal figürler, sıradan ve modern, orta sınıf bireylerle aynı mekânı paylaşıyor, resimler örtülü olarak ancak perspektif ve orantı kanunları aracılığıyla aksiyonun içine çekilen izleyici tarafından tamamlanıyordu.²⁴⁷

Hıristiyanlığın iki büyük kilisesi, ilk Hıristiyanların Roma İmparatorluğu'na karşı mücadelesi dönemini inceleyerek ortak yanlarını yeniden keşfetmek için bir araya gelirken; resim, mimari ve heykellerle çevrili olan Floransa'da, uygarlığın yeniden doğuşuna gözlerinin önünde tanıklık ettiler. Bu, insanın evrenin fiziksel yasalarına yeni bir hakimiyetine dayanıyordu. Bugün güzel sanat eserleriyle tanıdığımız Floransa Rönesansı, filioque için verilen stratejik ve manevi mücadelenin de bir yansımasıdır.²⁴⁸

²⁴⁶ Krempfle, Frederich Awalde, *Cultural Aspects of the Councils of Constance and Basel* (Abd: Minnesota University, Doctoral Thesis, 1954), 167-168.

²⁴⁷ Hamerman, Nora, *The Council Of Florence: The Religious Event That Shaped The Era of Discovery*, Columbus and The Christian Concept of Man (550th Anniversary of the Council of Florence, Rome: Schiller Institute, 1992), 32.

²⁴⁸ Hamerman, *The Council of Florence: The Religious Event That Shaped the Era of Discovery*, 32.

3.2.2. Üçüncü Roma: Rusya

Rusya, 988 yılında Doğu Roma'nın etkisinde kalarak Hıristiyanlığı kabul etmişti.²⁴⁹ Rus Ortodoks Kilisesi yaklaşık 250 yıl boyunca Fener Rum Patrikhanesi'nin atadığı Yunan metropolitlerce yönetildi. Bu süreçte İstanbul'a bağlı olarak çalışmalarını devam ettiren Rus Kilisesi'nin, Floransa Konsili'nden sonra önü açılmış oldu. Floransa Konsili sonucunda Bizans'ın papanın üstünlüğünü kabul etmesi, Fener Rum ile Rus Kilisesi arasında bir gerilime neden oldu. Konsil sonucunda Ortodoksların papanın üstünlüğünü kabul etmesi, Rus Kilisesi tarafından kabul edilemez bir tutum olarak görüldü. Moskova, İstanbul'u Batı'ya itaat etmek ve Ortodoks inancından çıkmakla suçladı ve böylece İstanbul'a olan bağıını kopardığını ilân etti.²⁵⁰

Moskova Kralı II. Vasily, Floransa Bildirgesi'ni Ortodoks inanç dogmasına bir ihanet olarak görüyor ve şiddetle karşı çıkıyordu. Bu nedenle Moskova kralı, hâkim olduğu topraklarda Floransa Birliği'nden söz edilemeyeceğini ilân etti. Metropolit İsidore Floransa Konsili'nde birlik lehine gösterdiği faaliyetlerden sonra 1440 yılında Moskova'ya döndü ve orada altı ay kaldı.²⁵¹ Kral, İsidore Moskova'ya döndüğünde birlik yanlısı görüşlerinden dolayı onun Katolikliğe döndüğünü iddia ederek onu metropolitlikten aldı ve bir süre hapsedi. Bunun sonucunda metropolitlik makamı yedi yıl boş kaldı. Yedinci yılın sonunda İsidore'un yerine Moskovalı Jonah (İon) atandı. Bizans kilise hükümlerine göre bu tür atamalarda bir din görevlisinin metropolit olabilmesi için patriğin onayı gerekiyordu. Ama Rus Kilisesi artık bağımsızlığını ilân ettiği için İon'un ataması piskoposlar tarafından yapıldı. Bu uygulama, 1589 yılında Moskova Patrikliği'nin kuruluşuna kadar süregeldi.²⁵²

²⁴⁹ Dualı, Şir Muhammed, *Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi Political History of the Russian Orthodox Church*, Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi 10/2 (2013), 64.

²⁵⁰ Dualı, *Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi Political History of the Russian Orthodox Church*, 66.

²⁵¹ Cherniavsky, Michael, *The Reception of the Council of Florence in Moscow*, Church History 24/4 (1955), 348-359, 348.

²⁵² Cherniavsky, *The Reception of the Council of Florence in Moscow*, 349.

Floransa Konsili'nden sonra Rus Ortodoks Kilisesi bağımsızlığını ilân etmesine rağmen metropolitlerin Fener Rum Kilisesi'ne bağlılığı sürmekteydi. Rus çarları bu olaydan hoşnut değildi. Zira Rusya günden güne güçlenen ve sınırlarını genişleten bir yapıya kavuşmuşken, Fener Rum Patrikliği Türklerin hakimiyetinde bir kilise durumuna düşmüştü. Rusya, aciz konumunda gördüğü Fener Rum Patrikhanesi'nden bağımsız ve daha otoriter olduğunu deklare etti.²⁵³

Metropolit İon'un ölümünden sonra yerine geçen Feodosi, yaşanan gerginliklerin ardından yüzünü Kudüs'e çevirerek Kudüs Patrikliğiyle sıcak ilişkiler tesis etme yoluna gitti. Çar III. İvan'ın başa geçmesiyle Rusya gücüne güç katmaya başladı. Sonrasında Antakya Patriği İokim, 1584 yılında Rusya'yı ziyaret etti. Bu ziyaretten esinlenen III. İvan, Moskova'da patriklik kurulması meselesini gündeme taşıdı. Bu ziyaretin üzerinden geçen 4 yılın ardından 1588 yılında Fener Rum Patriği II. Jeremias, Moskova'nın özerk bir kilise olduğunu resmen onayladı. Nihayetinde 1589 yılında Metropolit İon, resmen Moskova Patrikliği'ne atandı. Önce 1590 yılında Fener Rum Patrikliği liderliğinde toplanan Ortodoks Patrikler Meclisi, üç yıl sonra da tüm Doğu Ortodoks Kiliseleri Moskova'yı beşinci patriklik olarak kabul ettiklerini ilân ettiler.²⁵⁴

Dünyada kalan tek Ortodoks ülkesi Rusya idi. Floransa'da yaşanan süreç, Moskova için büyük bir kazanım oldu ve imparatorluk şehrinin düşüşü Rus yazarlar tarafından Floransa'da yitirilen ilahi lütufla ilişkilendirildi. Ayrıca Konstantinopolis'teki Ayasofya Kilisesi, dokuz asır boyunca Doğu Hristiyanlığının ruhani merkezi olmuştu. Bu aynı zamanda Ortodoksluğu ve üstünlüğü temsil ediyordu. Ayasofya önce sapkınlığa yenik düşmüş daha sonra da Türkler tarafından fethedilmişti. Artık Doğu'nun yeni merkezi Moskova Meryem Ana Katedrali oldu. 1459 yılında Rus piskoposları, Kutsal

²⁵³ Dualı, *Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi Political History of the Russian Orthodox Church*, 67.

²⁵⁴ Dualı, *Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi Political History of the Russian Orthodox Church*, 67-68.

Meryem Ana Katedrali'ne her zaman sadık kalacaklarına dair yemin ettiler. Birliğe ilişkin yansımalar Rusya'da bir asır boyunca devam etti.²⁵⁵

Rus Kilisesi, kuruluşundan bugüne kadar baskın karakterini ortaya koymuş, Rusların milli ve manevi değerlerinin koruyuculuğu rolünü üstlenmiştir. Çünkü Rus denilince Ortodoks akla gelir olmuştur. Böylece Rusya'da Ortodoksluk, milli bir din hüviyetine bürünmüştür. Onun İstanbul Ortodoks Kilisesi'nden bağımsız bir politika izlemesi sürecinde Floransa Konsili başat bir rol oynamıştır.

3.2.3. Bessarion'un Aktif Rolü ve İstanbul'u Geri Alma Çabaları

Türklerin İstanbul'u dört bir yandan kuşattığı sırada Bizans'ın son Grandük'ü Notaras savaş yönetimindeki tecrübesini ortaya koydu. Osmanlı askerleri surları aşip içeri sızmak için yer altına tüneller açtı. Notaras, bu tünellere zift dökülmesi fikrini ortaya atarak savaşın seyrini değiştirdi. Açılan tünelden geçip içeri sızmaya çalışan Türk askerlerinin hepsi dökülen ziftlerle yanarak can verdi.²⁵⁶

İstanbul'un fethi, Batı'da çok büyük bir üzüntüyle karşılandı. Yüzyıllardır Hıristiyanların hakimiyetinde olan İstanbul'un en yakın düşmanları Türkler tarafından ele geçirilmesini Hıristiyan dünyası hazmedemedi. İstanbul'un fethini "Hıristiyanlık dünyasında kara bir leke" olarak tanımlayan Papa V. Nicolaus, 30 Eylül 1453'te bir bildiri yayımlayarak gelecek sene şubat ayında başlayacak olan kutsal savaşa iştirak edecek olanların günahlarının silineceğini ilân etti.²⁵⁷

Fethin haberini Bologna'da alan Bessarion ise şaşkınlığını gizleyemedi. Papalığın himayesinde olan din adamı Sylvius Piccolomini ise Papa V. Nicolaus'a bir mektup yazdı. Mektubunda şu satırlara yer verdi: "*Konstantinopolis'ten gelen bu haber de neyin*

²⁵⁵ Cherniavsky, *The Reception of the Council of Florence in Moscow*, 352-354-355.

²⁵⁶ Doukas, *Decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, 231.

²⁵⁷ Aliyazıcıoğlu İnan, *Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion'un Türklere Karşı Haçlı Seferi Çağrısı*, 3.

nesidir? Şu an her tarafım titriyor, ruhum daralıyor. Ne öfkemi dindirebiliyorum ne de acziyetimi dillendirebiliyorum. Eyvahlar olsun ki, Hıristiyanlar mahvolmuş durumdalar. Maalesef bizim iki ışığımızdan birini söndürdüler.”²⁵⁸

Fethin üzerinden 3 ay gibi bir süre geçmişken Papa V. Nicolaus, “Şeytanın oğlu” diye lanetle bahsettiği Fatih Sultan Mehmed’den İstanbul’un geri alınması amacıyla bir Haçlı seferi başlatılması emri verdi. “*Etsi Ecclesia Christi/İsa Kilisesi’ne Çağrı*” adıyla bir buyruk yayımlayarak tüm Hıristiyanların düzenlenecek sefere katılmalarını istedi. Avrupa’daki din adamları bu sefere teşvik için çağrılarda bulundular. Bunlar arasında Kardinal Bessarion’un kaleme aldığı çağrı şöyleydi: “*Acıması ben! Ne yazık ki böyle canlı bir kent, böyle bir imparatorluk, böyle elit aileler, Yunanların en büyük sığınağı, Doğu’nun parlayan yıldızı, tüm iyiliklerin merkezi İstanbul, insanlıktan çıkmış barbarlar ve Hıristiyanların en acımasız, en vahşi düşmanları tarafından tahrip edildi, ayaklar altına alındı.*”²⁵⁹

Bessarion’un çağrısına Avrupa’dan bazı olumlu cevaplar geldi. Bunların en başında Burgonya Dükü Philip the Good geliyordu. Dük, herkesin önünde Haçlı seferine katılmaya yemin etti. Aragonlu Alfonso ise 400 gemiden oluşan donanma ve 50 bin kişilik orduyla bu çağrıya cevap verdi. Ayrıca Kutsal Roma İmparatoru III. Frederick, Frankfurt’ta prenslerin katılacağı bir toplantı yapılması talimatı verdi. Avrupa’da bu hazırlıklar yapılırken, 1456 yılı temmuz ayında Türkler, Belgrad yakınlarında Macarlar tarafından yenilgiye uğradılar. Aynı yıl Thomas Palaiologos, inançlarına savaş açmış Türklere karşı bazı görüşmelerde bulunmak üzere Floransa Bildirgesi’nin savunucularından İoannes Argyropoulos’u önce Roma’ya, oradan da Fransa ve İngiltere’ye elçi olarak gönderdi. Yapılan görüşmelerden somut bir sonuç çıkmadı. Bir

²⁵⁸ Frazee, *Katolikler Sultanlar*, 7.

²⁵⁹ Harris, *Bizans’ın Sonu*, 298-299.

müddet sonra Haçlı seferi için Avrupa’da yapılan hazırlıkların beyhude olduğu anlaşıldı. Nihayetinde hiçbir Katolik lider Osmanlı’nın karşısına çıkmaya cesaret gösteremedi.²⁶⁰

İslam egemenliği altında yaşayan Rumlar için hiçbir şey yapamamanın üzüntüsünü yaşayan Papa V. Nicolaus, bu duruma daha fazla dayanamayarak 24 Mart 1455 günü hayata gözlerini yumdu. Kardinal Bessarion ve İsidoros’un da aralarında bulunduğu 15 kişilik kardinaller meclisi yeni papayı seçmek için bir araya geldi. Bu kardinallerden sekizi Bessarion’u destekliyordu. Fransız kardinal Alain bu olaya itiraz ederek söz aldı: *“Papa seçiminde Latin Kilisesi’nin içler acısı durumunu görüyor musunuz? Bu kutsal makam için bir Rum’dan başkasını bulamamışlar.”* Bu itiraz üzerine yaşlı Alfonso de Borja, 20 Nisan 1455’te III. Calixtus ismini alarak göreve başladı. Papa, Hıristiyan birliğine sıkı sıkıya bağlı birisiydi ve sadece İstanbul’un değil aynı zamanda Kudüs’ün de tekrar Hıristiyan topraklarına kazandırılması amacını güdüyordu.²⁶¹

Papa III. Calixtus, Türklere karşı harekete geçme adına Doğu Avrupa prenslerine belirli aralıklarla mektuplar gönderiyordu. Kendi heyecanına tüm Hıristiyanları ortak etme niyetindeydi. Diğer yandan Osmanlıyla çetin bir rekabet halinde olan Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan ile de iletişim halindeydi. Fakat tüm bu çabalarından bir sonuç elde edemedi 1458 yılında hayata gözlerini yumdu.²⁶²

3.2.4. İstanbul’un Yönetiminde Floransa Konsili’nin İzleri

İstanbul’un düşmesiyle Katolik-Ortodoks kiliselerinin birleşme hayalleri de suya düştü. 1430’ların başında İsviçre’de başlayıp İtalya’da devam eden uzun soluklu birleşme çabaları, en son Floransa’da da sonuç vermedi.

²⁶⁰ Harris, *Bizans’ın Sonu*, 299.

²⁶¹ Frazee, *Katolikler Sultanlar*, 9.

²⁶² Frazee, *Katolikler Sultanlar*, 11.

Batılı kaynaklara göre İstanbul'un Fethi sonrasında Sultan Mehmed, Notaras'ı oturduğu evde ziyaretine gitti. Hatta hasta eşini de ziyaret edip geçmiş olsun dileklerinde bulundu. Ona yeni şehrin valisi olma teklifini ilettili. Notaras'ın yaptıklarına karşılık sultanın ona bu denli nazik davranışı bazı tarihçiler tarafından şüpheyle karşılandı. Özellikle Notaras'ın düşmanı olan Başpiskopos Sakızlı Leonard, Floransa Birleşmesi'ne karşı olan Notaras'ın nezaketle muamele gördüğünü şöyle anlatır: *“Notaras fetihten sonra ailesinin yanına dönmemiş ve şehzade Orhan ile kaçmaya çalışmıştı. Orhan öldürüldüğünde Notaras yakalandı ve Sultan Mehmed'e getirildi. Sultan, neden şehri teslim edip bu denli kan dökülmesinin önüne geçmeyip imparatoru ikna etmediği konusunda Notaras'a hesap sordu. Notaras, imparatoru savunmaya teşvik eden Ceneviz ve Venediklileri suçlayarak kendini aklama yoluna gitti.”* Ayrıca bir rivayete göre Notaras, hayatına karşılık yıllardır biriktirdiği hazinesini sultana vermeyi taahhüt etmişti. Sultan tüm bu yaşananların akabinde 30 Mayıs gecesi, göstermiş olduğu bu lütuf ve merhametin aksi yönünde bir karar aldı ve Notaras'ın idamına hükmetti. Sultanı bu karar değişikliğine götüren sebep bilinmemektedir. Başka bir rivayete göre ise, Notaras'ın sakladığı hazinesini sultana verme niyetinde olduğunu duyan imparator, Notaras'ı idam ettirmiştir.²⁶³

İstanbul'un fethinden sonra şehrin nüfusunda önemli ölçüde azalma görüldü. Fatih Sultan Mehmed, kentin büyük oranda nüfusunu oluşturan Ermeni, Rum ve Yahudilerin ayrıca Galata taraflarında yerleşmiş olan Ceneviz ve Venediklilerin rahat bir yaşam alanı oluşturmaları için gerekli talimatları verdi.²⁶⁴

Fatih Sultan Mehmed, Bizans Devleti'nin birtakım üyelerini, bilhassa birleşme karşıtı ve Osmanlı'dan yana tavır alanları siyasî tecrübelerinden faydalanmak için aynı görevlerinde bıraktı. Bizans'ın önemli isimlerinden olan Gennadius'un kaderi ise merak

²⁶³ Doukas, *Decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, 234.

²⁶⁴ Aydın, Fuat, *Fatih-Gennadius Tartışmasının Ürettiği Konjonktürel Bir Hıristiyanlık Eleştirisi*, İstanbul Üniversitesi Yayinevi, Darulfunun İlahiyat 32/355-385 (2021), 363.

konusuydu. Fatih, Gennadius ile ilk karşılaşmasında ona Hıristiyanlık ile ilgili bazı sorular sordu. Vereceği cevaplar konusunda rahat olması için kendisine eman verildi. Gennadius soruların tamamını bilgelikle cevaplandırdı. Bu durumdan hoşnut kalan Fatih, onu tebrik etti ve kendisine saygı duyduğunu ilettili.²⁶⁵

Fatih Sultan Mehmed 1454 yılında Gennadius'u Ayasofya'dan sonra ikinci sırada gelen Havarıyyun Kilisesi'ne patrik olarak atadı.²⁶⁶ Sultan onu devletle halk arasında bir köprü ve dinî ve dünyevî işlerin başı yaparak patrikliğin yetki alanını genişletti. Gennadius, Hıristiyanların Osmanlı yönetiminde nasıl yaşayacaklarının şartları konusunda sultan ile görüşmelerde bulundu. İslâm'a geçişlere engel olmak adına evlilik gibi bazı kurallarda esneklik uyguladı ama Hıristiyan tebaanın birçoğu bu esnetmelere karşı çıktı. Gennadius'un patrikliği fırtınalı geçti ve yaşanan bazı olumsuzluklar nedeniyle bu görevi fazla devam ettiremedi.²⁶⁷

Sultan daha sonra Bursa metropoliti Hovakim'i İstanbul'a davet ederek İstanbul Ermeni Patrikliği'ni kurmuş ve onu patrikliğin başına getirmiştir. Buna ek olarak Süryani, Kıptî, Keldani, Gürcü ve Habeşi gibi Ortodoks grupları da Ermeni patrikliğinin yönetimine ihdas ederek patrikliği güçlendirmiştir. Ayrıca Yahudi halka da daha önceki yaşam tarzlarına aynen devam edebilecekleri söylenmiş ve Rav Moşe Kapsali, Osmanlı'nın ilk hahambaşısı sıfatıyla göreve başlamıştır.²⁶⁸

3.2.5. Mantua Kongresi

Sultan Mehmed'in Mora'yı işgal ettiği yönünde gelen haberlere istinaden Avrupa'da yeniden bir Haçlı seferi düzenlenmesi fikri ortaya atıldı. Papa, daha önceden de II. Mehmed'in Hıristiyan dünyası için çok büyük bir tehdit olduğunu ve acilen

²⁶⁵ Aydın, *Fatih-Gennadius Tartışmasının Ürettiği Konjonktürel Bir Hıristiyanlık Eleştirisi*, 366.

²⁶⁶ Harris, *Bizans'ın Sonu*, 314.

²⁶⁷ Gill, Joseph, *Personalities of the Council of Florence* (New York: Barnes&Noble Publisher, 1964), 84.

²⁶⁸ Aydın, *Fatih-Gennadius Tartışmasının Ürettiği Konjonktürel Bir Hıristiyanlık Eleştirisi*, 364.

durdurulması gerektiğini bildirmişti. Papa II. Pius, Haçlı seferi planlamasını hızlandırmak ve İstanbul'u yeniden almak için İtalya'nın kuzeyinde bir ada olan Mantua'da bir toplantı düzenlenmesi talimatı verdi. 1 Haziran 1459'da Aziz Petrus Kilisesi'nde papanın bizzat yönettiği kongre başlamış oldu. Kıbrıs, Epir, Napoli, Rodos, Bosna, Trabzon ve Macaristan gibi yerlerden temsilciler de kongredeki yerlerini aldılar.²⁶⁹

Papa, Hıristiyan dünyasındaki tüm olumsuzluklara rağmen Osmanlı'ya karşı birleşme umutlarını yüksek tutuyordu. Fakat bu hususta papaya destek sadece Bessarion ve İspanyalı Kardinal Torquemada'dan geldi. İstanbul'a yapılacak bir seferde şüphesiz Venediklilerin yardımına ihtiyaç vardı. Fakat Venedik, Hıristiyanların henüz kendi içlerinde bir birliği sağlayamadığından olaya kayıtsız kalmayı tercih etti. Papa, sitemkâr bir konuşma yaparak Avrupa devletlerini Doğu'nun içinde bulunduğu durumu umursamaz olmakla suçladı. Tartışmaların ortasında beklenmedik bir olay yaşandı. İmparator III. Friedrich, söz alarak Macaristan kralı olduğunu ilân etti. İngiltere, Fransa ve Kutsal Roma İmparatorluğu da III. Friedrich'e destek verdi.²⁷⁰

Mantua'da yapılan görüşmeler neticesinde 88 bin kişilik bir Haçlı ordusu kurulması yönünde güçlü devletlerden söz alındı. Ayrıca denizden de destek gelecekti. 1463 yılı yazında, Venedikliler topraklarına saldırıda bulunan Osmanlı'ya savaş ilân etti. Bir rivayete göre Papa II. Pius, Sultan Mehmed'e bir mektup yazarak Hıristiyan olduğu takdirde bu üstün başarılarını daha üst seviyelere taşıyacağından bahsederek onu Hıristiyanlığa davet etti: *“Normal bir şey, seni insanların en iyisi, en güçlüsü ve popülerleri yapabilir. Bunun ne olduğunu merak mı ediyorsun? Kolaylıkla ulaşabileceğin bir şey; Vaftiz için biraz su...”* Sultan Mehmed daha öncesinde olduğu gibi bu çağrıya da kulak asmayarak cevap vermedi. Akabinde papa ekim ayında *“Ezechielis Prophetæ/Peygamber Hezekiel”* adında bir buyruk yayımlayarak Osmanlı'ya savaş ilân

²⁶⁹ Canlı, *Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği*, 59.

²⁷⁰ Frazee, *Katolikler Sultanlar*, 11-12.

etti. Haçlı seferi İstanbul'a doğru yola çıkmak üzere hazırlanırken 15 Ağustos 1464'te Papa II. Pius öldü. Liderini kaybeden Haçlı seferi daha başlamadan sona erdi. Donanmada yer alan gemiler de tek tek ayrılıp ülkelerine geri döndü.²⁷¹

3.3. İki Kilise Arasında Birleşme Umutları

1464 senesinde Roma'da, halen bir Haçlı seferi düzenleme umudu taşıyan az bir Bizanslı sürgün vardı. Bunların birçoğu Bessarion'un Roma'daki evini buluşma mekânı olarak kullanıyordu. Notaras'ın hayatta kalan iki çocuğu da Roma'ya yerleşmişti. Birliğin en önemli iki savunucusundan olan İsidoros ise 1463 yılında öldü. 1472 yılında ise Bessarion görev için gittiği Fransa'dan dönerken hayatını kaybetti. Kardinallerin ölümü sonrası Bizanslı sürgünler için hayat artık daha da zorlaştı. Bazıları ücretli asker olmayı tercih etti, bazıları da hayatlarına başka ülkelerde devam etmek zorunda kaldı.

Bizans artık tarihe karışmıştı. Halkın bir kısmı Türklerin idaresinde yaşamaya karar vermiş, diğer kısmı da başka ülkelere kaçmıştı. Ortodoks Kilisesi, İslam dinine geçene ve Katolik Kilisesi'ne rağmen Bizanslı neslinin mensubiyet duygularını hakimiyeti altında tutmayı sürdürdü. İmparatorlar döneminde icra edilen ayinler ve kullanılan dil varlığını bir şekilde devam ettirdi. İstanbul'un düşmesinden bu yana geçen uzun zamana rağmen Bizans'ın geride kalanlarının torunları Bizans'ın bir gün yeniden dirileceği, şehrin yine Hıristiyan bir imparator tarafından yönetileceği umuduyla yaşamaktadırlar.²⁷²

Sultan II. Mehmed, hâkimiyeti altına aldığı birçok yerdeki Hıristiyanları rahatça dinlerini yaşamaları sözüyle İstanbul'a davet etti. İstanbul artık yeni sahiplerinin idaresi altında eskisinden daha güzel ve daha güçlü olma umuduyla doluydu. Fatih Sultan Mehmed de bunu başaracak en iyi liderdi. Fetihten sonra kendisini Roma İmparatorluğu'nun tek varisi olarak ilân etti. 1466 yılında bir Rum din adamı Fatih'e

²⁷¹ Harris, *Bizans'ın Sonu*, 319.

²⁷² Harris, *Bizans'ın Sonu*, 324.

“Romalılar ve Dünya İmparatoru” unvanıyla hitap etmiş ve şöyle demiştir: “*Şüphesiz ki Romalıların imparatoru sensin. İmparatorluğun merkezi kimin elindeyse imparator odur. Kaldı ki zaten İstanbul, imparatorluğun merkezidir.*”²⁷³ Fetihten hemen sonra Fatih’in Patriklik makamını doldurma isteği de bunun en güzel örneklerinden biridir. Zira Fatih’in Ortodoks Patrikliğine önem vermesi Katolikliğe karşı önemli bir hamle olarak düşünülebilir. Fatih’in Patriklik makamına uygun gördüğü Gennadius ise birlik karşıtı bilginlerdendi. Konstantinopolis artık yeni sahiplerinin nezdinde “Konstantiniye”, daha sonra da halkın dilinde “İstanbul” olarak benimsenecektir.²⁷⁴

Tarihler 1512 yılını gösterdiğinde yeni bir konsil düzenlenmesi ihtiyacı doğdu. Katolik Kilisesi’nin reformdan önce düzenlediği son ekümenik konsil Lateran’da gerçekleşti. Bu konsil aynı zamanda Türklere karşı bir sefer düzenlenip düzenlenmeyeceğinin belirleneceği son konsil olacaktı. 19 Nisan 1512’de Roma Aziz John Başbazilikası’nda, sırasıyla Papa II. Julius ve Papa X. Leo’nun başkanlık ettiği konsil resmen başladı. 80 piskopos ve 15 kardinalin katıldığı konsilde, disiplin niteliğinde alınan kararların yanı sıra Türklere karşı bir türlü gerçekleşmeyen yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi konusu da müzakere edildi. Getirilecek üç yıllık ek vergilerle finans edilecek yeni bir Haçlı ordusu kurulmasıyla Türklerin elindeki kutsal toprakların alınması hedeflendi. Ama yeni bir Haçlı seferi planlamasının konuşulduğu anlarda reform hareketlerinin başladığı haberleriyle konsil devam edemedi. Bu nedenle 1512 yılında başlayan ve 5 yıl süren V. Lateran Konsili, Haçlı seferi düzenlenmesi konusunda herhangi bir sonuca varılamayarak 1517 yılının sonlarında dağılmak zorunda kaldı.²⁷⁵

²⁷³ Gündüz, Ahmet, *İstanbul’un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi*, Karadeniz Araştırmaları 5 (2008), 62.

²⁷⁴ Emecen, Feridun M., *Konstantinopolis’in Son Kuşatması ve Düşüşü*, Büyük İstanbul Tarihi, İsam Yayınları, 2015, 347.

²⁷⁵ Leclercq, Henri, *Lateran Councils*, Catholic Encyclopedia (New York: The Encyclopedia Press, 1913), 9/16-17.

İstanbul'un fethi sonrasında şehir, papalığın öncülük ettiği Avrupalı güçler tarafından yeniden alınmak istenmiştir. Bundaki en büyük motivasyon da Floransa Konsili'nde oluşan ortamdır. Pek çok itiraza rağmen siyasî olarak Bizans'ın kendine hayat kaynağı olarak gördüğü bu konsilin ruhu, İstanbul elden çıktıktan sonra bile diasporadaki Rum Ortodokslar tarafından yaşatılmaya çalışılmıştır. Floransa Konsili'nin ruhuyla sonrasında da birliğe yönelik toplantılar yapılmışsa da Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlar bağlamında askeri ve siyasî bir kazanıma dönüşmemiştir.

3.4. Floransa Konsili'nin Günümüze Yansımaları

Floransa Konsili'nin Latinlere sağladığı en büyük kazanım, hem Latinlerin hem de Rum Ortodoksların önünde papanın Hıristiyan dünyasındaki en büyük dinî otorite olduğu gerçeğidir. Bu nedenle dönemin Papası IV. Eugenius, Floransa'da sağladığı bu başarı ile Batı'yı tehdit eden yeni bir bölünmenin de önüne geçmiş oldu. Floransa Konsili bu açıdan papalık üstünlüğünün yeniden tesis edilmesinde başrol oynamıştır.²⁷⁶

Floransa Konsili'nin izleri sonraki yüzyıllarda bile devam etmiştir. Günümüz yansımalarına bakıldığında konsil sonuçları Batı için bir kazanım, Doğu için ise özellikle Moskova Kilisesi'ne karşı bir kayıp olarak nitelendirilebilir.

Latin Kilisesi Floransa'dan çıkan papanın üstünlüğü ilkesini kendi lehine kullanmış ve 1894 yılında dönemin Papası XIII. Leo, iki kilisenin de artık birleşmesi gerektiğini bildiren bir davet mektubu kaleme almıştır. Papa mektubunda, Müjde'yi tüm insanlığa yayma ve Hıristiyanlığın tek bir vücut olma yolunda Katolik Kilisesi'ne büyük görevler düştüğünü, Latin ve Ortodoks Kiliseleri arasında çok büyük ayrılıkların olmadığını ve giderilebilecek ufak pürüzler olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca II. Lyon ve Floransa konsillerine de değinen Papa, bu konsillerde iki kilisenin de papanın

²⁷⁶ The Council of Florence - Encyclopedia Volume - Catholic Encyclopedia, *Catholic Online* (Erişim 19 Mart 2024).

üstünlüğü ilkesini onayladığını belirterek, tüm Hıristiyanları Vatikan'ın liderliğinde birleşmeye davet etmiştir.²⁷⁷

Floransa Konsili'nin günümüzde Rusya tarafındaki yansımalarına bakıldığında, buna 2021 yılında Moskova Patrikhanesi Metropolitlerinden Hilarion'un bir konferansta Floransa Konsili'ne yaptığı vurguyu örnek verebiliriz. Hilarion, özellikle “filioque” ekine işaret ederek 1054'teki bölünmeye Roma'nın iddialarının neden olduğunu ve Floransa Konsili'nde Roma'nın elde ettiği yüksek temyiz mahkemesi (evrensel lider) olması hakkını aslında Doğu'dan aldığını ileri sürmüştür.²⁷⁸

Ukrayna Ortodoks Kilisesi ise Kiev'de toplanan bir olağanüstü oturumda Rusya'nın “Üçüncü Roma” olması ile ilgili Floransa Konsili'ne atıfta bulunarak İstanbul Rum Ortodoks Kilisesi'ni şu sözlerle suçlamıştır: “*Konstantinopolis Patrikhanesi'nin 1439 yılında Floransa Konsili'nde Roma ile birleşme şarkısını söyleyerek Ortodoks inancına ihanet etmesi nedeniyle Rus Ortodoks Kilisesi'nin özerklik ilân etmek zorunda kaldığını hatırlatmak isteriz.*”²⁷⁹

Ortodoks Hıristiyanlığın ruhanî lideri konumunda görülen Patrik Bartholomeos 2019 yılında kurulan Ukrayna Ortodoks Kilisesi'ni tanıyarak Moskova'yı kızdırmıştı. Bartholomeos 2023 yılında yapmış olduğu bir açıklamada, Rus siyasî yetkilileri hedef aldı ve onları Moskova Kilisesi'ni stratejik hedefleri için bir araç olarak kullanmakla suçlayarak “Rusya'da kilise ve devlet işbirliği ile saldırılar yapılmıştır” ifadesini

²⁷⁷ Türkan, Ahmet, *1894'te Vatikan'da Yapılan Birlik Temalı Konferansın Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Katolik Kiliseleri Üzerindeki Etkisi ve Osmanlı Devleti'ne Yansımaları*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, İlahiyat Tetkikleri Dergisi 120-130, 59/1 (2023), 121-122.

²⁷⁸ Constantinople's Claims to Power As a Threat to Church Unity, *Patriarchate.ru* (Erişim 09 Mart 2024).

²⁷⁹ Appeal of the Holy Synod of the Ukrainian Orthodox Church to the Archpastors, Pastors, Monastics and Faithful, as of December 17, 2018 / Official documents / *Patriarchate.ru*, *Patriarchate.ru* (Erişim 15 Mart 2024).

kullandı. Patrik ayrıca Ukrayna-Rusya savaşından sonra Rusya'nın ruhanî yenilenmesine de yardımcı olabileceklerinin altını çizdi.²⁸⁰

²⁸⁰ Sytas, Andrius, "Ecumenical Patriarch: Russian Church Shares Blame For 'Crimes' In Ukraine", *Reuters* (2023), Europe.

SONUÇ

Hıristiyanlık dünyasında IV. yüzyılda başlayan muhalif görüşler çoğunlukla İsa Mesih'in şahsı etrafında cereyan etmiştir. Bir sonraki yüzyılda ise özellikle Kadıköy'de yapılan konsille birlikte Ortodoks Kilisesi'nde birçok ayrılık yaşanmıştır.

XI. yüzyılda gerçekleşen resmi bölünmeye kadar Katolik ve Ortodoks kilisesi arasında bazı ihtilaflar baş göstermiştir. Tertip edilen konsillerde bu ihtilaflar giderilmeye çalışılmış fakat Kutsal Ruh'un sadece Baba'dan mı yoksa Baba ve Oğul'dan mı çıktığı tartışması Floransa Konsili'ne kadar taşınmıştır. İki kilise büyük umutlarla aralarındaki anlaşmazlıkları gidermek için önce Basel'de, sonra Ferrara'da, en sonunda da Floransa'da bir araya gelmiştir.

Floransa Konsili'nden önce günden güne artan Türk tehlikesine karşı yeni bir Haçlı seferi düşünülmüş fakat bu hep ikinci planda kalmıştır. Çünkü Batı ve Doğu'nun birlikte hareket etmesini engelleyen birçok husus vardır. Bu hususlar 1274 yılında Lyon'da da tartışılmış ve herhangi bir sonuca varılamamıştır. Nihayetinde çözüm bekleyen birçok konu Floransa'da daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Zira Floransa Konsili, II. Lyon Konsili'nden daha büyük bir konsildir.

Hıristiyanlık tarihinin gördüğü en büyük konsillerden biri olan Floransa Konsili'ne Batılı prensler de iştirak etti. Böylece bu konsilin etkisi artırılarak ortak düşmana karşı Batılı prenslerin desteği alınmış oldu. Floransa'da iki kilise de son derece pragmatik bir yaklaşım sergiledi ancak bazı konularda ortak bir noktada buluşma sağlansa da filioque meselesinde herhangi bir neticeye varılamadı. Tüm olumsuzluklara rağmen yaklaşan Türk tehdidi iki kilisenin birleşme motivasyonunu en üst düzeye taşıdı.

Floransa Konsili'ni önemli kılan etkenlerden bir tanesi de Ortodoks Kilisesi'nin başpiskoposların başını çektiği bir heyetle konsile katılması olmuştur. Bessarion, Gennadius, İsidore ve Markos gibi ünlü bilginlerin Ferrara'dan itibaren konsilde

bulunmaları ve buna rağmen istenilen başarıya ulaşamaması Hristiyan dünyası için büyük bir hüznün kaynağı olmuştur.

Floransa konsili Floransa’da yer alan bina, heykel ve resimler âdeta Tanrı’nın canlı bir imgesiydi. Bu imgelerde Oğul ön plâna çıkartılarak adeta Kutsal Ruh’un çıkış noktasına atıfta bulunmuşlardı. Ortodokslar böyle bir ortamda birçok tavizle karşı karşıya kaldı. Konsilden çıkacak kararlar onları daha çok ilgilendiriyordu çünkü ikinci Roma İstanbul tehlike altındaydı. Sonuç olarak Batı’nın isteklerine boyun eğmek ya da Türklere teslim olmak arasında bir tercih yapmak zorunda bırakıldılar.

Floransa Konsili’nden sonra tıpkı II. Lyon dönüşünde olduğu gibi halk, inançlarını sattıklarını söyleyerek Ortodoks heyete tepki gösterdi. Bazı Ortodokslara göre Latinlerin egemenliğinde gerçekleşecek bir birleşme, gelecekte yaşanacak Latin asimilasyonunun habercisiydi. Ayrıca diğer bir kesime göre de Birlik Kararnamesi’ni imzalayanlar yüzünden Tanrı, Hristiyanları fetih ile cezalandırmıştı.

Tüm çabalara rağmen İstanbul’un düşmesi, Floransa Konsili’nin başarısız olduğunun ve bir şeylerin eksik yapıldığının göstergesidir. Konsil sonucunda tam bir birliğin sağlanamamasında imparatorun teoloji danışmanı Gennadius ile Efes başpiskoposu Markos’un etkisi olduğu söylenebilir. İstanbul’un fethinden sonra Floransa bildirgesine karşı olanlar ile bildirgeye destek verenler, tek bir yürek olup Türklerin üzerine yürüme cesaretini dahi gösterememişlerdir.

Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra birlik karşıtlarına özellikle Gennadius’a gereken ilgi ve alâkayı göstermiştir. Daha sonra Rumlar Fatih Sultan Mehmed’e “Roma ve Dünya İmparatoru” lâkabını vermişlerdir. Sultan’ın birlik karşıtlarından yana olması, devletine ve İstanbul’a yönelik tehdit oluşturacak olası bir birleşme ihtimaline karşı takındığı tavır olarak görülebilir. Sultan II. Mehmed’in bu tavrı, Floransa Konsili’nde çıkan kararların Ortodoks inanç dogmasına ters olduğunu destekler niteliktedir.

Kardinal Bessarion Floransa Konsili'nde birlik adına çok çaba göstermiştir. Hatta durumun ciddî olduğunu ve iki tarafa da birleşme adına inanç konularından bile taviz vermelerini söylemiştir. Fakat Bessarion'un yaklaşan tehlikeyi iyi analiz etmesiyle birlikte birleşme adına daha cesur olmaları konusunda Katolik ve Ortodoks Kiliseleri'ni uyarması işe yaramamıştır.

Floransa Konsili Rusya açısından değerlendirmeye tâbî tutulursa, Moskova Kilisesi konsilden çıkan sonucu kendi lehine çevirmiş ve Üçüncü Roma olarak tarihteki yerini almıştır. Floransa Konsili, Ortodoksluğun Rusya'da millî bir din hüviyetine bürünmesinde başrol oynamıştır.

Son yıllarda İstanbul Fener Rum Patrikliği ile Moskova Patrikliği arasında da bazı atışmalar yaşanmıştır. Fener Rum Patriği Bartholomeos'un Ukrayna Kilisesi'ni tanınması, Rus Kilisesi'nin tepkisine neden olmuştur. Moskova Kilisesi, İstanbul patriğinin "Primus inter pares/Eşitler arası birinci" vurgusu ile yaptığı açıklamalara yaklaşık 600 yıl önce Ortodoks Kilisesi'nin Floransa'dan büyük bir utançla ayrıldığını söyleyerek cevap vermiştir. Görüldüğü üzere Floransa Konsili'nin etkileri özellikle Ortodoks cephesinde altı asır sonra bile devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Ağır, Abdullah Mesut. "St. Louis'in Haçlı Seferi Esnasında Mısır ve Suriye'de Siyasi Durum". Pamukkale Üniversitesi 4 (2009), 88-121.

Akkaya, Serkan. "Bizans Siyasi Tarihinde Laskaris ve Palaiologos'ların Taht Mücadeleleri". Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Aliyazıcıoğlu İnan, Zeynep. "Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion'un Türklere Karşı Haçlı Seferi Çağrısı". Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIII 2 (2018), 399-427.

Armstrong, Karen. "Tanrı'nın Tarihi". İstanbul: Pegasus Yayınları, 1. Basım, 2020.

Atiya, Aziz Suryal. "Doğu Hıristiyanlığı Tarihi". çev. Nurettin Hiçyılmaz. İstanbul: Doz Yayınları, 1. Basım, 2005.

Aydın, Fuat. "Fatih-Gennadius Tartışmasının Ürettiği Konjonktürel Bir Hıristiyanlık Eleştirisi". İstanbul Üniversitesi Yayınevi 32/2 (2021), 355-385.

Aydın, Mahmut. "Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi". ed. Hüseyin Kahraman. İstanbul: Ensar Neşriyat, 7. Basım, 2018.

Aydın, Mahmut. "Hıristiyanlık". Yaşayan Dünya Dinleri. ed. Şinasi Gündüz. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2019.

Aydın, Mahmut. "Hıristiyanlık Tarihi, İnanç ve Uygulama". ed. Ayşe Nur Rana. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Basım, 2021.

Aydın, Mehmet. "Dinler Tarihine Giriş". ed. Salih Tiryaki, Emre Vadi Balcı. İstanbul: Literatürk Academia, 9. Basım, 2019.

Aydın, Mehmet. "Hıristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış". Türk Tarih Kurumu Belleten 54/209 (1990), 365-380.

Baştav, Şerif. "14-15. Yüzyıllarda Osmanlı Fetihleri Sırasında Avrupa'nın Siyasi ve İktisadi Durumu". Türk Tarih Kurumu Belleten 2/8 (1988), 101-115.

Canlı, Merve. "Kardinal Bessarion'un Hayatı ve Entelektüel Kimliği". Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Cherniavsky, Michael. *"The Reception of the Council of Florence in Moscow"*. Church History 24/4 (1955), 347-359.

Dendrinios, Charalambos. *"Reflections on the Failure of the Union of Florence"*. Brill Press 39/1 (2007), 131-148.

Dinçer, Fehmi. *"1584 Yılında Karamanlıca Alfabe ile Yazılmış Bir İtikatname"*. 173-194. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 2011.

Dirlik, Mükrieme. *"Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm Hareketi Ve İslam Dininin Etkisi"*. Kadim Akademi SBD 6/1 (2022), 47-59.

Doukas. *"Decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks"*. Detroit: Wayne State University Press, 1975.

Dualı, Şir Muhammed. *"Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi Political History of the Russian Orthodox Church"*. Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi 10/2 (2013), 63-94.

Emecen, Feridun M. *"Konstantinopolis'in Son Kuşatması ve Düşüşü"*. Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi. ed. Coşkun Yılmaz. 2/294-347. İsam Yayınları, 2015.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. *"Ekmek Şarap Ayini Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları"*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 39/1 (1999), 439-455.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. *"Günümüzde Hıristiyan Ökumenizmi"*. 3/247-257. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2001.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. *"Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış"*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 41/1 (2000), 309-325.

Fortesque, Adrian. *"The Orthodox Eastern Church"*. United State Of America: Gorgias Press, 1. Basım, 2001.

Fraze, Charles A. *"Katolikler Sultanlar"*. ed. Cemile Erdek. İstanbul: Küre Yayınları, 1. Basım, 2009.

Gaddis, Constantina Scourtis. "*The Failure of Reconciliation: The Byzantine Experience at The Council of Ferrara-Florence(1438-39)*". Los Angeles: University of California, Doctoral Thesis, 2004.

Geanakoplos, Deno J. "*Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek*". çev. Mustafa Alican. Tarih Okulu 9 (2011), 169-198.

Geanakoplos, Deno J. "*The Council Of Florence and The Problem Of Union between The Greek and Latin Churches*". Church History 24/4 (1955), 324-346.

Gill, Joseph. "*Personalities of the Council of Florence*". New York: Barnes&Noble Publisher, 1964.

Gill, Joseph. "*The Council of Florence*". United State Of America: Cambridge University Press, 1. Basım, 1959.

Gündüz, Ahmet. "*İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi*". Karadeniz Araştırmaları 5/17 (2008), 51-66.

Gündüz, Şinasi. "*Hıristiyanlık*". Ankara: İsam Yayınları, 10. Basım, 2021.

Hamerman, Nora. "*The Council Of Florence: The Religious Event That Shaped The Era of Discovery*". Columbus and The Christian Concept of Man. 23-36. Rome: Schiller İnstitute, 1992.

Harman, Ömer Faruk. "*Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık*". 3/187-196. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002.

Harris, Jonathan. "*Bizans'ın Sonu*". çev. Tevabil Alkaç, İstanbul: Alfa Basım, 1. Basım, 2020.

Işık, Ramazan. "*Marunileri Memlükler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri*". Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/1 (2005), 203-218.

Kaptan, Ömer. "*Hıristiyanlıkta İkonoklazm Dönemi ve İkonofillerin Kalesi Olarak Uludağ*". Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Katar, Mehmet. "*Hıristiyanlık*". Dinler Tarihi. ed. Ali İhsan Yitik. 8/167-191. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 1. Basım, 2013.

Kelly, F. Joseph. *"The Ecumenical Councils of the Catholic Church"*. Minnesota: Liturgical Press, 1945.

Khomych, Taras. *"Eastern Catholic Churches and the Question of 'Uniatism'"*. Louvain Studies 31/3 (Aralık 2006), 214-237.

Kılıç, Şahin. *"13. Yüzyılda Bizans'ı Etkileyen Ekonomik Siyasi ve Kültürel İlişkiler"*. Bursa: Uudağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Kremple, Frederich Awalde. *"Cultural Aspects of the Councils of Constance and Basel"*. Abd: Minnesota University, Doctoral Thesis, 1954.

Kurt, Ali Osman - Aykıt, Dursun Ali. *"Dinler Tarihi"*. ed. Murat Demirkol. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 3. Basım, 2020.

Kutsal Kitap. çev. Kurul. Kore: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2016.

Kuyucular, Hatice. *"Kilise Tarihinde Avignon Papaları"*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Leclercq, Henri. *"Lateran Councils"*. Catholic Encyclopedia. C. 9. New York: The Encyclopedia Press, 1913.

Madrigal, Pr Marc. *"Anadolu'nun Ekümenik Konsilleri"*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Yayınları, 1. Basım, 2015.

Olgun, Hakan. *"Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık"*. İstanbul: Milel Nihal Yayınları, 1. Basım, 2019.

Ortaylı, İlber. *"Ortodoks Kilisesi"*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları 24/223 (1987), 97-115.

Ostroumov, Ivan. *"The History Of The Council Of Florence"*. çev. Basil Popoff. London: Joseph Masters, 1897.

Öztürk, Nermin. *"Budizm'de, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Bakire Doğum"*. Konya: Literatürk Academia, 1. Basım, 2020.

Schaff, Philip. *"The Seven Ecumenical Councils"*. Michigan: Grand Rapids Publisher, 1890.

Schoroeder, H. "*Disciplinary Decrees of the General Councils*". Michigan: Herder Book Co., 1937.

Serdar, Murat. "*Papa II. Urban'ın Papalığı Esnasındaki Siyasî ve Dinî Meseleler*". Doğu ve Batı Ekseninde Orta Çağ'da Din ve Devlet. 8/201-224. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Basım, 2018.

Shahan, Thomas Joseph. "*Council Of Constance*". Catholic Encyclopedia. C. 11. New York: The Encyclopedia Press, 1913.

Ş. Özdemir, Yasemin, P. Kara, Nuran. "*Dördüncü Haçlı Seferi ve Latin Döneminde Konstantinopolis'in Tahribatı*". Yakın Mimarlık Dergisi 3/1 (2019), 78-98.

Şekerci, Nesiriye. "*İslam ve Hıristiyanlıkta Araf İnancı*". İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Şen, Zafer. "*Batı'dan Doğu'ya Tarih*". Ankara: Tılsım Yayınları, 1. Basım, 2021.

Tsirpanlis, Constantine N. "*Mark Eugenicus and The Council Of Florence*". New York: Fordham University Department of History, Doctoral Thesis, 1973.

Türkan, Ahmet. "*1894'te Vatikan'da Yapılan Birlik Temalı Konferansın Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Katolik Kiliseleri Üzerindeki Etkisi ve Osmanlı Devleti'ne Yansımaları*". Atatürk Üniversitesi Yayınları 59/1 (2023), 120-130.

Türkan, Ahmet. "*Hıristiyan Meselelerine Yerinde ve Yerelden Bakış*". Bir Kimlik İnşası: Yerlilik ve Millilik Türklerin Dini Kültür Havzaları. ed. Mehmet Ümit. 36-101. Kütahya: Küresel Araştırma Düşünme Merkezi, 1. Basım, 2019.

Yalduz, Alparslan. "*Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili*". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12/2 (2003), 257-296.

Yaman, Talha Yasin. "*Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm Dönemi*". ed. Zeynep Arpacı. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 1. Basım, 2022.

Yılmaz, Nuh. "*Filioque Meselesi ve Arka Planı*". Kocatepe İslami İlimler Dergisi 5/2 (Aralık 2022), 515-533.

Yost, Charles C. "*The Thought and Ministry of a 'Unionist Priest'*". Indiana: Notre Dame University, Doctoral Thesis, 2019.

İnternet Kaynakları

Sytas, Andrius. “Ecumenical Patriarch: Russian Church Shares Blame For ‘Crimes’ İn Ukraine”. *Reuters* (2023), blm. Europe. <https://www.reuters.com/world/europe/ecumenical-patriarch-russian-church-shares-blame-crimes-ukraine-2023-03-22/>

Vikipedi Özgür Ansiklopedi. “Antakyalı İgnatius”. 24 Mart 2024. https://tr.wikipedia.org/wiki/Antakyal%C4%B1_%C4%B0gnatius

Patriarchate.ru. “Appeal of the Holy Synod of the Ukrainian Orthodox Church to the Archpastors, Pastors, Monastics and Faithful, as of December 17, 2018 / Official documents / Patriarchate.ru”. Erişim 15 Mart 2024. <http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5324518.html>

Patriarchate.ru. “Constantinople’s Claims to Power As a Threat to Church Unity”. Erişim 09 Mart 2024. <http://www.patriarchia.ru/en/db/text/5843726.html>

3D Kağıt Maket Sanatı, <https://3dkagit.blogspot.com/2020/11/floransa-katedrali-italya.html>. “Floransa Katedrali İtalya”. Erişim 27 Mayıs 2024. <https://3dkagit.blogspot.com/2020/11/floransa-katedrali-italya.html>

“Florence Art & Culture”. Erişim 04 Haziran 2024. <https://www.facarospauls.com/apps/florence-art-and-culture/4181/the-council-of-florence>

<https://www.johnsanidopoulos.com/2020/08/is-patriarch-gennadios-ii-scholarios.html>. “Is Patriarch Gennadios II Scholarios a Saint of the Church”. Erişim 21 Aralık 2023. <https://www.johnsanidopoulos.com/2020/08/is-patriarch-gennadios-ii-scholarios.html>

TDV İslâm Ansiklopedisi. “Konsil”. 25 Temmuz 2023. Erişim 28 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/konsil>

Britannica. “Markos Eugenikos”. 05 Ekim 2023. Erişim 01 Kasım 2023. <https://www.britannica.com/biography/Markos-Eugenikos>

Vikipedi. “Pentarşi”. 31 Ekim 2023. Erişim 16 Kasım 2023. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Pentar%C5%9Fi&oldid=30483444>

<https://classicalchristianity.com>. “St. Mark of Ephesus 1392-1444 — Classical Christianity”. Erişim 22 Aralık 2023.

https://classicalchristianity.com/category/bysaint/stmarkofephesus13921444/?__cf_chl_tk=bOERbmu5vOVnw9pMqzPEkQDEoELdfttR30nhSdSXBHs-1703231747-0-gaNycGzNDdA

Catholic Online. “The Council of Florence - Encyclopedia Volume - Catholic Encyclopedia”. Erişim 19 Mart 2024. <https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=4740>

TDV İslâm Ansiklopedisi. “VASAL”. Erişim 24 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vasal>

dhwty. “Biblioteca Nazionale Marciana: A Treasure Trove of Ancient Manuscripts”. Text. *Ancient Origins Reconstructing the story of humanity’s past*. Ancient Origins. Ancient Origins. 27 Mayıs 2015. Erişim 21 Aralık 2023. <https://www.ancient-origins.net/ancient-places-europe/biblioteca-nazionale-marciana-treasure-trove-ancient-manuscripts-003130>

EKLER

Şekil 1: Floransa Konsili tasviri²⁸¹

²⁸¹ *Florence Art & Culture* (Erişim 04 Haziran 2024).

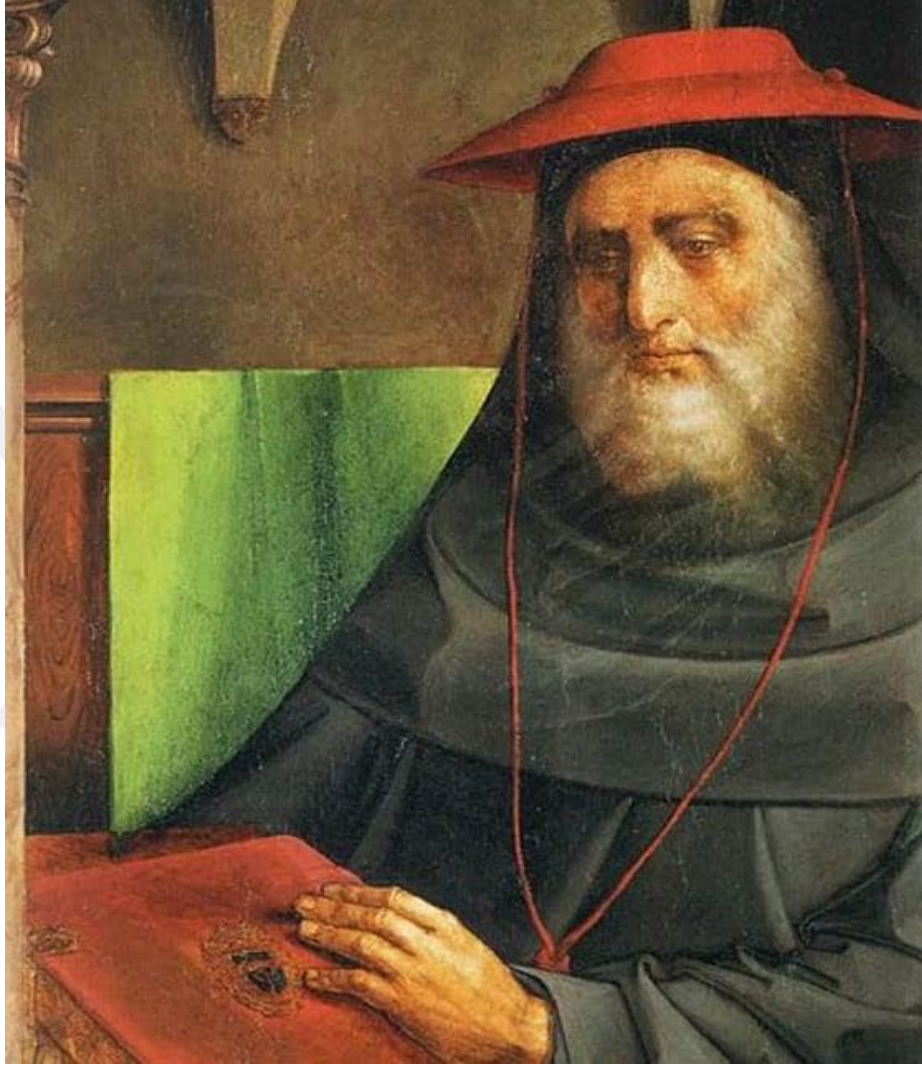
Şekil 2: İmparator Justinianus döneminde Pentarşi dağılımı²⁸²

²⁸² Pentarşi, *Vikipedi* (Erişim 31 Ekim 2023).

Şekil 3: Latinlerin Konstantinopolis'i işgali, Louvre Müzesi, Paris²⁸³

²⁸³ Ş. Özdemir, P. Kara, Nuran, "Dördüncü Haçlı Seferi ve Latin Döneminde Konstantinopolis'in Tahribatı", 81.

Şekil 4: Kardinal Bessarion²⁸⁴

²⁸⁴ Dhwtý, "Biblioteca Nazionale Marciana: A Treasure Trove of Ancient Manuscripts", Text, *Ancient Origins Reconstructing the Story of Humanity's Past* (Ancient Origins) (Ancient Origins, Eriřim 21 Aralık 2023).

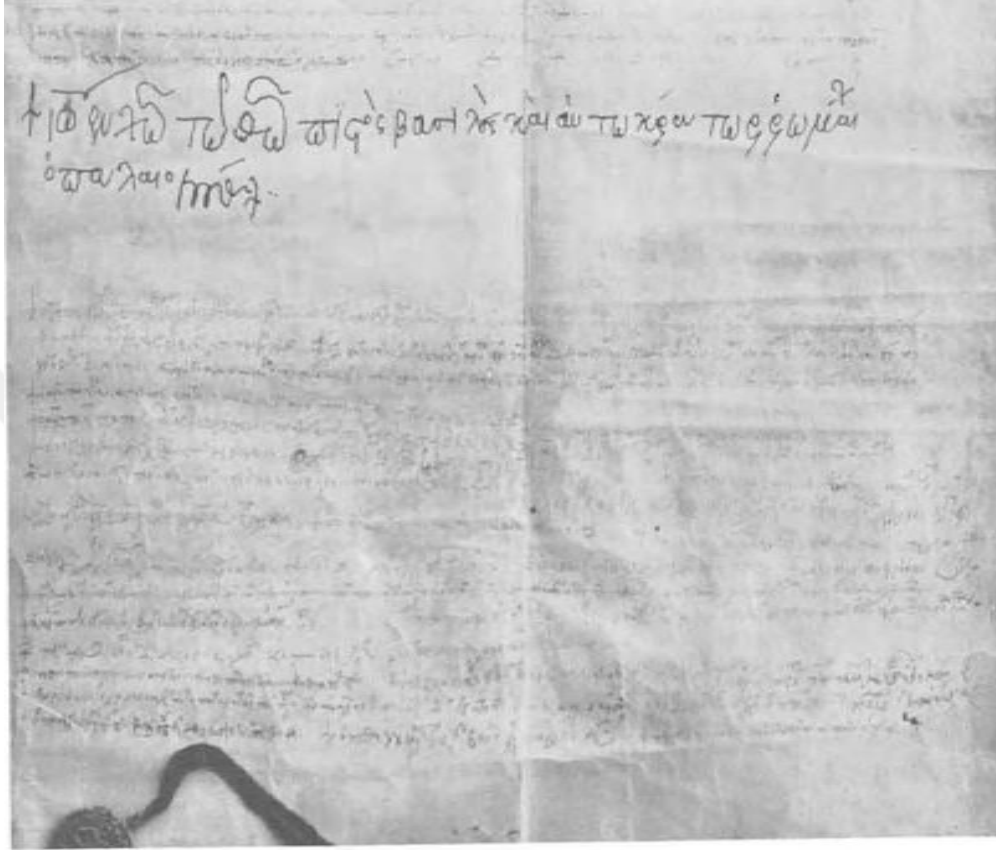
Şekil 6: St. Maria Katedrali, Floransa.²⁸⁶

²⁸⁶ Floransa Katedrali İtalya, *3D Kağıt Maket Sanatı*,
<https://3dkagit.blogspot.com/2020/11/floransa-katedrali-italya.html> (Erişim 27 Mayıs 2024).

Şekil 7: Markos Eugenicus²⁸⁷

²⁸⁷ St. Mark of Ephesus 1392-1444 — Classical Christianity, <https://classicalchristianity.com> (Erişim 22 Aralık 2023).

Şekil 8: Birlik kararnamesinin orijinalinde yer alan Grek imzaları²⁸⁸

²⁸⁸ Gill, *The Council of Florence*, 295.